

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANA BİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

TARİHİMİZDE ÂMİN ALAYLARI VE EĞİTİM AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Elif AYDIN

İstanbul, 2008

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANA BİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

TARİHİMİZDE ÂMİN ALAYLARI VE EĞİTİM AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Elif AYDIN

Danışman: Prof. Dr. Mehmet Faruk Bayraktar

İstanbul, 2008

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İLAHİYAT Anabilim Dalı DİN EĞİTİMİ Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi
ELİF AYDIN' ın TARİHİMİZDE AMİN ALAYLARI VE EĞİTİM AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 22.05.2008
tarih ve 2008/08-42 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliğiyle ~~onaylanmıştır~~ ile
Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi : 13.06.2008

1) Tez Danışmanı : PROF. DR. MEHMET FARUK BAYRAKTAR

2) Jüri Üyesi : PROF. DR. MAHMUT ÇAMDİBİ

3) Jüri Üyesi : PROF. DR. METİN YURDAGÖR

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı : Elif AYDIN
Ana Bilim Dalı : İlahiyat
Programı : Din Eğitimi
Tez Danışmanı : Prof.Dr. M.Faruk BAYRAKTAR
Tez Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans- Haziran 2008
Anahtar Kelimeler : Sıbyan Mektebi, Âmin Alayı, Hatıra, Okul Korkusu, Oryantasyon

ÖZET

TARİHİMİZDE ÂMİN ALAYLARI ve EĞİTİM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Hz. Peygamber devrinden medreseye geçiş dönemine kadar eğitim kurumlarını ve genç nesilleri gününün şartlarına uygun bir şekilde yetiştirme görevini üstlenen sıbyan mekteplerini ele alınmıştır. İkinci bölümde Âmin Alaylarından, onu oluşturan folklorik öğelerden ve hatıralardan bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde Âmin Alaylarının din eğitimi açısından değerlendirilmesi ve Âmin Alayı motifleri ile günümüz eğitimi karşılaştırılmıştır. Okul korkusu ve bu korkuyu ortadan kaldırmaya yönelik yapılan oryantasyon çalışmalarına değinilmiştir. M.E.B.'nin ilköğretim gönderdiği bir genelge ile her ders yılının ilk haftasında yapılmasını istediği uygulamalarla Âmin Alaylarında yapılan uygulamalar karşılaştırılmıştır. Tezimiz sonuç ve değerlendirme başlığı ile bitirilmiştir.

Çalışmamızın amacı Osmanlılarda çocuklarda oluşabilecek okul korkusunu engelleyip onları eğitim ve öğretime istekli hale getirmek amacıyla yapılan Âmin Alaylarını ve yapılan bütün Âmin Alayı etkinliklerini tam anlamıyla vurgulamak yazarların hatıralarıyla konuyu anlaşılır kılmak Âmin Alayı uygulamasından örnekler vererek oryantasyon eğitimi kapsamında yapılan etkinliklerin çeşitlendirilmesinde eğitimcilere yeni uygulamalar kazandırmaktır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname :Elif AYDIN
Field :Faculty of Theology
Programme :Religious Education
Supervisor :Porf. Dr. M. Faruk Bayraktar
Degree Awarded and Date :Master, June 2008
Keywords :The School of “Sıbyan”, The “ Amin” Pageant, The Ofear
of School, Orientation

SUMMARY

THE “ÂMİN PAGEANTS” IN OUR HISTORY AND THE APPRAISAL OF THEM IN THE POINT OF VIEW OF EDUCATION

This study is composed of three main chapters. In the first chapter, the education institutions; from the term of Hz. Prophet to the transition period to the medresseh and the Schools of “ Sıbyan”, which undertake the duty to train the young generations in appropriate with the conditions of the era have been considired. In the second chapter, the “Amin Pageants” and the folkloric elements and the memories which constitute them have been discussed. In the third chapter, the evaluation of the “Amin Pageants” in the point of view of religious education and the motifs of the “Amin Pageants” and the current education have been compared. The fear of school and the orientation studies with the aim to abolish this fear have been mentioned. A circular which The Ministry of Education sent to the elementary schools and the applications which it wanted to be carried out in the first week of every course term and the applications carried out in “Amin Pageants” have been compared. Our thesis has been finished with the conclusion and evaluation title.

The aim of our study is to emphasize completely the “Amin Pageants” which was established to make children more willing about the education by preventing the fear of school that was probable to appear in children and the entire Amin Pageant activities; to maket he issue comprehensible by the memories of the authors; to cause the educators gain new applications in the field of varieting the activities which were created in the scope of the orientation education by giving examples from the “ Amin Pageant”application.

ÖNSÖZ

Sıbyan mektepleri Osmanlı Türklerinin temel eğitim sistemini oluşturulmaktadır. Bu mekteplerde uygulanan eğitime bir başlangıç olarak, bir hali canlı ve folklorik öğeler içeren Âmin Alayları yapılmaktadır. Günümüzde oryantasyon hizmetleriyle elde edilmeye çalışılan fayda tarihimizde Âmin Alayları sayesinde kazanılmaktadır.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Hz.Peygamber devrinden medreseye geçiş dönemine kadar eğitim kurumları ve Sıbyan Mektepleri genel anlamda ele alınmıştır. İkinci bölümde Âmin Alayları, bunu oluşturan folklorik öğeler ve günümüze uzanan hatıra ve yorumlara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde Âmin Alaylarının Din Eğitimi açısından değerlendirilmesi ve Âmin Alayı motifleri ile günümüz eğitiminin karşılaştırılması yapıp, okul korkusu ve bu korkuyu ortadan kaldırmaya yönelik yapılan oryantasyon çalışmalarına değinilmiştir. M.E.B.'nın ilköğretim okullarına gönderdiği bir genelge ile her ders yılının ilk haftasında yapılmasını istediği uygulamalarla, Âmin Alayları'nda yapılan uygulamalar karşılaştırılmıştır.

Âmin Alayı uygulamalarının, oryantasyon eğitimi kapsamında yapılan etkinliklerin çeşitlendirilmesinde ve eğitimcileri yeni uygulamalar kazandırılmasında önemli olduğu kanaatindeyiz.

Tezin konusunun belirlenmesinden tamamlanmasına kadar olan süreçte; tecrübe, yardım ve yol göstericiliği ile destek olan saygıdeğer hocam Prof.Dr.Mehmet Faruk BAYRAKTAR'a, tezi teknik ve sistematik açıdan değerlendiren saygıdeğer hocalarım Prof.Dr.H.Mahmut ÇAMDİBİ ve Prof.Dr.Metin YURDAGÜR'e, beni yetiştirip bugünlere gelmemde hiçbir desteği esirgemeyen canım anne ve babama, çalışmamın başından sonuna kadar beni destekleyen sevgili eşim Mustafa Serhat VURAL'a, çalışmamın teknik açıdan tamamlanmasında en az benim kadar gayret sarf eden canım kardeşim Fatma Zeynep AYDIN'a, yardımlarını ve desteklerini her an hissettiren canım kardeşlerim Hamit Naci AYDIN, Mahmut Musa AYDIN ve abim Ömer Zeki AYDIN'a şükranlarımı arz ederim.

Elif AYDIN VURAL

İstanbul / Haziran 2008

KISALTMALAR

age.	: Adı Geçen Eser
agm.	: Adı Geçen Makale
b.	: ibn, bin
bkz.	: Bakınız
bs.	: Basım
BŞS	: Bursa Şer'îye Sicilleri
C.	: Cilt
çev.	: Çeviri
<i>DİA</i>	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
h.	: Hicri
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
m.	: Miladi
mad.	: Maddesi
M.E.B.	: Milli Eğitim Bakanlığı
no.	: Numara
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
trc.	: Tercüme
ts	: Tarihsiz
vb.	: Ve Bunun Gibi
vs.	: Vesaire
yay.	: Yayınları
yy.	: Yüzyıl
Y.İ.B.O.	: Yatılı İlköğretim Bölge Okulu

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
KISALTMALAR.....	II
İÇİNDEKİLER	III
1. GİRİŞ.....	1
2. İSLAMİYETİN BAŞINDAN OSMANLININ SON DÖNEMİNE KADAR EĞİTİM ÖĞRETİM TARİHİNE GENEL BAKIŞ	2
2. 1. Hz. Peygamber Devri Eğitim Öğretim Faaliyetleri.....	3
2. 2. Hz. Peygamber Devri Eğitim Öğretim Müesseseleri	5
2.2.1.Evler	5
2.2.2.Suffe	6
2.3.Medreselerin Açılmasından Önceki Dönemde Öğretim Yerleri.....	7
2.3.1.Mescid-Cami.....	7
2.3.2.Kütüphane	8
2.3.2.1.Okuma Yazma Öğretimi Yapan Mektepler	8
2.3.2.2.Kur'an ve İslam Dininin Esaslarının Öğretildiği Mektepler	9
2.4.Osmanlı Sıbyan Mektepleri	11
2.4.1.Tanımı ve Mahiyeti.....	11
2.4.2.Sıbyan Mekteplerinin Kuruluşu ve Amacı	14
2.4.3.Mektep Personeli.....	17
2.4.3.1.Muallim.....	17
2.4.3.2.Kalfa	21
2.4.3.3.Mütevelli	23
2.4.3.4.Nazır	23
2.4.3.5.Diğer Görevliler	23
2.4.4.Öğrenciler	24
2.4.5.Ders Programları.....	27
2.4.6.Disiplin ve Ceza	32
2.4.7.Fiziksel Yapı.....	36
2.5.Âmin Alayları ve İlahiler	37
2.5.1.Mahalle Mektebine Başlama Merasimi.....	38
2.5.2.Âmin Alayı İlahileri	47

3. HATIRALAR ve YORUMLARLA ÂMİN ALAYI	53
3.1.Ahmet Rasim, “Âmin Alayı”	54
3.2.Hacı Şeyhoğlu Hasan, “Çankırı’da Çocuğun Mektebe Verilişi”	58
3.3.Tahiru’l Mevlevî, “Mektebe Başlama Merasimi”	60
3.4.A.Muhtar Nasuhoğlu, “Mektep Cemiyeti”	64
3.5.Yahya Kemal Beyatlı, “Hayatımızın Bazı Seneleri”	68
3.6.Musahipzade Celal, “Mektebe Başlama”	70
3.7.Tevfik Sağlam, “Mahalle Mektebinde”	71
3.8.Halide Edip Adıvar, “Benim Mekteplerim”	73
3.9.Hulusi Kodaman, “Âmin Alayları”	76
3.10.Muammer Tuksavul, “Mekteb”	81
3.11.Burhan Felek, “Eskiden İlk Mektebe Başlayan Çocuklara Merasim Yapılırdı”	84
3.12.Hasene Ilgaz, “Mahalle Mektebine Başladığım Gün”	86
4. ÂMİN ALAYI İLE GÜNÜMÜZ EĞİTİMİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	89
4.1.Âmin Alaylarındaki Motifler	89
4.1.1.Aile	89
4.1.2.Okul.....	90
4.1.3.Çevre	90
4.2.Âmin Alayı Motifleri ile Günümüz Eğitiminin Karşılaştırılması	91
4.3.Okul Korkusu (Fobisi) ve Oryantasyon Eğitimi	96
4.3.1.Rehberlik Hizmetleri ve Oryantasyon	98
4.3.2.Uygulama Sürecinde Dikkat Edilecek Hususlar.....	104
4.3.3. Oryantasyon Eğitimi Çerçevesinde Anaokulu, Anasınıfı, Uygulama Sınıfları İle İlköğretim Okulu Birinci Sınıfı Başlayacak Öğrencilerin Eğitim Öğretime Hazırlık Çalışmaları İle Âmin Alaylarında Yapılan Bu Amaca Yönelik Çalışmaların Karşılaştırılması	106
5.SONUÇ ve DEĞERLENDİRME	111
KAYNAKÇA	117

1. GİRİŞ

Sıbyan Mektepleri; uzun bir süre, geniş bir coğrafya üzerinde, parlak ve zengin bir medeniyet kurmuş olan Osmanlı Türklerinin, temel eğitim sistemini oluşturmaktadır. Bu mekteplerde, uygulanan eğitime bir başlangıç olarak, küçük bir çocuk için; bayram ya da oyun havasında geçen, bir hayli canlı ve folklorik öğeler içeren Âmin Alayları yapılmaktadır. Günümüzde oryantasyon hizmetleriyle elde edilmeye çalışılan fayda tarihimizde Amin Alayları sayesinde kazanılmaktadır.

Bizim bu konuyu araştırmadaki amacımız Osmanlılarda çocuklarda oluşabilecek okul korkusunu engelleyip onları eğitim ve öğretime istekli hale getirmek amacıyla yapılan Amin Alayları'nı ve yapılan bütün Amin Alayı etkinliklerini tam anlamıyla vurgulamak, bunu yaparken yazarların hatıraları ışığında konuyu zihinlerde anlaşılır kılmak, oryantasyon eğitimi kapsamında yapılan etkinliklerin çeşitlendirilmesinde, tarihimizde hiçbir ayrıntısı atlanmadan yapılan, Âmin Alayı uygulamasından örnekler vermektir. Ve bu örneklerden yola çıkarak eğitimcilere yeni uygulamalar kazandırmaktır.

Bu tezi oluştururken önce konu belirlenmiş ve dökümantasyona dayalı bir metod seçilmiştir. Araştırma boyunca öncelikle Âmin Alaylarını, Sıbyan Mektepleri'ni tanımaya yardımcı olacak kitap, dergi, makale ve ansiklopedik bilgilere başvurulmuştur. Ardından aşağıda verilen plan dahilinde tez konusu işlenmiştir.

Birinci bölümde; eğitim ve öğretimin önemine dikkat çekildikten sonra, Hz Peygamber devrinden, medreseye geçiş dönemine kadar eğitim kurumlarından değinilmiştir. Genç nesilleri gününün şartlarına uygun bir şekilde yetiştirme görevini üstlenen Sıbyan Mektepleri genel anlamda ele alınmıştır.

İkinci bölümde; mektebe başlama merasimi olan ve asıl konumuzu oluşturan Âmin Alayları'ndan, bunu oluşturan folklorik öğelerden ve günümüze uzanan hatıra ve yorumlardan bahsedilmiştir.

Üçüncü bölümde; Âmin Alayları'nın Din Eğitimi açısından değerlendirilmesi ve Âmin Alayı motifleri ile günümüz eğitiminin karşılaştırılması yapıldıktan sonra, okul korkusu ve bu korkuyu ortadan kaldırmaya yönelik yapılan oryantasyon çalışmalarına değinilmiştir. Son olarak M.E.B.'nin ilköğretim okullarına gönderdiği bir genelge ile her ders yılının ilk haftasında yapılmasını istediği uygulamalarla, Âmin Alayları'nda yapılan uygulamalar karşılaştırılmıştır. Çalışmamız üç bölümden oluşmuş ve tezimiz sonuç ve değerlendirme başlığıyla bitirilmiştir.

2. İSLAMİYETİN BAŞINDAN OSMANLININ SON DÖNEMİNE KADAR EĞİTİM ÖĞRETİM TARİHİNE GENEL BAKIŞ

Eğitim ve öğretimin bir milletin yükselişinde ne denli önemli olduğu günümüzde daha iyi anlaşılmıştır. Eğitimi, insan hayatı boyunca rastgele karşılaşacağı olaylara göstereceği belirsiz tepkiler olarak anlayamayız. Eğitim, insan ruhu ve beden sağlığının korunarak geliştirilmesi için bir plan ve hedef doğrultusunda yapılan bütün çalışmalardır. Eğitim ruhu ve karakteri şekillendiriyor, ferde ve millete bütün değerleri kazandırıyor. “Bir milletin yaşayış ve düşüncesine ait bütün değerlerin tarihi seyri içerisinde nesilden nesillere aktararak ve geliştirerek sardığı en büyük çalışmalar eğitim çalışmalarıdır.¹” “Eğitim nesiller arasındaki anlayış yakınlığını ve ahengi koruyarak, tarih boyunca milli şuurun devamını ve gelişmesini sağlamayı hedef alır.²”

Eğitim aynı zamanda halk psikolojisinde faydalı nesil yetiştirmektir. Eğitim Türkçe de “eğmek” mastarında veya “eğ” emir kipinden türetilmiş bir terimdir. Eğitim “şekil, biçim verme, yön ve istikamet gösterme, zarıfleştirme” demektir.

Önceleri bu kelimenin yerine “terbiye” kelimesi kullanılmaktaydı. Terbiye kelimesi Arapça’da, “tanrı, sahip, üstad” manalarına gelen “Rab” kelimesinden türetilmiştir. Eğitimciliğe izafe edilen “Tanrı Sanatı” sözü de bu deyimle ilgilidir.³

İlk çağlarda ve günümüzde kullanılan “pedagoji” ve “pedagog” kelimeleri ise, eğitim ve eğitmen karşılığı olarak kullanılır ki. O dönemde çocukların gözetimi ile görevlendirilen onların kontrol ve yönetimiyle meşgul olan esirlere “pedagog” denildiği bilinmektedir.

Öğretim, insanlık tarihi boyunca devamlı sürdürülegelen zaruri bir faaliyettir. Öğretimin, eğitimle sıkı bir ilişkisi vardır. Öğretimde belirli bir amaç dâhilinde bir öğrenim söz konusudur. Ayrıca öğretim, teşkilatlı ve düzenli olarak genellikle bir öğretim müessesinde öğretmenler vasıtasıyla, öğrencilere araç gereç kullanılarak bilgi aktarılması ve kavratılması gayretlerinin bütünüdür.

Yer yer birbirine karıştırılan eğitim ve öğretimi tanımladıktan sonra; eğitimin geniş, öğretimin ise dar kapsamlı olduğu; eğitimin toplumdaki bütün fertleri içine aldığı;

¹ Hilmi Ziya Ülken, *Eğitim Felsefesi*, İstanbul, 1967, s.11

² Bedii Ziya Egemen, *Terbiye İlminin Problemleri ve Terbiye Felsefesi*, İstanbul, 1965, s.84

³ Osman Sezgin, *Üçüncü Neslin Eğitimi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1991, s.6

öğretimin sadece faaliyetlerini gerçekleştirmek istediği fertleri içine aldığı; eğitimin hedeflerinin genel; öğretimin hedeflerinin ise öğretim programlarına göre değişiklik gösterdiğinden dolayı özel olduğu; eğitimde amaçlarda değişiklik yapılmak isteniyorsa toplum yapısının göz önünde bulundurulması gerektiği; öğretimde ise öğrenim hayatları sonucunda amaçlarda değişiklik yapıp yapılmayacağına karar verileceği hususları mutlaka göz önünde tutulmalıdır.

Toplumların geleceğini inşa eden nesiller, ilk etapta aile içerisinde ve özellikle anne tarafından eğitilir. Bu eğitim, beşikten mezara kadar süren yaygın eğitim sürecinin ilk basamağını oluşturur.

Zamanla nüfusun artması ve tekniğin hızla gelişmesi ile formel bilgiye olan ihtiyaç da artmış, yaygın eğitimle beraber, örgün eğitime olan ihtiyaç da kendini göstermiştir. Artık ailenin zihin ve ruh dünyasını çeşitli etkilerle şekillendirmeye başladığı çocuğa, önemli katkılar ve formasyon verecek olan kurumlar, okullar olmuştur.

İslam tarihinde mektepler, medreseler; günümüzde ise okullar aynı amaca hizmet etmiş ve genç nesilleri gününün şartlarına uygun bir şekilde yetiştirme görevini üstlenmişlerdir.

2.1. Hz. Peygamber Devri Eğitim Öğretim Faaliyetleri

İslam'dan önce Arabistan'da sistemli bir eğitim öğretim faaliyeti yoktu. Eğitim öğretim daha çok hafızaya ve sözlü geleneğe dayanıyordu. Dönemim insanları genellikle tüccar ve seyyah olduklarından, bunlar gittikleri yerlerden hikmetli sözler öğrenmişler ve buralarda edindikleri tecrübeleri kendi beldelerinde kullanıp aktarmışlardı. Bu yüzden de aralarında daha çok sözlü gelenek ve irticalen söz söyleme sanatı yayılmıştı. Şiir, toplum için vazgeçilmez bir dil ve yaygın edebi bir zevkti.

İslam'dan önce Arapların elinde yazılı bir metin yoktu. Kur'an'ın ilk inen ayetinin "Oku" anlamında olması ve gelen vahyin yazmayı bilen çok az sayıda insanın eliyle yazılması, Kur'an'ın ilk muhatapları arasında yazılı bir Kur'an kültürü oluşturmuştu. Böylece Araplar, İslam'ın gelişi ile yazılı bir kitaba sahip oluyorlardı. Sadece okuma yazma öğretimi yapılan yerler İslamiyet'ten önce az sayıda olmakla

beraber mevcut idi. Hatta Mekkelilerden Arapça yazı yazmayı ilk öğrenenler Süfyan b. Ümeyye b. Abdi Şems ile Ebu Kays b. Abdimenat b. Zuhre b. Kılabdır. Bunlar, yazıyı Hire şehrinde tahsil gören Bişr b. Abdül-Melik'den öğrenmişlerdi.⁴

Bilindiği üzere, İslam'ın ilk emri “Oku” olmuştu. Yani ayetleri oku, üzerinde düşün; düşün de hem kendi hayatını hem de toplumu düzene sokacak din, hukuk, ahlak, iktisat sistemi vb. oluştur diyordu. Bu emir, daha başlangıçta İslam eğitiminin ana karakterini teşkil ediyordu. B. Dodge'nin deyişiyle: “İslam eğitimi, bir Kur'an eğitimi olma yolundaydı⁵”. “İslam'ın başlangıcında okuma yazma bilenler az sayıda olduğu için, bunların tamamına yakın kısmı vahiy kâtibi olarak çalışmıştır. Bu sebeple zimmiler, okuma- yazma öğretme görevini üstlenmişlerdi.⁶”

İbn Haldun bu konuda :“Hire⁷’den ilk defa yazıyı öğrenen şahıs Süfyan b. Ümeyyedir. Başka bir rivayette Harb b. Ümeyye olduğu da söylenir.”⁸ şeklinde bir bilgi nakleder. “Yazı şehirlilerce bilinen bir sanattı ve Mekkeliler de ticaret esnasında yazıyı öğrenmişlerdi. İslam geldiği sırada Kureyşliler’de okuma yazma bilenlerin sayısı sadece 17 kişi idi.⁹”

Medine’ye hicretten önce Mus’ab b. Ümeyr, Medineli Müslümanlara Kur’an okumayı öğretmek için gönderilmişti. İbn Sa’d (ö.230/844), Medinelilerin “Bize bir Kur’an okuyucu gönderiniz.” diye talepte bulunmaları üzerine, kendilerine Mus’ab’ın gönderildiğini kaydeder.¹⁰ Abdullah İbni Ümmi Mektûm da, Mus’ab gibi Medine’ye gönderilen muallimler arasındaydı.¹¹

Hicret sonrası nazil olan Bakara Suresinin 282. ayetinde de dolaylı olarak yazı yazılması emrediliyordu. Bu ayet, müslümanların okuma-yazma öğrenmelerini teşvik etmiştir.¹² Yazı mecburiyeti hakkında emir ihtiva eden hadisler de vardır.¹³ Yazı

⁴ Ahmet Çelebi, *İslam’da Eğitim Öğretim Tarihi* (çev. Ali Yardım), İstanbul 1998, s. 23

⁵ M. Faruk Bayraktar, *İslam Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münasebetleri*, İstanbul 1997, s. 84

⁶ Ahmet Çelebi, age., s. 23

⁷ Hire: Kuruluşu Buhtunnasr’a kadar götürülen, Lahmîlerin başşehri olarak bilinen ve günümüzde Necef bölgesinde yer alan tarihi bir şehir. Geniş bilgi için bk. Hüseyin Ali ed-Dakûkî, “Hire”, *DİA*, XVIII, 122–124

⁸ İbn Haldun, *Mukaddime* (çev. Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, İstanbul 1988, III, 293

⁹ Ahmet Çelebi, age., s. 23

¹⁰ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, Daru Sadır, Beyrut 1968/ 1388, I, 230

¹¹ İbn Sa’d, age., 220

¹² Muhammed Hamidullah, *Hadis Tarihi* (çev., Kemal Kuşçu), Bahar Yayınevi, İstanbul 1967, s. 20

öğretimi Hz. Peygamber tarafından insan hürriyetine denk tutulmuştur. Bunun örneğini Bedir Muharebesi'nde (m. 624) görmekteyiz. Bu savaşta müslümanlar tarafından esir alınıp, fidye verip hürriyetine kavuşma imkânı olmayan, ancak okuma yazma bilenler, 10 müslüman çocuğa okuma yazma öğretme şartı ile serbest bırakılmışlardı.

Yazı sanatının yayılması ile vahiy kâtipleri de artmış ve bunların sayısı 42'ye çıkmıştı. Zeyd b. Sabit te bunların arasındadır. Bu sahabi, Hz. Peygamber'in emriyle yabancı dil öğrenmeye başlamış, bu amaçla Süryanice'yi 15 günde öğrenmiştir.¹⁴

Hz. Peygamber değişik vesilelerle eğitim ve öğretim faaliyetini desteklemiş ve gelişmesi için elinden gelen çabayı göstermiştir. Yüce peygamber ilim öğretme ve öğrenme ilişkisini: “ Ya öğretmen ol, ya da öğrenci ol, yahut dinleyici veya ilme sevgi duyan birisi ol! Sakın beşincisi olma! Bu son kategoride yer aldığın takdirde helak olursun¹⁵.” diye ifade etmiş, bilenini bildiğini öğretmesini de şu sözlerle teşvik etmiştir: “Dinde ilim sahibi olmak, her müslümana farzdır. Bu sebeple ya öğreniniz veya öğretiniz, ancak her halükarda ilim sahibi olunuz. Sakın cahil bir kişi olarak ölmeyiniz.¹⁶

2.2. Hz. Peygamber Devri Eğitim ve Öğretim Müesseseleri

2.2.1. Evler

“Ey örtüsüne bürünen! Kalk (insanları) aydınlat...”¹⁷ emriyle Hz. Peygamber'in insanlara hakkı öğretme ve onları aydınlatma, kendilerine kitap ve hikmeti öğretmek muhataplarını günah kirlerinden arındırma vazifesi başlamış; Bu görevine ilahi emir gereği en yakın akrabasından başlayarak, halka halka genişleyerek bütün insanlığı uyarmıştır. Bu faaliyetler önceleri evlerde yapılmıştı. Erkam'ın evi bu sebeple toplanılan ve İslam'ın öğretildiği ilk ev olmuştur. Daha sonraları Hz. Ebu Bekir'in Kâbe haremindeki dairesi ile Sa'id b. Zeyd'in evi de bu amaçla kullanılmıştı.¹⁸ Bu evler

¹³ Buhari, “Vesâyâ”, 1

¹⁴ Ebu Davud, “İlim”, 2.

¹⁵ İbn Abdî'l-Berr, *Câmiu Beyânî'l- İlim*, Medine 1968, I, 124

¹⁶ Maverdi, *Edebü'd -Dünya ve'd-Din*, Beyrut 1398/1978, s. 45

¹⁷ el-Müddesir 74/ 1-2

¹⁸ M.Faruk Bayraktar, age., s. 88

zaman içinde Küttap olarak kullanılmaya başlamıştı. Kur'an ve dini öğretim faaliyetleri buralarda sürdürülmüştü.

2.2.2. Suffe

Medine'ye Hicretin hemen akabinde bu şehirde bir mescid inşasına başlanmıştı. Bu mekân, sadece ibadete hasredilmemiş, aynı zamanda okul vazifesi gören suffe ile Hz. Peygamber'in ailesi için gereken birkaç küçük odadan (hücre) oluşturulmuştu. Bu kurum, bir külliye andırıyor, halkın eğitildiği bir merkez ve hatta yatılı bir okul gibi görülüyordu. Mescid-i Nebevi dini ve siyasi bir merkez haline gelmişti. Hz. Peygamber burada namaz kıldırıyor biryandan hutbe ve vaazlarla halka dinini öğretirken, diğer yandan da siyasi, sosyal ve hukuk kurallarını burada vaz ediyordu. Mescidin sosyal hayatı kucaklayan bu yönü daha sonraları da devam etmiştir.

Mescidin kuzey tarafına üstü hurma dallarıyla örtülü "Suffe" denilen bir yer yapılmıştı. Burada, Allah Rasulünden ilim öğrenen, sayıları bazen 400'e kadar ulaşabilen, fakir gençler barınır, rızıklarını temin edebilmek için su taşımaktan odun toplamaya kadar bir dizi işlerle ilgilenirlerdi. Suffede barınanlara Ashab-ı Suffe denirdi. Hz. Peygamber, suffe denilen bu mekânda örgün bir eğitimin temellerini atmış, bir "toplum okulu" oluşturmuş, adeta İslam'ın ilk üniversitesini burada kurmuştu.

Bu gençlerin yetişmesinde sadece Hz. Peygamber değil, aynı zamanda gündüzleri bu amaç için tutulan muallimler de görev yapardı. Ubade b. Samit, suffe ehline yazı dersleri vermiş, Ubey b. Kâ'b, Abdullah b. Mes'ûd, Muaz ve Said b. el-As gibi seçkin hafız sahabiler ise burada Kur'an öğretmişlerdi.

Suffe, gündüzleri mensupları için adeta bir konferans salonu; geceleri ise müdavimlerine bir koğuş vazifesi görüyordu.¹⁹

Ashab-ı Suffe mensuplarından evlenen, sefere çıkan veya ayrılan olursa sayıları azalırdı. Dışarıdan İslam'ı öğrenmeye gelen heyetlerle Suffe Ehlinin sayısı sayı birden kabarırdı. Medine'de akrabaları ve evleri olmayan bu sahabiler Suffede yatıp

¹⁹ Muhammed Hamidullah, *İslam'a Giriş* (trc. Kemal Kuşçu), İrfan Yayınları, İstanbul 1973, s. 242

kalkarlardı. İbn Mes'ud, İbn Ömer, Ebu Hureyre, Selman-ı Farisi, Ebu Zerr, Mus'ab b. Umeyr, Hanzale, Bilal (ra) bunlar arasındaydı.²⁰

Hiz. Peygamber, sadaka olarak verilenleri Aşhab-ı Suffe'ye ulaştırır, hediyelerden onlara da pay ayırır; bir kısmını kendi doyururken, bir kısmını zengin sahabilerin evlerine gönderirdi. Bu uygulamadan “öğretmen, öğrencilerine maddi imkânlar temin etmeye çalışmalıdır” sonucu çıkarılabilir.²¹ Ehl-i Suffe arasında kurra sahabiler bulunmaktaydı. İslam'ı yeni benimsemiş olan kabilelere din eğitimi vermek üzere Ehl-i Suffeden gençler gönderilirdi. Hatta Bi'ru Mâ'ûne'de şehit edilen 70 kadar kurra hafız bunlardandı.²²

2.3. Medreselerin Açılmasından Önceki Dönemde Öğretim Yerleri

2.3.1. Mescid- Cami

İslam Eğitim Tarihi'nin mescidlerle sıkı bir ilişkisi vardır. Mescidler ortaya çıktığından itibaren ders halkaları da var olagelmıştır. Esasen mescidin İslam kültüründe bu kadar önemli olmasının sebebi, İslam'ın ilk senelerindeki tedrisatın daha ziyade, yeni dinin öğretilerini, esas, hüküm ve hedeflerini açıklayan “dini tedrisat” oluşudur. İslam'ın ilk yıllarında evlerde verilen dini eğitim, hicretle beraber, yeni mescidin (Mescid-i Nebevi) inşası ve din öğretimi üzerindeki baskının kalkmasıyla beraber artık mescidlerde devam etmiştir. Mescidler sadece dini eğitim verilen yerler değil, aynı zamanda heyetlerin kabul edildiği siyasi ve diplomatik bir merkez; savaş kararlarının verildiği ve savaşa hazırlanan bir ordugâh, namaz kılınan bir kiblegah, toplumsal kaynaşmanın ve kardeşliğin canlılığının ve sürekliliğinin sağlandığı bir merkez, Müslümanların dini ve dünyevi konularda aydınlatıldığı bir ilim müessesesi ve yargı dairesi olarak da kullanılmıştır.

Mescid-i Nebevi'nin inşasından sonra, İslam'ın fetihlerle diğer bölgelere yayılmasıyla mescidler çoğaldı. Hatta fethedilen her yerde, kurulan her yeni köy, kasaba ve şehirde bir ve daha fazla mescid yaptırmak adet haline geldi. Hiz. Ömer fethedilen şehirlerin valilerine gönderdiği fermanlarla özellikle Cuma namazı ve vakit

²⁰ Ebu Nuaym el- İsfahânî, *Hilyetü'l- Evliyâ*, Beyrut, 1967, I. 337; II. 34

²¹ M. Faruk Bayraktar, age., s. 92

²² Buhari, “Meğazi”, 28; Müslim, “İmâre”, 147

namazlarının da kılınması için, kabilelere ayrı ayrı mescidler yapılmasını emretmişti. Bu valiler arasında Basra Valisi Ebu Musa el- Eşari, Sad b. Ebi Vakkas ve Mısır Valisi Amr b. el-As'ın adları sayılabilir.²³

Hicri II. asırda mescidlerin sayısı oldukça artmıştı. Yakubi (ö. 292/905 den sonra), Bağdat'ta 30.000 mescid saydığını söylemektedir.²⁴

Mescidlerde konusunda ihtisas sahibi olmuş bulunan üstad kendisine bir yer edinir ve öğretilen konuya ilgi duyan her yaştan insan bu zatın etrafında halkalar halinde oturur ve ilim tedris ederlerdi. Toplanan talebenin oluşturduğu topluluğa “halaka”, bu türlü ilim öğrenme ve öğretme tarzına da “halaka-ı tedris” denirdi.²⁵

Cami ve mescidlerde Kur'an, Hadis, Fıkıh gibi ilimlerle birlikte, sosyal hayatın tanziminde ihtiyaç duyulan lisan, tarih, edebiyat, şiir gibi ilimler de okutulurdu.²⁶ Bu ilimlerin yanında tıp, astronomi ve kozmografya gibi müspet ilimler de okutulmuştur.²⁷ Bu mescidlere Kufe, Şam, Amr, Ibn Tulun ve Ezher Camii örnek verilebilir.

Günümüzde de yaygın eğitim kurumu olarak kullanılan camilere, ilköğretim 1. kademeyi tamamlayan çocuklarımız, din ve Kur'an eğitimi almak üzere yaz tatillerinde velileri tarafından gönderilmektedir.

2.3.2. Küttap:

2.3.2.1. Okuma Yazma Öğretimi Yapan Mektepler

Mektep kelimesiyle eşanlamli olan küttap, Osmanlılarda mektephâne, mekteb-i sıbyan, sonraları ise iptidaî mektep ve ilk mektep gibi adlarla anılmıştır. Batılı yazarlar ise daha çok Kur'an Okulu adını kullanmışlardır.

Dil âlimi Müberred küttabın “öğrenim gören çocuklar” (sıbyan) manasına geldiğini söyler ve öğretim yapılan yere bu adın verilmesini yanlış kabul eder (*Lisanü'l*

²³ Makrizi, *el- Hıtat*, II, 246; Süyuti, *Hüsni'l- Muhâdara*, II, 149

²⁴ Ahmet Çelebi, age., s. 98

²⁵ M. Faruk Bayraktar, age., s. 94

²⁶ Ahmet Çelebi, age, 106

²⁷ Ahmet Çelebi, age, 107

Arab, “ktb” mad.) Ancak Hz. Peygamber devrinden beri okuma yazma veya Kur’anla birlikte ilk dini bilgilerin verildiği okullara kütta denmiştir.²⁸

İslam’a göre çocuk öncelikle Kur’an’ı öğrenmesi gerektiğinden gerçekte, kütta “Kur’an öğretilen yer” anlamına gelmektedir.²⁹

“el-kütta” kelimesi, yazdırmak ve yazı öğretmek anlamına gelen “et-tektib” kökünden türemiştir ve yazı yazma öğretilen yer demektir. Kütta’larda başlangıçta sadece okuma yazma öğretilirken İslam’ın diğer coğrafyalara yayılması, Kur’an’ın Mushaf haline getirilip çoğaltılması, başlangıçta ashabın Kur’an’ı hıfzetmiş olmaması dolayısıyla Kur’an’ın nâsihi mensuhu, muteşabih ve muhkemini, dini meseleleri bizzat Peygamberimizden almış bulunan sahabelere çok fazla ihtiyaç olması, bunların sayılarının az olması ve Kur’an okuyanlara “kurra” denmesi gerçeğininde göz önünde bulundurarak diyebiliriz ki zaman içinde Kur’an’ın Mushaf haline getirilmesi Hz. Ömer devri ve sonrası diğer ülkelerin fethiyle buralara İslam’ı yaymak için Kur’an’ın çoğaltılıp dağıtılması, sonuçta kültürler arası iletişim ve Arapların ilmi çehresinin değişmesiyle ilk aşamada sadece okuma yazma öğretilen yerler olan kütta’lar sonraları Kur’an ilminin öğretildiği yerler haline gelmiştir.

Ömer b. Hattab devrinde, kütta’larda sadece okuma yazma öğretildiğini Câhiz³⁰’ın *el- Beyan ve’t-Tebyîn* adlı eserinden öğreniyoruz. O burada kütta’ların programlarında bahsederken o dönemdeki programdan bahsederek konuya ışık tutmuştur. Program şöyledir: “Çocuklarınıza yüzmeyi ve ata binmeyi öğretiniz. Onlara yaygın halde olan darb-ı meselleri ve güzel şiirleri de rivayet ediniz.”³¹

2.3.2.2. Kur’an ve İslam Dininin Esaslarının Öğretildiği Mektepler

İslam’ın ilk devirlerinde çocuklar, Kur’an-ı Kerim’i babalarından ve yakınlarından ya da hususi olarak tutulan hocalardan biliyorlardı. Kütta’ların Kur’an öğretilen mektepler haline gelmesi, hükümdarlar ve ümeranın çocuklarına Sarayda bu iş için özel bir hoca tutmasıyla başladığı söylenebilir. Hatta Haccac b. Yusuf es- Sakafi

²⁸ Nebi Bozkurt, “Mektep”, *DİA*, XXIX, 4

²⁹ M.Faruk Bayraktar, age., s. 95

³⁰ Câhiz (777- 869) :Edebiyat, kelam, tarih, siyaset, ahlak, sanat, ticaret ve zooloji dalında eserler vermiştir. Aynı zamanda Arap edebiyatının en büyük nesir yazarlarındandır.

³¹ Câhiz, *el- Beyan ve’t-Tebyîn*, Kahire 1332, II, 92

(ö:95/ 714) “Sıbyan Muallimi” tabir olunarak Abdülmelik b. Mervan’ın veziri Süleyman b. Naim’in çocuklarının muallimi idi.³²

Küttapların mescid içinde olması, çocukların çevreyi kirletmekten sakınmamaları ve camideki ibadet esnasında gürültü çıkarmaları sebebiyle pek istenmemiş, ancak muallimler mescidlerde, zaviyeler ve onlara bitişik odalar edinerek bu gerçekleri kulak ardı etmişlerdir. Mescidler ve onlara bitişik yerlerde küttaplar bulunduğu gibi, müstakil mektepler de vardı. Hatta İmam Şafii (ö:204/819) bunlardan birinden bahsederek “Ben annemin kucagında yetim kalmıştım, annem beni öncelikle mektebe (Küttaba) gönderdi... Kur’an-ı Kerim’i hatmedince mescide gittim.”³³ der. Ebü’l Kasım el – Belhi’nin (ö:104/723) mektebi bu konuda en önemli örneklerden biridir. Bu mektepte 3000’e yakın öğrencinin öğrenim gördüğü bildirilir.³⁴ Hicri 2. ve onu takip eden asırlarda mektep ve muallimlerin sayısı arttı. İbn Havkal, sadece Sicilya’daki Palermo şehrinde 300 civarında muallim saydığını söyler.³⁵

Çocuklar küttapta Kur’an, namaz, çok geniş tutulmamak şartıyla yazı, okuma, sarf, nahiv, Arapça derslerini mecburi olarak görürlerdi. Matematik, şiir, tarih, sarf, nahiv ve Arapça’nın derinliklerine inmek ise ihtiyari dersler arasındaydı.³⁶ İşe, Kur’an’ı öğretmekle başlanırdı. İslam eğitimcileri Kur’an öğrenmenin farz olduğu görüşündedirler.³⁷ Kur’an’la başlamak o devrin âdetiydi diyebiliriz. Zira Kur’an, öğrenileceklerin en önemlisi, programda en çok yer verilene idi. Zaten eğitim ve öğretimde asıl gaye de Kur’an’ı öğretmektir. Fakat Kur’an’ı hatmetmek vacip değildi. Çocuğun kaabiliyeti, gücü ve diğer şartlar el verdiği ölçüde Kur’an’ı okutmak ve öğretmek kâfi gelirdi.³⁸

Müfredatı bu kadar zengin olan küttaplara başlama yaşı 3-4 olabildiği gibi, 7 ve üzeri de olabilirdi. Ancak, buluş çağına ulaşan çocuklar kütaptan ayrılırdı.³⁹

³² Ahmet Çelebi, age., s. 30

³³ İbn Abdilberr, *Camii Beyan’il- İlm*, I, 98

³⁴ Yakut el- Hamevi, *Mu’cemu’l- Udeba*, Beyrut 1993, IV, 272

³⁵ Ahmet Çelebi, age., s.32

³⁶ A.Fuad el-Ehvani, *et-Terbiye fi’l-İslam*, Kahire 1955, s.158

³⁷ Taşköprülü Zade, *Mevzuatu’l-Ulum*, İstanbul 1313, II, 259

³⁸ A.Fuad el-Ehvani, age., s. 53,162-177

³⁹ M.Faruk Bayraktar, age., s. 96

Küttaplar, günümüzdeki ilköğretimlerle, hemen hemen aynı fonksiyonu üstlenen yapılarıyla, Batı Afrika, Endülüs, Kuzey Afrika, Doğu Afrika gibi bütün İslam coğrafyasına yayılmıştı.

Medreselerin açılmasından önceki diğer öğretim yerleri ise saraylar, kitapçı dükkânları, ulema evleri, edebiyat salonları, bâdiye (çöl), medrese veya külliyyeden ibaretti.

2.4. Osmanlı Sıbyan Mektepleri

2.4.1. Tanımı ve mahiyeti

Osmanlı Devleti'nin eğitim- öğretim sisteminin en önemli unsuru, medreseler ve bu kurumların bir alt kademesini teşkil eden mekteplerdir.

Sıbyan mektepleri esasen ilk defa Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkmamıştır. Anadolu'da şehir hayatının gelişmesiyle XIII. asırda kurulmaya başlayan sıbyan mektepleri, Selçuklular yoluyla Orta Asya'ya kadar uzanmaktadır.

“XIII. asırda hâkim olan sülalenin adı olan Selçuk ünvanı altında Yakın Doğu'nun kuvvetli bir siyasi organizmini teşkil eden Anadolu Türkleri, yaşayış şekil ve şartları itibariyle üç ayrı gurup halinde tetkik olunabilir: 1)Göçebeler 2)Köylüler 3)Şehirliler. Kültür bakımından en önemli unsur, şehirli unsurdur. İlk Selçuk fütuhatının ve onu takip eden hadiselerin oldukça uzun bir zaman için Anadolu'da şehir hayatını epey sarstığı tahmin olunabilir. Fakat sonra XIII. asrın ilk yarısında Anadolu Selçuklu Devleti siyasi ve askeri bakımdan mevkiini sağlamlaştırmış, sınırları güneyde ve kuzeyde denize ulaşmış, muntazam bir idare teşkilatı vücuda getirmişti. Bunun neticesi olarak yalnız dâhili ticaretin değil, harici ticaretin de inkişaf etmesi ve hükümdarların ticareti himaye hususunda kuvvetli tedbirle almaları tabiatıyla şehir hayatının inkişafında büyük bir amil oldu.”

“Bu devirde Konya, Sivas, Erzurum gibi merkezlerde büyük refah göze çarpıyordu. Bu şehirlerde, hükümdarların, hükümdar ailesine mensup kadın ve erkeklerin, büyük ve zengin devlet adamlarının, zengin tacirlerin tesis ettikleri vakıflar

sayesinde bir takım hastaneler, imaretler, tekkeler, medreseler, sıbyan mektepleri idare edilmekteydi.”⁴⁰

Düzenli bir idare sonucu gelişen şehir hayatının sonucu olarak Anadolu’da sıbyan mekteplerinin ortaya çıktığını söyleyebiliriz. “Selçuk Anadolu’su, manevi kültür bakımından da oldukça yüksek dereceye erişmiştir. Çocuklara okuma yazma öğretmek maksadıyla her mescit yanında tesis edilen ilk mekteplerden başka, her tarafa medreseler yapılmıştı. Bilhassa Moğol istilasına üzerine şark sahalarında birçok âlim, şair, mutasavvıfların Anadolu’ya gelip yerleşmeleri, burada fikir faaliyetlerini çoğaltmıştı.”⁴¹

“Osmalılarından evvel, Selçuk devrinde, daha eski devirlerde gerek İran’da ve gerek Anadolu’da ilim müesseseleri ve bu müesseseleri besleyen âlimler mevcut bulunmuş ve Osmanlı Devleti kurulduğu zaman Anadolu’daki bu müesseseler, hocaları, talebesiyle beraber yavaş yavaş bu yeni devlete intikal etmiştir.”⁴²

Selçuklulardan günümüze kalmış bir okul yapısı bulunmamasına rağmen, Sultan Melik Saltuk tarafından okul için harcanmak üzere yapılan bir vakfın eski bir muhasebe defterinde “Zaviye: Sultan Melik Saltuk der Erzurum der ferman Ahmet ve Mustafa ba şartı talim; sıbyan zaviye idar vakfı Evkaf-ı Hümayunu Şahane”⁴³ ifadesi yer almakta ve bu belgenin 1268- 1850 senesine rastladığı anlaşılmaktadır.⁴⁴

“İslam Dünyasında Sıbyan mektepleri daima vakıf yapıları olarak ortaya çıktıklarına ve çocukların eğitimi gibi çok zorunlu bir fonksiyon taşıdıklarına göre bu yapıların ilk vakıf kurumları arasında yer aldığına şüphe yoktur.”⁴⁵

Fuat Köprülü’nün İslam vakıflarının oluşmasında hangi örneklerden etkilenilmiş olunabileceği üzerine yazdığı, “Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti” isimli makalesinde şu ifadeler yer almaktadır: “İslam Vakıf müessesesi ilk örneğini Bizans’ın Suriye ve Mısır’daki dini müesseselerinden almış olabilir. İçtimai hayatın bütün tezahürlerinde, maddi ve manevi kültürün her şubesinde, Bizans- İslam ve

⁴⁰ Fuat Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Ankara 2007, s. 61

⁴¹ Fuat Köprülü, age., s. 62

⁴² Abdülhak Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul Maarif Matbası, 1943

⁴³ Abdurrahim Şerif Beygu, *Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitabeleri*, İstanbul Bozkurt Basımevi 1936, s. 91

⁴⁴ Özgönül Aksoy, *Osmanlı Devri İstanbul Sıbyan Mektepleri Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul 1968

⁴⁵ Özgönül Aksoy, age.

Sasani-İslam münasebetleri çok barizdir. Dini müesseselere hürmet eden ve esasen fütihat devrinde mahalli Bizans idaresini bütün teşkilatıyla, kanun ve nizamlarıyla devam ettiren İslam fatihleri, bu suretle Bizans vakıflarını ve onların hukuki mahiyetlerini tabiatıyla öğrendiler. İslam dünyasında vakıf müessesesinin Suriye ve Mısır'daki ilk İslam fütihatından sonra, yani hicretin birinci asrında başladığını görüyoruz. Ancak İslam'ın zuhuru sıralarında, Bizans ve Sasani müesseselerinden birçoğu –hatta Bizans'tan mı Sasanilere, Sasaniler'den mi Bizans'a geçtiği halledilemeyecek derecede- müşterek bir karakter arz etmektedir. Bundan başka, İslamların Irak'da, İran'da, Afganistan'da ve Maveraünnehir'de tesadüf ettikleri Mazdeen ve Budist dini müesseselerinden de etkilenme ihtimali göz önünde tutulmalıdır. Ve elde Budist Türkler tarafından tesis edilmiş vakıflara ait vesikalar bulunması bunu teyit eder.”⁴⁶

Bu bilgilerden Osmanlı Sıbyan mekteplerinin şekillenmesini etkilemiş olan çeşitli kültürler olduğu ve dolayısıyla, bu kültürlerde bulunan öğretim ve eğitim kurumlarından da etkilenilmiş olacağı muhakkaktır.

“Sıbyan Mektebi” ifadesi, sabî denilen 5–6 yaşındaki çocuklara ilk tahsilini vermek üzere tesis olunan mekteplere isim olarak verilmiştir.⁴⁷

“Emeviler devrinde bu mekteplerde Kur'an öğreten hocalara “kurra”, yazı öğretenlere de “sıbyan muallimi” denilmeye başlandığı anlaşılmaktadır. Saray ve evlerdeki özel öğretmenlere ise, “ müeddib” denilmekteydi.

Abbassiler döneminde de “küttab” ismiyle anılan bu mekteplerin Karahanlılar ve Selçuklular devrinden itibaren “sıbyan mektebi” adıyla anılmaya başladığı ve Osmanlılarda da aynı isimle anıldığı görülmektedir. Osmanlılar, bu mektepleri “darü't-ta'lim”, “mektep”, “darü'l-ilm”, “muallimhâne”, “mektephâne”, “mahalle mektebi”, “taş mektep” ve “mekteb-i ibtidâiye” isimleriyle de anmışlardır. Son devirde Osmanlı'da “mektep” tabirinin geniş manada bugünkü “okul” karşılığında kullanıldığı görülmektedir. Mekteb-i Ulûm-i Harbiye (1834), Rüşdiye Mektebi (1839) gibi. Ayrıca İslam dünyasında “mektep” kelimesinin “branş” (mekteb-i felsefe), “ekol” (mekteb-i

⁴⁶ Fuat Köprülü, “ Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti”, *Vakıflar Dergisi*, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara 1938, I

⁴⁷ Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türkî*, İstanbul 1978, I-II, 817

meşşaiyyun), “talim” (mekteb-i İslam), “mektep gemisi, büro” (mektebü’l-berid, mektebü’l-enba) ve “ticarethane” manalarında kullanıldığı bilinmektedir.”⁴⁸

“Osmanlı coğrafyasının değişik şehirlerinde tutulan mahkeme sicilleri, vakfiyeler ve çok sayıda belge bu kurumlara değişik isimlerin verildiğini göstermektedir. Fatih Sultan Mehmet devrinden itibaren XVI. yüzyıl ortalarına kadar mektep için “mu’allimhane” kelimesinin çok sık kullanıldığı, bu dönemden sonra genelde “mektep” in tercih edildiği görülmektedir. Ancak bu değerlendirmenin genel olduğu ve her iki dönemde de bu iki kelimenin bir biri yerine kullanıldığı görülmektedir.”⁴⁹

2.4.2. Sıbyan Mekteplerinin Kuruluşu ve Amacı

Bu mekteplerin kuruluş gayesi dini bir eğitim vermektir. Türk eğitim tarihçisi Osman Ergin bu kurumların, “Kur’an okutmak, namaz kılınması usullerini ve namazda okunacak ayetleri ve duaları öğretmek ve biraz da yazı yazdırmak” gibi üç gaye ile kurulmuş olduklarını söyler.

Yahya Akyüz, Sıbyan Mektepleri’nin kuruldukları bölgeleri: “Bu okullar her mahallede ve hemen her köyde mevcuttu, ekseriya camilere bitişik olarak yapılırlar, bazen caminin bir köşesinde yer alırlardı.”⁵⁰ “Mektepler başka sosyal kurumlarla beraber, bir cami etrafında külliye oluşturlardı. Böylece, kent mimarisinin de güzel ve önemli parçası idiler.”⁵¹ şeklinde ifade eder.

Mektepler diğer sosyal kültürel ve dini müesseseler gibi, ekonomik durumu iyi olan kişilerin maddi bir beklentiye girmeden yaptırdıkları hayır kurumlarıdır. Osmanlı toplumunun zenginleri inşa ettirdikleri mekteplerin ihtiyaçlarını karşılamak ve onların uzun yıllar eğitime hizmet vermesini sağlamak için, bu eserlere, gelir getirecek diğer bazı akarları da ilave etmişlerdir. Böylelikle Sıbyan mektepleri bugün olduğu gibi semt adlarıyla ve numara ile değil, inşa edilen her mektep kurucusunun adı ile anılır ve onların hizmetlerini asırlar sonrasına taşırdı.

⁴⁸ Cahit Baltacı, *XV- XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, I, 76–77

⁴⁹ *Bursa Şer’iye Sicilleri*, A 19, 55b, 305b, A 42. 16b, 71a

⁵⁰ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi, M.Ö. 1000- M.S. 2007*, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2007, s. 88

⁵¹ Yahya Akyüz, age., s. 87

Mektepler değişik halk kesimleri tarafından inşa edilmiştir. Bunlar arasında sultanlar ve hanedana mensup kişilerle beraber, meslekleri ve memleketleri farklı birçok kişi ekonomik kapasitesine göre mektep kurma yarışına girmişlerdir. Bu yarışta kadınların da önemli bir rolü vardır. Osmanlılarda mevcut bulunan hayır anlayışı da devletin her bölgesinde bu tür eserlerin çığ gibi çoğalmasını sağlamıştır. Osmanlılar, böyle bir vakıf hizmetiyle hayatlarına ve kazançlarına, mana kazandırırken aynı zamanda mahallelerinde yaptıkları teşebbüslerle devletin yükünü son derece hafifletmişlerdir. “Köylerde, mahallelerde halk elbirliği ile de mektep yapar, o zaman ğretmen ücretini veliler derdi.”⁵² Ki bu anlayış, günümüzde devletlerin halletmeye çalıştığı eğitim bütçesi sorunu için güzel bir çözüm teşkil etmektedir.

Mektepler, diğer hayır eserleri gibi, bir ibadet havası içinde inşa edilmekteydi. İlim ve ibadeti ayrılmaz bir bütün olarak gören Osmanlılar kurdukları her bir mektep ve medreseyle çocukların ve gençlerin eğitim-ğretim ihtiyaçlarına hemen cevap veriyorlardı.

Bir kurumun sağlıklı bir hizmet verebilmesi ve bunun sürdürülebilmesi sahip olduğu mal varlığı ve ekonomik potansiyelle çok yakından alakalıdır. Zaten Osmanlılardaki hayır eserlerinin yüzyıllar boyu faaliyet göstermesi bu eserlere sağlanan uzun vadeli gelirlerle açıklanabilir. Mektep yapımı ve bunlara gelir getirecek vakıfların tahsisi, ekonomik durumu nispeten iyi olan kişilerin adeta en gözde işiydi. İhtiyaca paralel olarak inşa edilen mektepler, genellikle maddi durumları elverişsiz ailelerin çocuklarına ve vakfiyeler de çoğu zaman işaret edildiği gibi yetimlere eğitim-ğretimi amaçlamaktaydı. Ekonomik durumları iyi olan ailelerin çocuklarının eğitimi için ise özel öğretmenler tutuluyordu.

“Sıbyan mekteplerinin de sadece ekonomik yönleri değil, idare ve eğitim kuralları da vakfın yapılışıyla birlikte tespit edilmiş oluyordu.

Vakıf sistemi neticede birçok kurumu etkilemiş ve onları şekillendirmiştir.”⁵³

Fatih Sultan Mehmet, Vakfiyesinde⁵⁴; yetimlerin, yetim bulunmazsa fakir çocukların, inşa ettiği sıbyan mektebine alınacağını belirtilir. Fatih Sultan Mehmet’in

⁵² Yahya Akyüz, age., s. 88

⁵³ zgnl Aksoy, age., s. 57

oğlu II. Bayezit çocuklara yemek verilmesini ve çocukların giydirilmesini vakfiyesinde belirtmiştir.⁵⁵ Kanuni Sultan Süleyman döneminde inşa edilen tesisler için tanzim edilen vakfiyenin,⁵⁶ mekteple ilgili yer alan bölümünde ise; fakir çocuklara eğitim verilmesi gerektiği hususuna yer vermektedir.

Şeyhülislam Esat Efendi Vakfiyesinde: “Her sene bir boğesi kapama, birer fes, birer mintan, birer zıbın, birer kuşak, birer mest pabuç vereler” deniliyor.

Daha sonra çocukların senede bir defa gezintiye çıkarılması adetinin ortaya çıktığını, Şeyhülislam Esat Efendi Vakfiyesinde (h.1168)⁵⁷ ve Rami Kadın Vakfiyesinde (h.1166)⁵⁸ görmekteyiz.

Bu şekilde; çocukların zengin fakir ayrımı yapılmaksızın eğitim hakkına sahip olduğu ve bu hakkın da mevcut vakıfların vakfiyelerinde sabit olup korunduğu görülmektedir.

Özgönül Aksoy, bu konuya aşağıdaki ifadelerle yer vermiştir:

“Bütün bu saydığımız hususlara ilaveten, Osmanlı Devleti’nde okul binalarının da halktan alınan vergilerle değil, hayırsever şahıslar tarafından yaptırıldığını düşünürsek, Osmanlı Devleti’nde ilköğretim probleminin, özellikle mali yönünün, bugün dahi erişilememiş, ideal bir şekilde çözümlenmiş olduğunu görürüz.

Öğretimin parasız olması bugün ancak bazı memleketlerde gerçekleştirilebilmiş bir hususken – örneğin, İngiltere’de Public School’ların ücretsiz olmalarının sağlanması ancak 1964 de İşçi Partisi’nin programına girmiştir. Osmanlı

⁵⁴ “Ve şart buyurdular, mahalle-i cedidede müceddeden bina buyurduları cami-i şerifin garba mail kapısı yanında vaki olan mektebde bir nefis-i enfes sahibi, rıza-yı Hak talib-i muallim ta’yin oluna. Ta ki eytam bulunur ise ta’lim-i eytam, bulunmaz ise etfal-i fukara-yı müslimine ta’lime ikdam eyleyüb mukabele-i hizmetde külle yevmin altı akçe vazifeye mutasarrıf ola.”

⁵⁵ “ Her iki nevbet (akşam-sabah) fukara için pişen taamdan, eytamdan ve evlad-ı fukaradan mektepte hazır olanlara âdet üzere her ikisine birer aş vereler, eti ve etmeğiyle”

⁵⁶ “Ve mekteb-i mezburda bir ehl-i tecvid, hafız-ı Kelam-ı Mecid, ilm-i kiraetde ferid ve salah u siyanetde reşid, sevayib-i meayib-i tühmetten ma’sum ve zühd ü felah ile mevsüm ve ilm-i fıkha vakıf ve vacibat ü sünen-i salata arif kimesne muallim olub sıbyan-ı fukara fukara-i sıbyana ta’lim-i Kur’an-ı Azim ve salata müteallık mesayil-i tefhim idüp otuz adedden eksik olmaya ve ücret almaya ve vazife-i yevmiyyesi sekiz akçe ola.”

⁵⁷ “Her sene 1200 akçe ile hace ve halif-i mektep olanlar sıbyanı seyre götürüp tabhı taam ve itamı sıbyan olunması”

⁵⁸ “Eyyamı rebî’de sıbyânı hocaları mesiregaha götürüp it’amı taam eylemeleri.”

Devleti’nde çocukların her türlü ihtiyaçları karşılanarak, öğretimin aileler için bir yük olmaması temin edilmiştir.”⁵⁹

“Osmanlı sıbyan mekteplerinin en önemli ve en mükemmel özelliği bu okulların halk çocukları için kurulmuş olmasıdır. Eğitimdeki bu sosyalleştirme hiçbir devirde bu olgunlukta gerçekleştirilmemiştir. Bu davranışın nedeni, İslamiyet’in en güçlü kurallarından birinde bulunmaktadır: “ Bütün insanlar, Tanrı önünde eşittirler.” Bu temel ilke, İslamiyet’in çıkış ortamı ile ilgilidir. Bütün çocukların okutulması ve okulların parasız olması Kur’anın şartlarıydı. Kur’an okumak ve cahil insanlara öğretmek bir görev hatta imtiyaz sayıldığı için bir ödeme de bahis konusu olamazdı. Allah “ Bana hizmet edene hizmet ediniz.” diyordu; Allah’a hizmet etmenin yollarından biri de Kur’anın öğretilmesiydi, bu bir dini görev olarak yapılmalı, karşılığında para alınmamalıydı. Bu görüşlerle gelişen İslam Eğitim Sistemi, şimdiye kadar gördüğümüz sistemlerden farklı olarak toplumsal bir nitelik kazanmıştı.”⁶⁰

2.4.3. Mektep personeli

2.4.3.1. Muallim:

Sıbyan mekteplerinde bir hoca ve ona yardımcı bir kalfa görev yapar, ancak hat dersi için başka bir hoca haftanın belli günlerinde birkaç saat ders verirlerdi.⁶¹

“Sıbyan mektebinde öğretmenlik yapacak olanlar bir mahallenin şeref ve haysiyet sahibi simaları arasından seçilirdi. Bir öğretmenin şeref ve haysiyetine uymayan yerlere gitmesi şöyle dursun, avam arasına girip oturması ve mahalle dedikodularına karışması dahi hoş görülmezdi.”⁶²

Fatih Sultan Mehmet, Eyüp ve Ayasofya medreselerinde, sıbyan mektebi muallimi olacaklar için, genel medreselerden farklı bir program öngörmüştür. Buna göre, muallim olacaklar kısaca şu dersleri okuyacaklardı: Arapça, Sarf ve Nahiv, Edebiyat (meanı, beyan, bedi), Mantık, Muhasebe ve Usûl-i Tedris, Münakaşalı Akaid

⁵⁹ Özgönül Aksoy, age., s. 58

⁶⁰ Özgönül Aksoy, age., s. 40

⁶¹ Özgönül Aksoy, age., s. 15

⁶² Reşad Ekrem Koçu, “Sıbyan Mektepleri”, *Tarih Mecmuası*, S. 2, Mart 1966, s. 24

(kelam ilmi), Riyaziyat (Hendese ve Hey'et). Hesap dersi, Hendese içinde okutuluyordu.⁶³

Bu programda yer alan Usûl-i Tedris ve Adab-ı Mubahase gibi dersler, günümüzde alınan formasyon derslerini hatıra getirmekte, program içinde fıkıh dersinin olmayışı, ilkokul çağında bulunan çocuklara öğretmen olacaklar için bu tarz dini incelikler içeren derslerin gerekli görülmediğini fark ettirmektedir.

Fatih, Vakfiyesi'nde muallimin özelliklerini şöyle belirtmiştir: “ Nefsi enfes sahibi ve rızay-ı Hak talibi olup etfali talime ikdam eylemek” yani bugünkü ifade ile “ muallim çok iyi bir mizaca ve karaktere sahip olacak, Tanrı'yı hoşnut etmek amacıyla davranacak, çocukları eğitmek için gayret gösterecek”⁶⁴

Burada görüldüğü gibi, Fatih, ilkokul öğretmeninin temel özelliklerini ve öğretim sırasındaki tutum ve davranışlarının son derece insancıl ve çağdaş pedagojinin en son önerilerine uygun biçimde dile getirmiştir. Bu da eğitim tarihimizde çok önemli bir belgedir.⁶⁵

Fatih Sultan Mehmet ve Kanuni Sultan Süleyman Vakfiyelerinde belirtildiğine göre, muallimin, salih, ilim sahibi, müttaki, yumuşak huylu, terbiye edici vasıflara sahip, dinin yüce değerleriyle ahlaklanmış, yaptığı işte Allah rızasını gözetten içten davranan, insanlara nasihatten geri kalmayan, halkın elinde olana tamah etmeyen, derslerine devam etmeyi esas alan bir kişiliğe sahip olması istenmektedir.⁶⁶

Ayrıca vakfiyeler muallimin, iyiliklere meyyal, kötülüklerden korunan, çocukları eğitmede maharetli, eğitim-öğretim hizmetini aksatmayan, vera sahibi, iffetli ve dindar⁶⁷ olmasının tercih sebepleri arasında sayıldığını göstermektedir.

Yahya Akyüz muallimlerin özelliklerini tespit ederken: “Sıbyan mektebi hocaları, içinde bulundukları sosyo- kültürel ortamla çok iyi kaynaşmış ve toplumun bir parçası olmuşlardı. Bu nedenle saygın, danışılan, rehber kişilerdi. Onların sosyo-

⁶³ Yahya Akyüz, age., s. 92

⁶⁴ *Fatih Mehmet II Vakfiyeleri*

⁶⁵ Yahya Akyüz, age., s. 93

⁶⁶ BŞŞ, A 53. 253b-255a

⁶⁷ BŞŞ, A 36. 6a, 38a

kültürel ortamla kaynaşmalarının ve danışman durumda bulunmalarının bazı nedenleri vardı:

Her şeyden önce eğitim dini ve öğretmen din adamı idi. Bu özelliği ile, o, toplumun her günlük hayatının önemli safhaları olan, ibadet, doğum, ölüm, evlenme, boşanma vs. gibi olaylarında görevli idi. Hz. Muhammed'in bazı sözleri de bilim adamlarının ve hocaların saygınlığını arttırıyordu. Peygamber: "Bilginler peygamberlerin varisleridir, onları sayan Tanrı ve Peygamberi saymış olur", "Bilginlere itaat ediniz, çünkü onlar ahiretin kandilidir" demiştir. Hz Ali'ye de: "Bana bir harf öğretenin kölesi olurum" sözü atfedilir. Böylece hoca, geleneksel ve dindar Osmanlı toplumunda, toplumsal ve dinsel görevleri olan, çok çeşitli hizmetlerinden vazgeçilmeyen, "hakkı ödenmez", "ana babadan önde", adeta kutsal bir kişi idi.

Ayrıca kırsal yörelerde, o, çevresindeki halk gibi tarlasında çalışır, köylü ve köy sorunlarıyla iç içe yaşardı. Hocaların saygınlığını arttıran önemli bir neden de onların genellikle orta ve daha ileri yaşlı, ağır başlı, çoluk çocuk sahibi olmaları idi. Bu, çocuk velileri ve halk tarafından güven verici bir durum olarak değerlendiriliyordu. Hocalar, halkla kaynaşmış olmakla beraber herkesle senli benli ve laubali davranmazlar, mahalle dedikodularına karışmazlardı. Bu saygınlıklarını korumaları için gerekli idi.

XVII. yy. ortalarında yaşamış Mehmet Efendi adında bir Sıbyan mektebi muallimi "Nevhatu'l- Uşşak" başlıklı şiirinde, çocuklara neler öğrettiğini ve halka nasıl davrandığını şu mısralarla dile getirmiştir;

Dolardı mektebimin içi sıbyan
İderdim onlara tâlim-i Kur'an
Olup beş vakitte mihraba mülâzim
Bu manalardı ancak bana lâzım
Değildim halkın âk-ü karasında
Oturmazdım avammın arasında."⁶⁸

Anlamı "Okuluma çocuklar dolardı. Onlara Kur'an öğrettirdim ve beş vakit namazı kıldırırdım. Beni yalnızca bu işler ilgilendirirdi. Halkın dedikodularına karışmaz ve arasında oturmazdım."⁶⁹ ifadelerini kullanmıştır.

⁶⁸ Reşat Ekrem Koçu, "Sıbyan Mektepleri", *Tarih Mecmuası (Hayat)*, 1 Mart 1966, I/2, s. 24

Kız çocuklarına mahsus mekteplerin hocaları ise umumiyetle Kur'an, *Subha-i Sıbyan*, *Tuhfê-i Vehbî* gibi risaleler okumuş yaşlı kadınlardı.⁷⁰ Bazı bilgili kadınlar da kendi evlerinde ya da cami köşelerinde çocuk ve kadınlara Kur'an okumayı öğretirler, *Muhammediye* vb kitaplar okuturlardı. Bunlara biz "kadın öğretmenli ev sıbyan mektepleri" diyoruz.⁷¹

II. Mahmud devrinde sıbyan mektebi hocaları, medrese teşkilatı içinde hususi bir tahsile tabi tutulmakta idiler. 1862–1867 yılları arasında sıbyan mekteplerine hoca yetiştirilmek üzere İstanbul'da bir "Daru'l-Muallimin-i Sıbyan" adlı bir mektep açılmıştı. 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde de ancak bu okullardan mezun olanların sıbyan mekteplerine hoca olabilecekleri esası getirilmişti.⁷²

"İlkokul öğretmenlerinin özel bir eğitimle yetiştirilmesi gereği ise ancak Tanzimat'tan sonra anlaşılmış ve ilk Türk pedagogu sayılan Selim Sabit Efendi, *Rehnümayı Muallimin* risalesi ile sıbyan mektepleri öğretmenleri için öğretim metodlarına ve pedagoji meselelerine temas edilmiştir."⁷³

Fâtih (1451–1481) Döneminin müelliflerinden biri olan Ali b. Hüseyin el-Amâsî'de (ö:h.875 / 1470) öğretmenin niteliklerini şu şekilde belirlemiştir. "muttaki ve mütedeyyin ve sâlih ve mütevverri' ve perhizkâr ve müteşerri" yani takva sahibi, Allah'tan korkan, dindar, salih bir Müslüman olmalı, çabuk öfkelenen ve davranışlarından dolayı başkalarının kınadığı bir kişi olmamalıdır.

Yine el- Amâsî'ye göre öğretmen olgun, ağırbaşlı, güvenilir, tecrübeli bir kişi olmalıdır. Kendisinden birçok kişi yararlanmış olmalı ki, tecrübe kazanmış olsun.

Öğretmenler, sadece öğrenci yetiştirmelidir. Velilerse öğrencinin tam anlamıyla iyi yetişmesi için sayılan bütün bu özelliklere sahip bir öğretmen bulmalıdır.⁷⁴

İlmiye teşkilatının dışında, tamamen bağımsız vakıf kuruluşları olan mekteplerde, görev yapacak muallimler için "beraat-ı şerif"⁷⁵ istenmekteydi.

⁶⁹ Yahya Akyüz, age., s. 94

⁷⁰ Cahit Baltacı, age., s. 79

⁷¹ Yahya Akyüz, "Osmanlıda Kadın Öğretmenli Ev Sıbyan Mektepleri", *OTAM*, 2004, S. 15, s. 1–12

⁷² Cahit Baltacı, age., s. 80

⁷³ Özgönül Aksoy, age., s. 16

⁷⁴ Ali b. Hüseyin el- Amâsî, *Tarîku'l-Edeb* (çev. Mehmet Şeker), Ankara 2002, s. 48

Kadıllıklarca, nasbedilmesi uygun görülen muallimlerin “arz⁷⁶”ı yapılmakta ve padişahın “beraat” vermesi beklenmekteydi.⁷⁷

“Sıra dışı bir gelişme olmadıkça, hayat boyu aynı yerde görev yapmakta olan muallimler “fevt”⁷⁸ olduklarında yerleri boş bırakılmamakta, “mahlul⁷⁹ olan yerine” birisi “mahal⁸⁰ ve münasib⁸¹” görülerek bu görev tevcih edilmekteydi. Bu tür görevlendirmelerde muallimler, bir önceki muallime “meşrut⁸²” olan cüz-hanlık⁸³ gibi vazifeleri de yerine getirerek bu işe tahsis edilen yevmiyeyi almaktaydı.⁸⁴ Muallimler, 1–6 akçe⁸⁵ arasında değişen miktardaki yevmiyelerini nakit olarak alırlardı.”

2.4.3.2. Kalfa⁸⁶:

Sıbyan mekteplerinin ikinci öğretim elemanı kalfalardır. Kalfa çocuklarla meşgul olur, onların derslerini takip ederdi. Öğretmen kalfanın öğrettiklerini iyice öğrenmiş ve gelişmiş öğrencilerle meşgul olurdu. Bu öğrencilerden çok ileride olan birkaçı öğretmen tarafından kalfaya yardımcı olarak seçilirdi.⁸⁷

⁷⁵ *Beraat-ı Şerif*: Arapça asıllı bir kelime olup, yazılı kağıt, mektup anlamlarını ifade eder. Bir tarih terimi olarak beraat, Osmanlı Devleti’nde bazı memuriyetlere tayin edilenlere, görevlerini ve yetkilerini belirten, padişahın tuğrasını taşıyan ve tayin emirlerini ihtiva eden belgelere denir. Aynı zamanda beraata “biti”, “beraat-ı şerif”, “nişân-ı şerif” de denilir.

⁷⁶ *Arz*: Divân-ı Hümâyûn, Orhan Bey zamanından, Fâtih’in ilk devirlerine kadar her gün toplanırdı. Toplantılar sabah namazından sonra başlar ve öğleye kadar devam ederdi. XV. asrın ortalarından sonra (Fâtih dönemi) toplantılar haftada dört güne (Cumartesi, Pazar, Pazartesi, Salı) inmiş, Pazar ve Salı günleri de arz günleri olarak tespit edilmişti.

⁷⁷ BŞŞ, A 35. 232b, 286a, A 40. 76b, A 58. 23b, 27a, 62a

⁷⁸ *Fevt*: Bir şeyin bir daha ele geçmeyecek şekilde elden çıkması, ölüm, kaybetme, mevt.

⁷⁹ *Mahlul*: Osmanlıca hukuk terimi; inhilal etmiş, boş kalmış

⁸⁰ *Mahal*: Yer, yöre, mevzi anlamındadır.

⁸¹ *Münasib*: Uygun, yerinde, hattı zatında hayırlı anlamlarına denk düşmesinde sakınca görülme-yen kelime.

⁸² *Meşrut*: Şarta bağlı, şartlı.

⁸³ *Cüz-han*: Kur’ân-ı Kerim cüzlerini okuyan kimse, Kur’an öğrenen, Kur’an okuyan talebe

⁸⁴ BŞŞ, A 40. 10b, A 58. 58b, 45b, 13a

⁸⁵ *Akçe*: II. Murat Döneminde 100 dirhem (1 dirhem 31 desigramdır) gümüşten 375,5 akçe kesilmiştir. Yani bir akçe 11,64gram gümüşdür.

⁸⁶ *Kalfa*: Aynı zamanda, Osmanlı Eğitim Tarihinde “ Halife” kavramı da bu anlamda kullanılmıştır. Osman Zeki Pakalın’ın *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*’nde “<el-hilafet> mastarından türetilen ve “ birinin yerine geçen kimse” anlamına gelen “halife”nin mektepte ders yapıldığı sırada, muallim tarafından verilen bazı görevleri yerine getirdiği, muallimin derse gelmediği olağanüstü durumlarda dersleri devam ettirdiği görülmektedir. Muallime bu yönüyle yardımcı olan halifenin, öğrenciler arasında daha zayıf olanlar ile ilk kez mektebe başlayanların derslerini tekrarlayarak çalıştırmak ve muallimin önüne ders vermeye gittiklerinde hazır olmalarını sağlamak gibi görevleri vardı.” ifadeleri yer almıştır.

⁸⁷ Özgönül Aksoy, age., s. 16

Fatih Vakfıyesı'nde muallimin özelliklerinin devamında kalfadan şöyle bahsedilmektedir: "...Ve kalfanın da muallim-i evvelin tâlim eylediğini etfale tekrar ve iade ve istiskal-i hizmet eylemeyüp bilmedikleri mevazii lûtf ve rıfk ile ifade eylemek" yani, "yardımcısı da onun çocuklara öğrettiklerini tekrar ve müzakere ettirecek, görevini ağır bulup sevmemezlik etmeyecek ve çocuklara bilmedikleri konuları güzellikle ve yumuşaklıkla anlatacak."⁸⁸

Kalfanın da mektepte görev yapabilmesi için, muallimde bulunması gereken vasıfların aynını taşıması gerekmektedir. Kalfalara günlük 1-2 akçe arasında yevmiye ödenmekteydi.

Osmanlılar kalfalık sistemiyle eğitimde süreklilik ilkesini en güzel şekilde uygulamışlardır. Günümüzde eğitimin sürekliliği ilkesi bazı durumlarda istenilen şekilde uygulanamamaktadır. Bazı sebeplerden dersine giremeyen öğretmenlerin dersleri ya boş geçmekte, ya çocuklar evlerine gönderilmekte, ya da en iyi ihtimalle derslerine o esnada derse girmemiş bir öğretmen girip sadece, boş geçen ders esnasında gürültü yapılmasını engellemektedir.

Kalfalık sistemi sayesinde sadece eğitimde süreklilik değil, aynı zamanda öğrencilerin disiplini de sağlanırdı.

Kalfalık sistemindeki uygulama farklı bir durum arz ediyordu. Çünkü kalfa, hocadan öğrendiği bilgileri hem talebe üzerinde tatbik ederek pekiştiriyor ve tecrübe kazanıyor, hem de daha şimdiden bir anlamda pedagojik formasyon kazanıyordu. Diğer yandan da gerek hocasına yardım ederek yükünü hafifletiyor, gerekse öğrendiği bilgileri çocuklara aktararak bir bakıma ilminin zekâtını ödüyordu.

2.4.3.3. Müteveli:

⁸⁸ Yahya Akyüz, age., s. 93

Kurulduğu amaç doğrultusunda vakfın işlerini idare etmek üzere tayin olunan mütevellî, vakfiye şartları ve dini hükümler çerçevesinde hareket ederdi. Genel anlamda vakfın yönetiminden birinci derecede sorumluydu.⁸⁹

Mektebin bağlı bulunduğu vakıfta yaşanabilecek her türlü idari problem mütevellîye götürülmekteydi. Muhasebe kayıtlarının kontrolünden, vakıf çalışanlarının sıkıntılarının halline kadar birçok konuda sorumlulukları bulunan mütevellîler, görevleri karşılığında vakfiyede belirtilen ve genellikle 1–3 akçe arasında değişen miktarda yevmiye almaktaydı.⁹⁰

Mekteplerden sorumlu mütevellîler görev yapamayacak derecede rahatsız olduklarında bir dizi tahkikattan sonra bu görev bir başkasına devredilmekteydi.⁹¹ Görevinde ihmal ve kusuru olan mütevellî, derhal bu vazifeden uzaklaştırılmaktaydı.⁹²

2.4.3.4. Nazır:

Mütevellîlerin, vakfın şartlarına göre hareket edip etmediğini veya vakfa zarar verecek davranışlar içine girip girmediklerini kontrolle görevli bir kişiydi. Nazırın vakfa ait herhangi bir tasarruf yetkisi yoktu. Bu yetki sadece mütevellîye aitti.⁹³ Diğer bir ifadeyle nazır, vakıf mütevellîsini teftiş ve vakıf işlerini kontrol etmekle görevli bir kişiydi.⁹⁴ Aldıkları yevmiyeler ise 1–1,5 akçe arasında değişmekteydi.⁹⁵ Bir çeşit “denetçi” olan nazırlar sayesinde suistimallerin önüne geçilmekteydi.

2.4.3.5. Diğer Görevliler:

Genellikle kâtip⁹⁶, bevab⁹⁷, ferraş⁹⁸ ve cabiye⁹⁹ görev verildiği ancak birkaç mektepte vekilharç¹⁰⁰, şeyh¹⁰¹ ve bekçi gibi görevlilerin yanında kendilerinden

⁸⁹ Ali Himmet Berki, *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye Ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah Ve Tabirler*, Ankara 1966, s. 21

⁹⁰ BŞS, A 23. 61b, A 36. 38a, A 53.192a

⁹¹ BŞS, A 97. 150a

⁹² BŞS, A 67. 40b

⁹³ Berki, age, s. 44; Pakalın, age, II, 666

⁹⁴ Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf İstilahları Lügatçesi”, *VD*, XVII, 59

⁹⁵ BŞS, A 36. 38a, A 53. 192a, 221b

⁹⁶ *Kâtip*: Sekreter, yazman.

⁹⁷ *Bevvab*: Okul hademesi, kapıcı.

⁹⁸ *Ferraş*: Medreseyi temizleyen görevli, hademe.

⁹⁹ *Cabiye*: Osmanlı İmparatorluğu’nda, Tanzimat’a kadar haraç, cizye ve vakıf gelirlerini toplayan tahsildar.

¹⁰⁰ *Vekilharç*: Yetkili kişi yerinde yokken o mevkiye bakan kişiye denir.

vazgeçilemeyecek bir grup görevli daha vardı ki bunlar, sürekli vakıf veya mektepte bulunmuyor, gerekiyorsa gelerek görevlerini icra edip ayrılıyorlardı. Bu biçimde görev verilenler arasında “cüz-hanlar” bulunmaktaydı. Bu görev dışında “ müsebbih”¹⁰², “ihlashan”¹⁰³ ve “vaiz”¹⁰⁴ de bulunmaktaydı.¹⁰⁵

2.4.4. Öğrenciler

İslam dini kadın-erkek bütün Müslümanları ilim tahsiline mecbur tutmaktadır.¹⁰⁶ Ebeveyn çocuklarını akılları ermeye başlayınca okutmakla mükelleftirler. Bu sebeple eskiden çocuklar daha pek küçük yaşlarda iken mektebe başlattırılır, bir taraftan da tatbikata geçmeleri temin edilirdi.

“Fatih, kendi mektebine yetim, yetim bulunmazsa fakir çocukların alınacağını vakfiyesinde belirtir. II. Bayezid’in Vakfiyesinde de aynı şart yazılıdır. Fakat zorunlu olmayan bu okullara bir mahalledeki 5–6 yaşlarındaki kız-erkek her çocuk gidebilir, 3–4 yıl kadar öğrenim görürlerdi. Vakfiyelerde geçen “oğlancık” sözcüğünü 15. ve 16. yüzyıllarda, hem erkek hem kız çocukları kapsar biçimde anlamak daha doğru olsa gerek. Oysa medreselere sadece erkekler gidebiliyordu. Padişah şehzadeleri için, sarayda ayrı bir okul bulunduğu görülecektir.”¹⁰⁷ Mekteplerin genel bir ifadeyle Müslümanların çocuklarına Kur’an öğretilmesi amacıyla inşa edildikleri bilinmektedir.

“Sümerler’de öğrencilerin sıralara, Yunan’da iskemlelere oturmalarına karşılık, İslam mekteplerinde öğrenciler halkalar halinde yere oturlardı.”¹⁰⁸

Mektebe başlama yaşı 4–6 arasında olurdu. Anadolu’da çocuklar daha ziyade 4 yaşında mektebe verilirken, İstanbul’da 5–6 yaşlarında okula başlanırdı. Umumiyetle çocuklar 4–5 yaşında iken “ Âmin Alayı” denen törenle başlatılırdı.¹⁰⁹

Bezm-ü rezm adlı eserde, Sivas Sultanı Kadı Burhanettin Ahmet’in 1348’de 4 yaş 4 ay ve 4 günlük iken mektebe başladığı kaydediliyor.¹¹⁰

¹⁰¹ *Şeyh*: İhtiyar, yaşlı, koca, muhterem, mübarek kişi, yetkili kişi, baş, reis

¹⁰² *Müsebbih*: Tesbih ettiren kişi.

¹⁰³ *İhlashan*: “İhlâs Suresi” okuyan.

¹⁰⁴ *Vaiz*: Öğütçü, nasihatçi.

¹⁰⁵ BŞS, A 60.151a

¹⁰⁶ Aclûnî, *Keşfü’l- Hafâ*, 1351, II, 43,

¹⁰⁷ Yahya Akyüz, age., s. 89

¹⁰⁸ Cahit Baltacı, age., s. 79

¹⁰⁹ *Türk Ansiklopedisi*, Ankara 1980, XXVIII, 510; M. Öcal, “ Âmin Alayı”, *DİA*, III, 63

Bununla beraber sıbyan mektebine başlamanın belirli bir yaşı olmadığı gibi, tahsil belirli bir öğretim süresine de dayanmazdı. Kız ve erkek çocuklar, ergenlik çağına gelinceye kadar bu mekteplere devam ederdi. Fakat hafızlığa devam edenler daha uzun süre mektebe devam edebilirlerdi.

“İlim ilerledikçe temel eğitimin ehemmiyeti daha ziyade anlaşılmaktadır. Nitekim Batı dünyası, bir taraftan eğitimin başlama yaşını 7 yaşından 6’ya 5’e indirerek öne alırken, diğer taraftan 12’den 15, 16, 18 ve hatta 19 yaşına kadar çıkararak uzatma cihetine gitmekte, bir meslek öğretme işini de buraya dâhil etmektedir.”¹¹¹

Osman Öztürk ise bu konuya bir makalesinde şu ifadelerle değinmiştir:

“Sıbyan mekteplerine 4–5 yaşında başlanması, zamanımız anaokullarının başlama yaşı ile mutabakat halindedir. Kıymet hükümlerinin kazanılması geniş ölçüde çocukluk çağındaki aile terbiyesine dayanır. Sonra çocuk, toplumun diğer fertleri ile paylaşacağı huy ve davranışları küçük yaşlarda başlayan eğitim ile elde eder. Bu durum da anaokulunu, ilköğretime rabdetmenin önem ve gereğini ortaya çıkarmaktadır. Küçük yaşlarda başlayan talim- terbiye, çocuklarına İslamî eğitim verme imkânı bulamayan ebeveyn bu imkânı temin ettiği gibi, çocukları da sokak yerine okul çatısı altında terbiye edilme imkânına kavuşturuyor.”¹¹²

Tanzimattan önce çocuklara bir sanata verilmeden Kur’an ve ilmi hal öğretilmesi emredildiği halde, 1846 da yayımlanan bir talimatla 4–5 yaşındaki çocukların ebeveynlerinin rızası ile okula gönderileceği, 6 yaşını bitiren çocuklarını sıbyan mektebine göndermeyenlerin ise cezalandırılacağı bildirilmektedir. Bu tebliğde 6 yaşında çocuğu olan herkesin çocuğunu okula göndermeye mecbur olduğu anlaşılmaktadır. Mekteplerin tahsil müddeti, 1846 tarihli tezkirede 4 yıl olarak belirlenmiştir. “1847 tarihli tezkerede, karışık mekteplerde kız ve erkek çocukların yan yana oturtulmaları tedrisatın usulüne aykırı görüldüğünden birbirinden ayrı oturtulmaları tavsiye edilmekte, 1858 tarihli bir tezkerede de, kız ve erkek çocuklarını birbirinden ayırmak ve başlangıç olarak Sultanahmet civarındaki 26 sıbyan mektebinde kız ve erkek talebelerin birbirinden ayrılmaları Maarif Nezareti’nce Sadaret’ten

¹¹⁰ Nafi Atuf, *Türk Maarif Tarihi*, (Birinci Kitap), İstanbul 1930, s. 55- 56

¹¹¹ İbrahim Canan, *İslam’da Eğitim Esasları*, İstanbul 1980, s. 55–56

¹¹² Osman Öztürk, “Basic Principles of Primary School Education in Ottoman Empire”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İslam Tedkikleri Enstitüsü Dergisi*, 1978, VII. Cüz 1–2, s. 213–220,

istenmektedir.”¹¹³ 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde de bu müddet muhafaza edilmiş ve mektebe başlama mecburiyeti yaşı erkek çocuklar için 7, kız çocukları için 6 olarak belirlenmiştir.¹¹⁴ 1846 tarihli tezkire öncesinde ise çocukları okula göndermenin zorunlu olmadığı, mektebe giden 5–6 yaşlarındaki kız ve erkek öğrencilerin en az 3 veya 4 yıl eğitim- öğretim sürecinden geçtiği görülmektedir. Buluş çağına ermemiş bu yaştaki çocukların karışık tarzda ders yaptıkları görülmektedir.¹¹⁵ Bununla beraber sadece kız veya erkek çocuklarına ait sıbyan mektepleri de vardır.

Mekteplerdeki öğrenci sayıları binanın fiziksel kapasitesine göre değişiklikler arz ediyordu. Vakfiye ve diğer belgelerde öğrenci sayılarından bahseden ibarelere bakıldığında, öğrenci sayılarında her hangi bir standardın olmadığı ve sayının 9 ile 60 arasında değiştiği görülmektedir.¹¹⁶ II. Bayezid’in Vakfiyesi’nde, sıbyan mektebinin öğrenci sayısı 30 olarak belirtilmiştir.¹¹⁷

Vakıf muhasebe defterlerindeki kayıtlarda, vakıfların öğrencilere “libas-libas-ı eytam”, “libas-ı eytam-ı fukara”, “melbusat-ı eytam”, “kisve-i eytam” ve “kisvehâ-i yetim berâ-yı sıbyan ber-mucib-i şer’iyye” adları altında yılda 720–1.500 akçe arasında değişen miktarlarda giyim ödeneği tahsis ettiği anlaşılmaktadır.¹¹⁸

Evliya Çelebi *Seyahatname*’sinde Sıbyan Mektepleri’nden bahsederken: “ Bazı mekteplerin vakfiyelerinde, çocuklara para, elbise, yiyecek verileceği belirtilir. Özellikle padişah, vezir gibi kişilerin mekteplerinde çocuklara bu tür yardımlar yapılırdı. Bu mektepler de tabiatıyla büyük şehirlerde bulunmaktaydı. 17. yüzyılın ortalarında Edirne’de Sultanlara ait 14 caminin her birinin yakınında birer sıbyan mektebi vardı ve her yıl bayramda öğrencilere, “okuma isteklerinin artması ve sevinmeleri için” vakıf gelirlerinden birer kat libas (giysi), surra (para kesesi), atıyye (hediye, bahşış) verilirdi.”¹¹⁹ demiştir.

“İstanbul’un sıbyan mektepleri öğrencileri bazen Bab-ı Âli’ye getirilip kendilerine yemek, tatlı yedirilir ve cep harçlığı verilirdi. 1809’da 20.000 kadar çocuk

¹¹³ Özgönül Aksoy, age., s. 10

¹¹⁴ Cahit Baltacı, “Osmanlılarda Mektep”, *DİA*, Ankara 2004, XXIX, 7

¹¹⁵ Yahya Akyüz, age., s. 94

¹¹⁶ Mefail Hızlı, “ Osmanlı Sıbyan Mektepleri”, *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, V, 213

¹¹⁷ Özgönül Aksoy, age., s. 16

¹¹⁸ *BŞS*, A 64. 156b

¹¹⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, III, 449

bu şekilde doyurulmuş ve her birine 10 para bahşış verilmişti. Bununla 10 tane elma şekeri alınabiliyordu.”¹²⁰

Bazı mekteplerde mektep çalışanları ile öğrencilere ücretsiz yemek verilmesinin yanı sıra, bazı mekteplerde de talebelere her gün için birer akçe verilmekte ve karşılığında birer cüz okunması istenmekteydi.¹²¹ Bahsedilen bütün bu yardım ve imkânlarda çocukları, tamamen mektebe alıştırmak ve motive etmek için yapılan gayretler olduğu görülmektedir.

2.4.5. Ders Programları

İslam dünyasında küttapların ilk programlarını Hz. Ömer hazırlamış ve vilayetlere göndermişti. Program metni şudur: “ Çocuklarınıza yüzmeyi ve ata binmeyi öğretiniz. Onlara yaygın halde olan darb-ı meselleri ve güzel şiirleri de rivayet ediniz.”¹²² Genel olarak Kur’an etrafında toplanan program, İslam ülkelerinin değişik kesimlerindeki küttaplarda farklılıklar arz eder. Mağrip’te (Batı Afrika) Kur’an tilavetine hasredilen program, Endülüs’te Kur’an tilaveti, Arap grameri, kompozisyon, şiir ve güzel yazıya; Meşrik’te, Kur’an, dini bilgiler, şiir, hayırlı şahsiyetlerin sözleri, salihlerin hikâyeleri ve bir miktar Arap dili ve bazı hesap bilgilerinin öğretilmesine dayanıyordu.¹²³

İbn Haldun (1334- 1406) *Mukaddime* adlı eserinde konuyla ilgili şöyle demektedir: “Bil ki çocuklara Kur’an öğretmek dinin gereklerindendir. Çünkü Kur’an öğrenmek çocukların kalplerinde iman ve inancın yerleşip kalmasına sebep olduğundan Müslümanlar her yerde çocuklarına Kur’an ve Hadisten bazı metinleri öğretmeyi bir ödev kabul etmişlerdir. Böylece Kur’an, bundan sonra öğrenilecek bilgilerde meleke edinmenin bir temeli olmuştur. Müslümanların bu yolu seçmelerinin sebebi, küçük yaşta öğretilen bilginin kalplerde yerleşip kalmasıdır. Küçük yaşta öğretilen bu bilgi bundan sonra öğretilecek olan bilgiler için bir temel teşkil eder. Her yapı temeline göre olduğundan sonradan verilen bilgilerde önceden çocukların kalplerinde yerleşen bilgiye dayanır ve ona göre sağlam olur. İslamların bu öğretimden doğan alışkanlık (meleke)

¹²⁰ Yahya Akyüz, “İstanbul Sıbyan Mekteplerinin 1809’daki Durumuna İlişkin Bir Belge”, *Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1983

¹²¹ BŞS, A 45. 196b-197a

¹²² Cahız, age., s. 92

¹²³ Cahit Baltacı, age., s. 77

hakkındaki telakkileri başka başka olduğundan, Kur'anı öğretme hususundaki metodları da ayırır.¹²⁴

II. Bayezid (1481–1512) vakfiyesinde Osmanlı devrine ait ders programı şöyle ifade edilir: “ve muallimhaneyi dahi talim-i eytam ve evlâd-ı fukara için vakfetti ki onlara mektephanede muallim ve halife olanlar talimi kelâm-ı kadim ve Kur'an-ı azim edeler ve bir salih hafız-ı kelânullah ve namazın erkânın ve şeraitin bilir ve sıbyan talimine münasip ve kadir kim ise muallimhanede eytamdan ve sıbyan-ı fukaradan otuz nefer oğlancıklara yevmi cumadan gayri günlerde Mushaf-ı Kerime baka, Kur'an-ı Mecit okuda ve kemayenbeği (gerektiği şekilde) öğretre ve bildire ve te'dibe muhtaç olanları şer'i eyliye ve hizmetinde daim ciddi sa'y eyliye ve destur vericek zaman vakfın ruhu için ve kabulü tilaveti eytam içim dua ettire ve bir salih hafız kim ise anda kalfa ola, sıbyan okutmakta ve bildirmekte ve mazilerin dinlemekte ve tedipte muallime daim muavenet eyliye.”¹²⁵ Anlamı ise “ mektebi yetim ve fakir çocukları için vakfettiğini, onların muallim ve halifelerinin, çocuklara eski dil ve Kur'anı öğretmelerini, namazın erkânını ve şeriatı bilen salih bir hafızın, yetim ve fakir çocuklara cuma günü haricinde Kur'anı yüzünden okutup, önceki dersleri dinleyecek, namazla ilgili hükümleri öğretecek, ceza gerektiğinde uygulayacak, bu hizmetleri ciddi bir görev şuuruyla yapacak, eve gitme izini verilecek zaman vakfi yapan padişahın ruhu için dua ettirecek, bu görevlerinde kalfa da muallime yardım edecek.” şeklindedir.

Buradan ilk ders programında Kur'anın okutulduğu, namazın nasıl kılınması gerektiğinin öğretildiği, bu öğrenim metodunun tekrar metoduyla pekiştirildiği, evlere dağılırken günümüzde bayrak törenlerine benzer, vakfi kuran kişinin hatırlanıp bu hayrından dolayı dua ile yadedildiği anlaşılmaktadır.

İbn Sahnûn *Âdâbu'l-Muallimîn* adlı eserinde okutulan bu derslere ek olarak öğretmenin anlaşılıp istendiği takdirde matematik, şiir, mecaz, Arapça, yazı, nahiv, iğrap öğretmesi gerektiğini belirtir ve eserinde şu ifadeler yer verir: “Ayrıca öğretmenin çocuklara matematik öğretmesi gerekir. Ancak, anlaşmada şart koşulmamışsa bu onun görevi değildir. Şiir, mecaz, Arapça, yazı ve nahivde böyledir, yani isteğe bağlıdır. Öğretmenin çocuklara Kur'an-ın iğrabının (cümlelerin gramer yönünden tahlillerini) öğretmesi gerektiği gibi, bu konuda gerekli olan hareke, hece,

¹²⁴ İbn Haldun, age., III, 154

¹²⁵ Osman Nuri Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, II, 82–96

güzel yazı (hüsn-ü hat), duraklar (vakf ve iptida) ve tertil ile tilaveti, güzel okumayıda öğretmesi gerekir.¹²⁶

17. yüzyıl ortalarında yaşayan Mehmet Efendi'nin “ Nevhatü'l-Uşşak” isimli şiiri sadece muallimin nasıl olması gerektiği üzerine bilgiler vermekle kalmamakta aynı zamanda döneminde hangi derslerin nasıl işlendiği hakkında da bilgiler vermektedir:

Dolardı mektebimin içi sıbyan
Ederdim onlara tâ'lim-i Kur'an
Oturdular çü tertib üze sıbyan
Kimi heyce okurdu kimi Kur'an
Önümde her biri tekrar ederdi
Alıp dersini yerine giderdi.¹²⁷

Bu şiirden şu sonuçları çıkarmak mümkündür:

- a- Mekteplerin gayesi tecvit kaidelerine uygun Kur'an okumayı öğretmektir.
- b- Mekteplerde verilen eğitim ücretsiz ve her çocuk eğitim hakkına sahip olduğu için mekteplere öğrencilerin teveccühü oldukça yoğun idi.
- c- Öğrenciler düzenli bir şekilde oturdular. Sıbyan talebelerinin oturuş düzenleri şöyleydi: Çocuklar tabanı hasır veya kilim döşeli dershanede kendi evlerinden getirdikleri minderlere diz çökerek oturdular. Önlerinde şimdiki sıraların ön kısmına benzeyen fakat oturan bir çocuğun durumuna uygun bir özellikte yapılmış olan uzun rahleler bulunurdu. Hocanın rahle ve şiltesi daha gösterişli bir yer tutardı. Çok yerde hocanın rahlesi bir sedirin üstünde bulunurdu. Bazı karışık mekteplerde küçük yaştaki kız ve erkek talebelerin bir sırada yan yana oturdukları varit olmakla birlikte, umumiyetle kızların ve erkeklerin birbirlerinden ayrı yerlerde oturtulmaları esastır.¹²⁸
- d- Çocukların bazıları Arapça harekeli Kur'an metnini okumak hususunda kendilerine rehberlik edebileceği düşünülerek hazırlanmış bir elifba okurdular. Bu

¹²⁶ İbn Sahnûn, *Âdâbu'l-Muallimîn, Eğitim ve Öğretimin Esaslar*, çev. M.Faruk Bayraktar, Marmara İlahiyat Yay. Nu:119, İstanbul 2006, s. 66

¹²⁷ Reşad Ekrem Koçu, age., s. 24

¹²⁸ *Türk Ansiklopedisi*, Ankara 1980, XXVIII, 510

elifbanın öğretilmesi genelde tekerlemelere; tekrar ve benzerliklerle çağrışıma dayanıyordu.¹²⁹

e- Her çocuk hocasının önüne gidip münferiden dersini okuyup, yerine döndükten sonra birçok defa aynı dersi tekrar ederdi.

Bu uygulamada öğretmenle öğrenci bazen yüz yüze, bazen de karşı karşıya bulunur, bu şekilde daha etkili bir etkileşim olurdu. Adeta talebeler hocanın beyin dalgalarından etkilenirlerdi.

Çocuğun yerine döndükten sonra dersini birçok defa tekrar etmesi ise, eğitim ve öğretim metotlarından birisi olan Egzersiz ve Tekrar metodunun bir tatbikatıdır.

Çocuklar alfabe ve diğer dersleri sesli olarak hep bir ağızdan koro halinde ve ahenk içinde tekrar ederek öğrenirlerdi. Bugün modern pedagojide bu öğretim metodunun başarılı olduğu kabul edilmektedir.¹³⁰

Çocuklar derslerini okurken gayr-i ihtiyari refleks olarak, belirli bir ritimle sağa sola, öne arkaya sallanırdı. Bu öğrenim sırasında oluşan hazzın fizik bünyeye yansıması, duygunun beden üzerinde oluşturduğu kondisyonun bir yansıması gibiydi.

f- Hoca bir kısım talebe ile meşgul olurken öteki talebeler serbest kalırdı. Bu arada isteyen ders çalışır, isteyen yazı yazardı. Dersi ihlal edecek kadar gürültü yapmamak kaydıyla boş oturmak serbestti.¹³¹

Dersler işlenirken bu şekilde zaman zaman ara verilmesi, çocukların boş kalarak değilde, konu ve ders değiştirerek dinlenmelerinin sağlanması, zamanın değerlendirilmesi açısından önemlidir. Ayrıca çocukların teneffüsle değilde, bu şekilde dinlendirilmeleri, dersin atmosferinden uzaklaşmadan, derse olan adaptasyonu devam ettirmektedir.

¹²⁹ “Mesela harfler “elif” oklava gibi, “be” çanak gibi, “te” ona benzer, “se” ona benzer, “cim” karnı yarık, “cim” ona benzer, “ha” ona benzer, “hı” ona benzer, “dal”ın beli bükük, “zel” ona benzer, “rı” çengelli, “ze” ona benzer, “sin” üç dişli, “şın” ona benzer, “sat” tava dudaklı, “dat” ona benzer, “tı” bacaklı, “zı” ona benzer, “ayn” ağzı açık, “ğayn” ona benzer gibi tekerlemelerle öğrenciye harfler benzetmelerle kavratılmaya çalışılırdı.”, Cahit Baltacı, age., s.80

¹³⁰ Rudolf Steiner, *Die Erziehung des Kinders-Die Methodik des Lehrens Verlag Freies Geistesleben*, Stuttgart, 1961

¹³¹ Osman Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, 202

Çocukların her birinin ayrı derslerde olup, kendi derslerine çalışmaları, bütün çocukların aynı konuyla uğraşmasından doğan zihinsel yorgunluğu ortadan kaldırıp, çocukların zihinsel uğraşlarında çeşitlilik sağladı. Bu bakımdan sıbyan mekteplerindeki bu uygulamanın çocuk psikolojisine uygun düştüğü söylenebilir.

1532 tarihli Kiremitçizade Mektebi Vakfiyesi’nde, öğrencilerin ders programı şöyle özetlenmiştir: Kur’an-ı Kerim’in öğretimi, güzel yazı yazma, sarf ve nahiv gibi edebi ilimler, dinlerle ilgili bilgiler ve ahlaki konular.¹³²

1546 tarihli Ayşe Hatun Mektebi Vakfiyesi’nde de mektepte öncelikle Kur’anın defalarca okunarak öğretilmesi gerektiği, bunun yanı sıra usul ve furu ile itikadi ve fıkhi konuların, tecvid ve meharic ile ilgili genel bilgilerin verilmesinin faydalı olacağı belirtilmekte ve sonuçta Kur’an’ın “tertil” üzere okunmasının sağlanması hususunda muallimlerin özen göstermeleri istenmektedir.¹³³

I. Mahmut’un annesi tarafından Galata’da yaptırılan mektebin vakfiyesinde bir meşk hocasının mektep çocuklarına güzel yazı yazmasını öğretmesi şu ifadelerle yer almaktadır: “fenn-i kitabette mahareti müselleme ve talim-i meşk-i hatta â’lem bir kimesne hacci meşk olup”¹³⁴

I. Abdulhamit (1774–1789)’ın tesis ettiği Bab-ı Âli’deki Hamidiye Mektebi’nde ise Arapça ve Farsça da programa girmişti.¹³⁵

1846’da basılan bir talimatnamede de o devrin ders programı şöyle belirtilir: “Sıbyan mekteplerinin tahsil süresi dört senedir ve okutulan derslerle kitaplar şunlardır: Elifba, Kur’an, İlmihal, Tecvit, Harekeli Türkçe, Muhtasar Ahlak-ı, Memduha Risaleleri, Türkçe dilinden Sülâsi, Rubâi, Humasî ve Südasî isimler ve kelimelerle tertip edilmiş lügat, sülûs ve nesih yazıları.”¹³⁶

¹³² BŞS, A 36.6b

¹³³ BŞS, A 53. 253b-255a

¹³⁴ Osman Nuri Ergin, age., I-II, s. 83

¹³⁵ Osman Nuri Ergin, age., I-II, s. 86-87

¹³⁶ Nafi Atuf, *Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme*, Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi 1930, s. 28

Osmanlıların son dönemlerinde ise, bu mekteplerde dersler elifbâdan başlamak üzere Kur'an, yazı, ilmi hal ve hesaptan ibaretti. Sonraları bunlara tarih ve coğrafya ilave edilmiştir.¹³⁷

Ayrıca Âmin Alayları esnasında söylenilen ilahiler, kendilerine has makamda çekilen gülbankler hepsi sıbyan mekteplerinde öğretiliyordu. Bu durum musikin de dolaylı olarak ders programında yer aldığının bir göstergesidir.

2.4.6. Disiplin ve Ceza

Mektepte terbiye ve ahlaka çok önem verilirdi. Ana babalar çocuklarını hocaya teslim ederken elini öptürürler ve “ eti senin, kemiği benim” derlerdi.¹³⁸ Gönül meyvesi evlatlarını hocaya bu şekilde vermeleri, hocaya güvenle birlikte ilim ve öğrenmeye verilen değer bir göstergesidir.

XVI. yüzyılda Türkiye'ye gelen bir Alman seyyahı, hocanın çocuğa ihtimam ve sabırla davrandığını, gerektiğinde de insaflı bir şekilde dövdüğünü, oysa aynı çağlarda Avrupa'da dayanın çok daha acımasızca uygulandığını şu sözlerle özetler: “Çocuk yere yatırılıp değnekle dövülür, fakat kamçı kullanılmaz ve o, Hristiyanların yaptığı gibi sakatlanmaz.”¹³⁹

Fransız düşünürü Montaigne, 1580'de ülkesinin çocukları için şöyle der: “ Dayaktan sakatlanmış, sersem olmuş nice çocuklar vardır. Devletimizin kanunları yine bu işe karışmaz. Sanki bu sakatlar ve sersemeler bizim toplumumuzda yaşamıyorlar! Hiçbir şey öfke kadar insan düşüncesini saptıramaz... Öyleyse neden babaları ve öğretmenleri öfkeli iken çocukları dövmekte serbest bırakıyoruz?”¹⁴⁰

Halk ise “hoca dediğin eli sopalı olur” diyor, dayakta çocuğa terbiye ve ahlak kazandırıcı bir nitelik görüyordu.¹⁴¹

II. Murat tarafından Mercimek Ahmet'e Farsça'dan Türkçe'ye çevriltelen *Kabusname* isimli eserde “Öğretmen çocuğunu döverse acıma, çocuklar bilgi sanat ve ahlakı dayakla öğrenirler. Dayak korkusu ve azarlama önemli eğitim araçlarıdır.

¹³⁷ M. Zeki Pakalın, age., III, s. 202

¹³⁸ Ahmet Rasim, *Falaka*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2006, s. 44

¹³⁹ Akyüz, age., s. 96

¹⁴⁰ Montaigne, *Denemeler*, s. 137–138

¹⁴¹ Akyüz, age., s. 60

Çocuklar kendi arzu ve istekleriyle hiçbir şey öğrenmek istemezler. Çocuğun yaramazlığını görürsen kendin dövme, öğretmenine dövdür, yoksa çocuk sana kin besler. Çocuğun seni küçük ve aşağı görmemesi için gözünü korkut” ifadeleri yer almaktadır.¹⁴²

Bu ifadeler her ne kadar eğitimin sadece dayak ve dayak korkusu üzerine bina edildiği izlenimi versede dayak sebebi ile o dönem mahkemelerine gelen hiçbir sakatlanma ya da fiziksel tahribat sonrası bir ceza mevcut değildir. Ama eğitimin temelinin de dayak kokusuna dayanması doğru değildir. Asl olan okuma sevgisine, saygı ve hürmete dayalı eğitim anlayışıdır. Zaten eğitimin temelinde sevgi olursa toplumun bütün fertlerinde nefret yerine merhamet, sevgi ve anlayış hâkim olur. Bu sayede eğitim yaygınlaştırılabilir.

Sadi’nin (13.yy) *Gülistan ve Bostan* adlı eserinde “Okula yeni başlayan çocuğun gözünü korkutmamak için öğretmenin onu “aferin!”, “ne güzel!” gibi sözlerle okşaması gerekir. Fakat çocuk okula ve öğretmene alıştıktan sonra ona karşı fazla yumuşak davranmak doğru değildir, çünkü nazlı yetiştirilen çocuk büyüyünce sıkıntı çekeceği gibi disiplin altına alınmayan çocuk da terbiye edilemez. Öğretmenin cevrine tahammül ve ona mutlak saygı iyi bir terbiye için şarttır. Bugün öğretmenden dayak yemeyen çocuk, yarın “felekten” tokat yiyecektir. Bu nedenle, “öğretmenin cefası babanın şefkatinden daha iyidir”. Hatta şehzadelerin halk çocuklarından daha iyi yetişmeleri için öğretmen onlara daha çok dayak atmalıdır.¹⁴³

Yine *Tariku’l-Edep*’te şehzade çocuklarının eğitimiyle ilgili verilen iki örnek çok dikkat çekmektedir:

Yıldırım Bayezid’in oğlu Emir Süleyman’ı öğretmeni bir gün fazlaca döver. Şehzade, akşam babasına yakını: “Sen Sultan değil misin? Senin oğlunu öğretmen nasıl dövebilir?” Yıldırım Bayezid, “ Ben yarın öğretmene bunu sorarım” der. Sabah olunca öğretmene gizlice haber gönderir ve az sonra okula geleceklerini, bu dayak işini soracağını, fakat aldırmayıp kendisine sert davranmasını bildirir. Sultan oğluyla okula gider ve öğretmene “ Sen benim oğlumu köleler gibi nasıl döversin?” diye çıkışırken öğretmen sopasıyla onun orasına burasına vurmaya başlar ve onu okuldan dışarı atar.

¹⁴² Yahya Akyüz, age., s. 114

¹⁴³ Yahya Akyüz, age., s. 91

Akşam şehzade eve gelince, babası şöyle der: “ Oğlum, öğretmenin ne yavuz (sert) kişi imiş, beni bile dövdü; şimdi artık senin uslu oturup çalışmandan başka çare yok!” der.

İkinci örnek şehzade Fatih ile ilgilidir. O, rivayete göre, hocası Molla Gürani’nin odasına ilk girdiği zaman gözü bir sopaya ilişir ve merakla ne olduğunu sorar. Hocası, “Babanız serkeşliğinizi duymuşlar, okumazsanız sizi bu değnek ile döveceğim” der. Şehzade bundan sonra çok başarılı bir öğrenci olur.¹⁴⁴

Bu iki örnek, dönem padişahlarının kendi çocuklarının disiplinine ve öğretmenin öğrencilerin gözündeki saygınlığına verdikleri önemi belirtir.

Tariku’l-Edep’te küçük çocuklara yaşına ve düzeyine uygun ders verilmesi gerektiği belirtilirken şu ifadeler de yer almaktadır: “Küçük çocuklara ders az verilmelidir. Yoksa gönüllerinde bir ‘nefret’ hâsıl olur. Verilen bir ders öğrenilmeden ötekine geçilmemeli, bir harf ya da kelime bilemediği için çocuk dövülmemeli, anlatımı kolaylaştırarak öğretmeye çalışmalıdır.”¹⁴⁵

Bu ifadelerle çocukların bireysel farklılıklarını göz önünde bulundurarak muamele etmek gerektiği, bilhassa yeni başlamış, küçük çocuklara az ders verip, sabırlı davranılması tavsiye edilerek günümüz formasyon ilkelerinden “ çocuğa görelilik” ilkesinin uygulandığı görülmektedir. Bu ifadeler *Tariku’l-Edep* isimli eserin ne denli önemli bir eğitim kitabı olduğunu gün yüzüne çıkarmaktadır.

Kınalızade Ali Efendi’nin (1510–1572) *Ahlak-ı Alaî* adlı eserinde çocuklara uygulanacak disiplin şöyle anlatılmaktadır: “öğretmen akıllı, dindar, iyi, öfkesinde ve yumuşaklığında ılımlı olmalıdır. Çok öfkeli ve kızgın olursa çocuk hüzünlü olur, öğrenmekten nefret eder. Fakat terbiye ve düzeltme görevini yapamayacak kadar da yumuşak olmamalıdır. O, gerektiğinde ılımlı ölçüde dayağa başvurabilir.”¹⁴⁶

Eğitimde sınıf içi otoritenin sağlanması için gerekli olan tatlı sert yaklaşımın daha o zamanlarda ortaya konulduğu dikkatlerden kaçmamaktadır.

Kâtip Çelebi’nin (1609–1656) öğretmenin yöntem ve davranışlarının nasıl olması gerektiğini şu şekilde anlattığını görmekteyiz: “ öğretmen öğrencilerine karşı,

¹⁴⁴ Yahya Akyüz, age., s. 91

¹⁴⁵ Yahya Akyüz, age., s. 122

¹⁴⁶ Yahya Akyüz, age., s. 125

şefkatli olmalı, onları kötü ahlaktan uzaklaştırmalıdır. Ders sırasında öfkesini yenmeli dersini alayla karıştırmamalı, gülmemelidir.”¹⁴⁷

Erzurumlu İbrahim Hakkı (1703–1780) *Marifetname* isimli eserinde, öğretmenin öğrenciye yumuşak davranıp, bağırıp çağırmanı tatlılıkla yola getirmesi gerektiği, soru soranı haşlamadan, ona düşünerek cevap vermesi gerektiği nasihatleri veriliyor.¹⁴⁸

Osmanlılarda Tanzimat dönemine gelindiğinde, sınıf içi disiplin sağlanmasında falakanın şeraitte olmadığı için kaldırıldığı, hocanın tembel ve suçlu öğrenciye surat asacağı, onu hazırlayacağı, ayakta tutacağı, bedeni hizmetlerde kullanacağı; kulağını “incitmeyecek kadar” çekeceği, ya da velisinin izni ile, “yaban asması, yasemin çubuğu” gibi yumuşak şeylerle, falakaya yatırmadan, nazik organlarına vurmadan, dayanmasına göre çocuğu hafif biçimde döveceği yer almaktadır. Çocuk ayakta durduğu müddetçe, kalfanın çocuğa dersini birçok kez tekrar ettirmesi de çocuğa faydalı bir ceza olarak öngörülmüştür. Hoca ayrıca çalışkan ve iyi ahlaklı çocukları, kendi minderi yanına oturtacak, onları övüp, beğenilen durumlarını dile getirecektir.¹⁴⁹

Mektepleri ziyaret eden, muallimleri teftiş eden muhtesip, hocaların öğrencileri çok fazla cezalandırmamalarını (mesela dövmemelerini) temin etmekteydi.¹⁵⁰

“Mekteplerdeki disiplin konusunda, adeta bir işkencenin sergilendiği, katlanılmayacak derecede şiddet ve baskının gerçekleştirildiği yolundaki, bu tür subjektif ve gerçek dışı değerlendirmelerin dışına çıkarak bazı fikirlerimizi aktarmak istiyoruz. Öncelikle, kesin bir delil teşkil etmese de, toplumdaki hemen her olumsuz gelişmenin, dövme, yaralama, küfürleşme gibi hadiselerin hiç vakit kaybetmeden intikal ettiği anlaşılan mahkemelerde, Osmanlı klasik dönemi boyunca tutulan kayıtlarda, çocuğunun dövüldüğü iddiasıyla muallimden davacı olan herhangi bir valiye rastlamadığımızı belirtmeliyiz. Ancak bu hususun, böyle bir şeyin asla varid olmadığı noktasında yegâne delil teşkil etmediğini hatırlatmalıyız. Bu değerlendirmemizin, son iki yüzyıl hariç, diğer asırlarda da ilk dönemden farklı olmadığı kanaatindeyiz.

¹⁴⁷ Yahya Akyüz, age., s. 128

¹⁴⁸ Yahya Akyüz, age., s. 134

¹⁴⁹ Yahya Akyüz, age., s. 162

¹⁵⁰ İsmet Kayaoglu, *İslam Kurumları Tarihi*, Ankara 1985, s. 44

Osmanlıların son iki asrında ise bu durumun bazı değişiklikler gösterdiği ve mahkemeye bazı başvuruların yapıldığı bilinmektedir.”¹⁵¹

2.4.7. Fiziksel Yapı

a- Mektepler bilhassa cami, medrese, kütüphane, imaret, sebil ve hamamdan müteşekkil bir külliye yapısı içinde bulunurdu. Eğer böyle bir külliye mevcut değilse camilere bitişik veya camilerin bir bölümünde yer alırdı. Ayrı olanlar genellikle büyük camilerin bitişğinde, odalar ise küçük camilerle köy camileri içindeydi.¹⁵²

b- Mektepler bir ya da iki katlı, kubbeli veya tonozlu, ahşap ya da kârgir olarak inşa edilmişlerdi. Aslında mektepler, birbirinden çok az farkla Anadolu’nun her yöresinde benzer biçimde yapılmışlardır. Genellikle sokakların kesiştiği köşe başlarında ve merkezi noktalarda olduğu görülmektedir.

Celal Esat Arseven kendi okuduğu Taş Mektebi anlatırken: “Altı yaşıma girdiğim vakit beni mektebe başlattılar. Beşiktaş’ta Akaretler’in yanındaki, saray mutfakları karşısında Taş Mekteb denilen kargir bir bina vardı. Kalın duvarlı ve kemerli, küçük pencereli demir parmaklıklı, medrese yavrusunu andıran bu mektep ikinci katta idi. Altında bir tütüncü dükkânı vardı. Kubbeli tek bir oda ve hamam abdesthanesi gibi bir abdesthaneden ibaret olan bu mektebe ancak bir adam geçebilecek kadar dar bir taş merdivenle çıkılırdı.”¹⁵³ ifadelerini kullanmıştır.

c- Mekteplerde, herhangi bir evin müstemilatına benzer unsurlar vardı. Genellikle alt katta iki oda, bir sofa, üst katta bir oda, matbah, sofa önünde selamlık, suyu dört ayrı yerden gelen bir havuz, bir tuvalet ve çevresi meyveli ağaçlarla donatılmış bir bahçe mevcuttu.¹⁵⁴ Bütün bu hususlar dikkate alınınca, kubbeli bölüm hariç, bu binaların birçok yönüyle evlere benzedikleri söylenebilir.

“...Eski mahalle mektepleri bir kaç ayak merdiven çıkıldıktan sonra ufak bir koridora geçilen geniş bir odadan ibaretti. Kapı yanında bir abdesthane, dört beş desti bir maşraba bir ayakkabı konacak göz göz raf bulunurdu. Basık tavanlı, az aydınlıktı.

¹⁵¹ İsmail Kara- Ali Birinci, *Mahalle Mektebi Hatıraları*, İstanbul 1997, s. 8

¹⁵² Osman Zeki Pakalın, age., II, s. 201

¹⁵³ Celal Esat Arseven, *Sanat Ve Siyaset Hatıraları* (haz .E.İşin), İstanbul İletişim Yay.1993 , s. 27-36.

¹⁵⁴ BŞS, A 36.6a

Büyük bir odadan ibaret dersanenin bir köşesinde hocanın makamı önünde iki ayaklı, üzeri düz bir rahle dururdu. Odanın diğer taraflarında iki ayaklı beşer onar kişilik uzun rahleler, kilim parçası, post, minder gibi muhtelif birer kişilik oturacak eşya...¹⁵⁵

Mekteplerin evlere benzemesi 5- 6 yaşlarındaki çocukların şimdiye kadar yaşadıkları evin dışından eğitim-öğretim sebebiyle bir başka mekana geçmeleri sonucu yaşayabilecekleri bir takım psikolojik sorunları ve motivasyon eksikliğini ortadan kaldırmak içindi. Osmanlı sivil mimarisinde evler genellikle iki kattan oluşmakta ve hemen her evin ikinci katında yaşanmaktaydı. Mekteplerin de birçoğu iki kat yapılmakta ve ikinci katta bulunan kubbeli mekânda öğrencilere ders verilmekteydi. Böylece çocuklar kendilerini evlerinden farklı fiziksel bir mekân olan mekteplerde de rahat hissetmekteydiler. Birçok mektepte dersler kış mevsiminde, binanın daha iyi korunan ve ısınan kubbeli bölümünde görülürken, yaz mevsiminde iyi hava alabilen sofalarda eğitim sürdürülmekteydi.¹⁵⁶

2.5. Âmin Alayları ve İlahiler

Âmin Alayı'nın ilk defa ne zaman ve nasıl başladığı kesin olarak bilinmemektedir.¹⁵⁷

Osmanlılarda geleneksel olarak dört yıl dört ay dört gün veya beş yıl beş ay beş gün gibi kalıplaşmış rakamlarla belirlenen öğrenime başlama yaşına ulaşmış çocukların mektebe gitmeleri dolayısıyla düzenlenen törenlere “Âmin Alayı, Bed’-i Besmele Cemiyeti, Mektep Cemiyeti, Dua Cemiyeti” gibi adlar verilmiş, bu törenler sırasında okunan ilahiler güfte mecmualarında “ Mektep İlahisi” ismiyle kaydedilmiştir. Tören sonunda belli bir eda veya makamla okunan duaya da “ Mektep Gülbangi¹⁵⁸” denilir.

¹⁵⁵ Çankırılı Hacışeyhoğlu Hasan, *Çankırı’da Ahilikten Kalma Esnaf ve Sohbet Teşkilatı*, Çankırı Vilayet Matbaası, 1932, s. 166–72.

¹⁵⁶ Mefail Hızlı, agm., 208

¹⁵⁷ Mustafa Öcal, “ Âmin Alayı”, *DİA*, III, 63

¹⁵⁸ *Gülbank (Gülbenk)*: Yüksek sesle hep bir ağızdan okunan şey veya söylenen söz demektir. Bu tabir en çok Bektaşilerle bu tarikate mensup Yeniçeriler arasında geçer. Ancak Bektaşi gülbanklarıyla Yeniçeri gülbankları az çok birbirinden ayrılır. (Bu konuda geniş bilgi için bk. Mustafa Uzun, “Gülbank”, *DİA*, XIV, 232–235) Mektepliler gülbankı ise üç parçadan müteşekkildir ve ötekilerden uzundur.

Âmin Alayı töreninin sonunda çekilen ve mahalli bazı farklılıklar gösteren gülbank metinleri yer yer değiştirilerek irticalen bir nevi beste ile okunmuştur. Ancak âmin alayı geleneği ortadan kalktığı ve bu okuyuş tespit edilemediği için notası elde bulunmamaktadır. Gülbankçı denen

2.5.1. Mahalle Mektebine Başlama Merasimi

“Orta halli ailelerde çocuk giydirilip kuşatılır; erkek ise fesine, kız ise saçlarına süsler takılır, yakın akraba ile mektebe gidilir, derse başlatılarak hocaya dua ettirilirdi. Bundan sonra çocuklara birer ikişer kuruş dağıtılır, hoca ile kalfaya da mendil ucuna bağlanmış bir kaç mecidiye hediye edilirdi.”¹⁵⁹

“Bizimle beraber gelmiş olan ağa efendi, ilâhicilere çil çeyrek, âmincilere çil iki kuruşluk dağıttı. Burada da dualar olundu. Tepsi tepsi getirilen saray lokmaları mektepte yenildi. Birer tepsi de hocaya, kalfaya verildi.”¹⁶⁰ Anadolu da ise çocuklara para verilmez, simit ve şeker dağıtılırdı.

“Eskiden mektebe başlatma cemiyetleri olurdu. Evliyâ-yi etfâl yemekler ve lokmalarla epeyce külfetli düğünler yaparlardı, çocukların feslerine elmaslar takarlardı. Sırmalı elbise, sırmalı cüz keseleriyle tezyin ederek at veya arabalara bindirirler; çocuğun minderini rahle üzerinde birinin başına verirler. Arkada mektep çocukları bülent avaz ile ilahiler okuyarak ve beyitler arasında daha ufak çocuklar “Âmin!” diye bağırarak sokaklarda dolaştırırlardı. Ba’dehu düğün evine gelirler. Davetliler hazır olduğu hâlde çocuk hocanın karşısına oturup elifba harfleri kıraat ettirilir. Aşr-i şerifler okunur,

kişinin veya hocanın okuduğu bu gülbanklerden birinin metni şöyledir: “ Allah Allah illallah! Celilü’l- Cebbar, Muinü’s-Settar, Haliku’l- Leyli ve’n Nehar, La yezal, Zü’l Celal, Birdir Allah. Erin erliğine, Hakkın birliğine, din-i mübin uğruna şehid olanlar ve gaziler aşkına diyelim aşk ile bir Allah...!

Allah Allah Allah, daim Hayy (üç defa)

Evveli Kur’an, ahiri Kur’an, Tebarake’l-lezi nezzele’l Furkan. Eli kan, kılıcı kan, sinesi üryan, ciğeri püryan. Din-i mübin uğruna şehid olanlar ve gaziler aşkına diyelim aşk ile birdir Allah...!

Allah Allah Allah, daim Hayy (üç defa)

Evveli gaza, ahiri gaza, inayet-i Hüda, kast-ı a’da, din-i mübin uğruna şehid olan gaziler aşkına diyelim aşk ile bir Allah...!

Allah Allah Allah, daim Hayy (üç defa)

Hacılar, gaziler, raviler; üçler, yediler, kırklar; gülbank-i Muhammedi, nur-i Nebi, kerem-i Ali, pirimiz, üstadımız hazreti Osman-i Zi’-nnureyn-i Veli; gerçekler demine, devranına hu diyelim, huuu!

(hep bir ağızdan uzun bir hu çekilir)

Bu gülbankta Hz. Osman’ın pir gösterilmiş olması bu zatın Kur’anı ilk kez yedi adet çoğaltarak İslam diyarlarının her bir tarafına göndermiş ve bu yüzden İslami ilimlerin öğretilmesine hizmet etmiş ve halim selim bir yapıya sahip olması olsa gerek. Buna göre İslam âleminde ilk muallim üçüncü halife Hz Osman sayılıyor demektir. “pir” tabiri bunu gösterir. Çünkü pir, bir işi ilk defa yapana denir (bkz. Ergin, age, s.94-95)

Gülbanklerde tahsilden çok gaza ve cihad teşvik edildiği görülsede bu durumun mektebe başlayan çocuklara vatan ve millet sevgisini aşlamak ve şehitliği ve gaziliği sevdirmek için olduğu ortadadır.

¹⁵⁹ İsmail Kara- Ali Birinci, age., s. 26

¹⁶⁰ A.Muhtar Nasuhoğlu, *Yâd-ı Mazi ve Hayatının Tarihi*

dualar edilir. Dua esnasında sofalara yerleştirilmiş olan mektep çocukları “Âmin!” diye haykırırlar. Hitamında ilahicilere bir misli fazla olmak üzere kapıdan çıkarken çocuklara düğün sahibi otuzar, kırkar para verirdi.

Yüksek tabaka arasında “Bed-i Besmele”, halk arasında da “Âmin Alayı” diye isimlendirilen bu merasimler hali vakti yerinde olan aileler tarafından bir düğün kadar ciddiye alınırdı. Âmin alaylarının bazı kaynaklarda “Dua alayı” şeklinde de zikredildiği görülmektedir.”¹⁶¹

Sadri Sema’nın bu konudaki hatıralarını aşağıya aynen alıyoruz:

“İlâhiciler okuya okuya yürürler, geçerler, ilâhicibaşı da bunları tegannilerini idare edendi. İlâhiler okunurken birkaç mısradaki bir teganni kesilir ve arabanın etrafında bulunanlarla arkada sıra sıra dizilmiş mektep çocukları

— Âmin diye haykırırlardı

Bu alayları seyrederdik, zevkle, heyecanla. Henüz mektep çağına girmemiş çocuklar hasretle bakarlardı bu alaylara ve hangisinin yüzüne bakılsa böyle bir alayla mektebe başlanmak için bir anda birkaç yaş büyümek iştiahiyle titredikleri anlaşıldı.

Her aile de böyle idi. Her evde aynı arzu aynı heyecan çocuğumuz büyüse de böyle bir alayla mektebe başlatsak. Böyle mektep alayları seyrederken sevinç ve heyecanla ağlayan ne kadar analar, babalar görülürdü.

Mektep alayı sokak sokak, cadde cadde, mahalle mahalle dolaşır, her geçtiği yerde halkı zevkli bir coşuş, nurlu bir sevinç içinde bırakırdı. Âmin Alayı geçerken kahvelerde oturanlar, dükkânlarda çalışanlar sokaklara fırlar, sükûn, hürmet ve saffetle alayı seyrederler. İlâhileri dinlerler ve onlarla beraber “âmin diye haykırmaktan kendilerini alamazlardı.

Mektep alayları mektebe başlanma alayları irfan hayatının bir günlük bayramı olurdu. Renk renk elbiselerle süslenmiş minimini yavrular birer saffet ve masumiyet goncası gibi gönülleri dalgalandırır gözleri nurlandırırdı.”¹⁶²

Bir çocuğun mektebe başlaması aile, mektep ve hattâ mahalle için mühim bir

¹⁶¹ İsmail Kara- Ali Birinci, age., s. 26

¹⁶² Sadri Sema, *İstibdatı İstanbul*, Vakıf Yayınları, 1955, s. 79–92, 319–21, 327–32.

hâdisе olarak kabul edilirdi. Evde hazırlıklar yapılır, varsa sandıklardan yeni giysiler çıkarılır veya çarşıya gidilerek satın alınırđı.

Sadri Sema bu konuyu da şöyle ifade etmiştir:

“Bir kaç ay, bazen bir yıl evvelinden bu iş için hazırlıklara başlanırdı. Çocuğın annesi yahut ki, ailenin en marifetli kadını hangisi ise, çarşıdan aldığı veya sandıktan çıkardığı kadife, atlas, pelüş, gezi bir kumaş parçasından müstakbel mekteplinin cüz kesesini biçer, diker, işler, hazırlar, ondan başka bir de yuvarlak, gösterişli minder yapılır, cüz kesesinin içine Sahaflar’dan tedarik edilen bir tane, sarı kâğıtlı *Elifba-yı Osmanî* yerleştirilir, sonra hepsi bir tarafa konurdu.”¹⁶³

Yumuşak ve güzel bir minder doldurulur, sade veya imkânları olanlar tarafından mor kadife üzerine sarı sırma kılâptan işlemeli, kâr-i kadim bir cüz kesesi çocuğın sağ omzundan sola doğru çapraz bir şekilde boynuna asılmak için hazırlanırdı. Yine çocuk için bir elifba cüzü temin edilirdi. Bunların sarı soluk kâğıtlara basılmış olanları da bulunduğ gibi, çocuğ okumaya özendirmek için altın yaldızlı basılanları da olurdu. Bazı ailelerde elifba cüzlerinin müzehheb el yazmalarına da rastlanırdı ki bunlar iyi muhafaza edilir ve nesilden nesile devredilirlerdi. “Alfabe kitaplarından hattatlar, altın yaldızcılar, ressamalar, matbaacılar çok faydalanırlardı. Cüz keseleri ise sırmacıları, iplikçileri, kuyumcuları, işlemecileri sevindirirdi. Çapraz rahlelerden marangozlar, sedefçiler, cilacılar, kabartmacılar para kazanırlardı. Minderler de döşemecilerin, hallaçların elinden çıkardı. Bu suretle birçok sanat adamları geçinir, birçok ince sanatlar yükselirdi. Bugün ne o cüz keselerindeki işler ve işlemler, ne o sedef kakmalı ve kabartmalı rahleler, ne de o tezhip ve teclit işleri kaldı. Bunları el ve emek ile meydana getiren sanat adamları da yokluklara karıştı ve böyle incelikler ve sanatlarla uğraşacak ve kendini yoracak kimse de kalmadı.”¹⁶⁴

Ercüment Ekrem ise bu hazırlıkları: “Kırmızı atlas minderim, içinde büyük babamın kırk sene evvel babam için bizzat yazdığı yaldızlı Elifba’yı ihtiva eden cüz kesem, beni evden almağ gelecek olan sıbyan mevkibini [alayını] bekliyordu.”¹⁶⁵ şeklinde anlatır.

¹⁶³ Ercüment Ekrem, “İlk Ders”, *Güneş Mecmuası*, IX, 1 Mayıs 1927

¹⁶⁴ Sadri Sema, age., s. 79-92, 319-21, 327-32.

¹⁶⁵ Ercüment Ekrem, age.

Mekteb için hazırlanan çocuğa nazarlık da takılır ve nazara karşı bir tedbir olarak ttslenirdi. Tts mangala atılan bazı maddelerin duman içine çocuğun sokulması suretiyle yapılırdı. Merasimden önce hocaya haber verilir ve uygun bir gün tesbit edilirdi. Bu günün kandil günlerine ve daha ziyade Perşembeye veya Pazartesi rastlamasına itina edilirdi.

Hasan Ali Yücel de bu hazırlıklardan ŗu ŗekilde bahseder:

“Babam bir Perşembe günü beni aldı, Yolgeen Mektebi’ne götürdü. Yaşım: 4. Tarih, XX. asrın ilk yılı. Doğumumdan dört sene, dört ay geçmiş. Çocuklar için bu yaşıta okumaya başlamak sünnet-i seniyye imiş. Kıyafetim: Nefti kadife ceket, kısa pantolon. Başımda kırmızı fes. Kadife ceketin beyaz yakası altına geçmiş beyaz ipek kordonun ucunda bir düdük. Bu da sol yana cebime sokulu. Sağ omzumdan sol bğre doğru asılmış yeşil kadife üstüne sarı sıрма işlemeli bir cüz kesesi (O zaman çanta âdeti daha çıkmamıştı)”¹⁶⁶.

Mektebin ilâhici takımı haberdar edilir veya başka mekteplerin daha güzel sesli ilâhici takımları tutulurdu.

ocuk yeni kıyafetiyle, zihin açıklığını ve hayatının yeni safhasında muvaffak olmasını sağlamak hususunda himmetlerini istemek için ailesi tarafından evliya türbelerine, İstanbul’da ekseriya Eyüp Sultan’a götürülürdü. Trbedarlara “nefes ettirilen, tesbihten geçirtilen” ocuk bundan sonra da ailenin büyüklerine, yakın ve hatırlı dostlarına el öpmeye, dua almaya sevk edilir, nihayet merasim günü gelir atardı.

— Nereye?

— Eyüp Sultan’a.

— Niçin?

— Ziyarete.

Bazı Eylül sabahlarında Boğaziçi’ni sine sine kaplayan sis gibi ufacık gönlümü tedrici ezginlik istilâ etti. Öbür sefer de böyle Eyüp Sultan’a gitmiştik.... Öbür sefer de koca kavuklu, bembeyaz torba sakallı trbedarın heybetli huzuruna çıkmış, toprak

¹⁶⁶ Hasan Âli Yücel, *Geçtiğim Günlerden*, İletişim Yay., İstanbul 1990, s. 34-44.

kokan türbenin içine, iri taneli binlik tesbihten geçirilmiştim.”¹⁶⁷

Daha evvel, zihni açık, feyzi ziyade olsun diye Eyüp Sultan gibi, Baba Cafer gibi, Beşiktaş civarında Yahya Efendi gibi evliyaların türbelerine götürülerek türbedara nefes ettirilen, tesbihten geçirilen çocuk bundan sonra da ailenin büyüklerine, yakın ve hatırlı dostlarına el öpmeye, dua almaya sevk edilir, nihayet merasim günü gelir çatardı.

Merasim günü çocuklar o gün için daha çok itina göstererek giyindikleri temiz kıyafetleriyle mektebe toplanırlar, önlerinde hocaları, kalfa ve bevvapları olduğu halde, ilahici başının idaresindeki ilâhici takimini takip ederek ve işaret edilen yerlerde “Âmin” diye bağırarak çocuğun evine gelirlerdi.

“Hoca da kız erkek mektep çocuklarına ‘filan gün âmin var hazırlanın, yeni elbiselerle gelin!’ tembihatında bulunur. Artık çocuklarda bir sevinç! Âmin günü süslenecekler, ilâhilerle, âminlerle sokakları dolaşacaklar, herkes onları seyredecek; helva, lokma, zerde, pilav yiyecekler, üste çil çil paralar da alacaklar.

Mim¹⁶⁸ günü çocuklar yeni elbiselerini giyerler, gelirler. Mektebin önünde ikişer ikişer sıralanıp tabur olurlar. Kız, erkek her çocuk o gün bir şetaret çiçeğidir, bir sevinç timsalidir. Masum heyecanlar içinde cıvıldaşarak mektebe başlanacak çocuğun evine giderler.”¹⁶⁹

“Bu safhadan sonra da merasimin iki şekilde yapılabildiği görülüyor. Evinin durumu ve hali vakti müsait olanlar merasimi evde yaptırıyorlardı. Eve gelen mektep çocukları yeni başlayacak olan çocuğu alarak tekrar ilâhilerle yola düzülüyorlar ve bu defa Âmin Alayına daha büyük bir kalabalık katılıyordu. En önde hoca ve başının üzerinde rahleyi taşıyan bevvap yürüyor, rahlenin üzerinde çocuğun minderi ile cüz kesesi bulunuyordu. Bunların yanı sıra erkek misafirler, bir faytona veya iki yanında birer kişinin yürüdüğü midilliye bindirilmiş olan çocuk, peşi sıra da bir ilâhici başının idaresindeki ilâhici takımı ve diğer çocuklar yürüyordu.”¹⁷⁰

“Mektebe başlayacak çocuk bir tane ise yanı başına akrabadan yahut konu-komşudan birinin aynı sinde bulunan çocuğu, karşısına da mensubininden biri

¹⁶⁷ Ercüment Ekrem, age.

¹⁶⁸ *Mim*: İşaret alamet, mühim kelimesinin kısaltılmışı.

¹⁶⁹ Sadri Sema, age., s. 79-92, 319-21, 327-32.

¹⁷⁰ Kara- Birinci, age., s. 27

oturduktan sonra araba hareket eder ve gayet ağır bir yürüyüşle sevk olunurdu. Çocuğun mektepte oturacağı minder de arabanın önünde taşınırdı.

Bu minder, kadife yahut kıymetlice bir kumaştan murabba', yahut müdevver bir şekilde yaptırılır ve mektebin açılır-kapanır rahlelerinden birine bağlanıp boynuna asma takı asılmış bir âdemin başı üstünde götürülürdü.”¹⁷¹

“En arkada ise kadınlar gelirdi. Adet olduğu üzere ilâhilerle şehir içinde karar dairesinde dolaşan alay tekrar eve dönerdi. Burada da ilâhiler okunur ve mektep gülbankı çekildikten sonra alay sona ererdi. Bundan sonra alaya iştirak edenler minderler ve seccadelerle döşenmiş, öd ağacı ve buhurlar yakılıp havalandırılmış odada otururlar ve hocanın çocuğa ilk dersi vermesini beklerlerdi. Misafirler arasında ulemâdan birisi varsa ilk dersi vermesi için hoca yerini ona terk ederdi. Minderine oturup rahlesinin üzerine elifba cüzünün ilk sayfasını açan çocuk eline odun, kemik, pirinç, gümüş veya altından yapılmış “hilâl” adlı çubuğu alarak hocanın vereceği işareti ve söyleyeceği sözleri beklerdi. İlk derste çocuğa elifba cüzünün en başındaki dua kısmı ile bir kaç harf ve çok kere sadece elif harfi okutulurdu.”¹⁷²

Hasan Ali Yücel bu merasimi şöyle anlatıyor:

“Hoca İsmail Efendi “Eûzü”yü çekip başladı:

O - Haydi oğlum Ali Efendi, benimle beraber söyle: Bismillahirr...

Ben - Bismillahir

O - Rahmanirr...

Ben- Rahmanir

O- Rahiiiiimm!...

Ben- Rahim

Bundan sonra, uzun yıllar ne demek olduğunu öğrenemediğim “Rabbi yessir. Ve lâ-tüassir - Rabbi temmim bi'l-hayr”ı da onun gibi tekrarlardım. İsmail Efendi,

— Çıkar hilâlini! dedi.

¹⁷¹ Tahirü'l-Mevlevî [Olgun], "Ananât-ı kadimemizden: Mektebe başlama merasimi", *Mahfil*, IV/42, Rebiulâhîr 1342, s. 113–116. Bu makale için ayrıca bkz. Tahirü'l-Mevlevî, "Ananât-ı kadimemizden: Mektebe başlama merasimi", *Peyam*, no: 273, 2 Eylül 1919, s. 2

¹⁷² Kara- Birinci, age., s. 27

Anneannemin hediye aldığı gümüş hilâli çıkardım. Bu, dış karıştırarak âlete benzemiyordu. Hocanın elinde ufarak bir değnek vardı, bende de gümüş hilâl. Artık alfabeye başlamıştı. Hoca, harfleri değneğin sivri ucuyla gösteriyordu, ben de elimdeki hilâl ile onu takip ediyordum. Üç kere “elif”den “lâmelif ye”ye kadar okuttu.”¹⁷³

Böylece ders sona erer, bundan sonra da “Yarabbi ilmimi ve aklımı ve anlayışımı artır” mânasına gelen “Rabbi zidnî aklen ve ilmen ve fehmen” veya “Rabbi yessir...” duası çocuğa tekrar ettirilirdi. Ali Birinci’nin *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri* içinde yer alan “ Mahalle Mektebine Başlama Merasimi ve Mektep İlahileri” adlı bildirisinde ilk dersin şu şekilde yapıldığı belirtilmiştir:

Hoca: Eûzubillâhi mine’ş-şeytani’r-racîm.

Çocuk: Eûzubillâhi mine’ş-şeytani’r-racîm

Hoca: Bismillâhi’r-rahmâni’r-rahîm

Çocuk: Bismillâhi’r-rahmâni’r-rahîm

Hoca: Rabbi yessir (Rabb’im kolaylaştır)

Çocuk: Rabbi yessir

Hoca: Ve lâ tüassir (zorlaştırma)

Çocuk: Ve lâ tuassir

Hoca: Rabbi temmim (Rabb’im tamamlattır)

Çocuk: Rabbi temmim

Hoca: Bilhayr (hayırla)

Duayı takiben çocuk hocasının ve diğer misafirlerin ellerini öper, bu esnada hafız talebeler tarafından Kur’an okunur, daha sonra hoca veya bir başkası tarafından dua edilerek merasim sona erdirilir. Bundan sonra kurulmuş olan sofraların başına geçilerek yemek ve lokma yenilirdi. En sonunda törene katılan bütün çocuklara birer, ilâhicilere ikişer, ilâhici başına üç kuruş, hoca, kalfa ve bevvaba münasip miktarlarda para ile mintanlık ve cübbelik kumaş verilirdi.

Sermet Muhtar Alus verilen hediyeleri şu şekilde anlatmıştır:

¹⁷³ Hasan Âli Yücel, age., s. 34-44.; Kara- Birinci, age., s. 125

“Hocafendiye ipek mendil içinde en aşağı sarı lira; kalfaya keten mendilde yarım lira, bevvaba yazma mendilde çeyrek lira. İlâhici başıya ve ustalara ikişer, birer çeyrek; diğerlere ikilik, kuruş.”¹⁷⁴

Merasimin ikinci bir şekli daha vardı ki bu da evin darlığı veya başka bir mahzur sebebiyle mektebde yapılanı idi. Mahalleyi dolaşan alayla mektebe gelinir, ilâhiler okunduktan ve gülbank çekildikten sonra içeri girilerek merasim yapılırdı. Bu sırada davetliler ve çocuğun yakınları da hazır bulunur ve sonunda lokma yenilerek hediyeler dağıtılırdı.

“Camlı kapı ardına kadar açılmış, tepsilerle lokma geliyordu. Kapı yanında oturan genç molla (bu, kalfamız hafız Recep'ti), çocukları onar onar tepsilerin başına oturttu. Beni de kendi oturduğu tepsiye aldı. Çocuklar elleriyle lokmaları öyle kapışıyorlardı ki, bir kere bile bu tepeleme konmuş, altın sarısı saray lokmasına elimi uzatmaya cesaret edemedim. Bizim kalfa da dâhil, hiç kimse başkasına dikkat edecek halde değildi. Şaştım kaldım, kısa bir zaman içinde tepsilerde lokmadan eser kalmamıştı. Eller, ağızlar, üstler başlar vıcık vıcık tatlı içerisinde idi.”¹⁷⁵

“Bu ananeleri müteakip davetlilere ve çocuklara bir ziyafet çekilirdi. Lokma, helva, zerde, pilav gibi şeyler verilirdi. Daha sonra mektep hocası ile mektep kalfasına paralar verilir ve ayrıca çuhalar, kumaşlar hediye edilirdi ki hoca ve kalfa bu çuhalar ve kumaşlarla cübbe, gömlek yaptırırlardı.”¹⁷⁶

Merasimlerde çekilen gülbank metni ise şöyleydi:

Allah Allah illallah

Celil ü Cebbar

Muinü's-Settar

Haliku'l-leyli ve'n-nehar la-yezal zülcelâl

birdir

Tanrı erin erliğine hakkın birliğine

¹⁷⁴ Sermet Muhtar Alus, "İlâhilerle Mektebe Başlanış", *Yeni Mecmua*, XI, 14 Temmuz 1939, s. 22-23, 32.

¹⁷⁵ Hasan Âli Yücel, age., s. 34-44 ; Kara- Birinci, age., s. 126

¹⁷⁶ Sadri Sema, age., s. 79-92, 319-21, 327-32; Kara- Birinci, age., s. 308

küffarın körlüğüne din-i İslam kuvvetine
Padişahımız efendimiz hazretlerinin eyyam-ı devletine diyelim aşk ile bir
Allah,
evveli Kur'an
âhiri Kur'an
tebarekellezi nezzele'l-Furkan
eli kan
kılıcı kan
sinesi üryan
ciğeri püryan
din-i mübin uğruna
şehid olan gaziler aşkına
diyelim, aşk ile bir Allah
evveli gaza
âhiri gaza
inayet-i Hüda
kasd-ı a'dâ
himmet-i enbiya
kuvvet-i evliya
Resul-i kibriya Muhammed Mustafa (sav)
din-i mübin uğruna
şehid olan gaziler aşkına
diyelim aşk ile bir Allah
hacılar gaziler raviler üçler yediler kırklar
gülbang-i Muhammed
nur-i Nebi
kerem-i Ali
pirimiz Üstadımız hazret-i Osman-i Zinnureyn-i Veli

gerçekler demine hû diyelim hûûû...

2.5.2.Âmin Alayı İlâhileri

“Âmin Alayı’nda ilâhi okumanın küçümsenemeyecek bir yeri olduğunu belirtmek gerekir. Gerçekten alaya iyi bir ilâhici takımının katılmasına itina gösterilir, başka mekteplerin ün salmış ilâhicileri arzu edilen aileler tarafından o gün için tutulurdu. İlâhiler daha çok Yunus Emre ve Niyazî-i Mısrî’den seçilmekle beraber başka şairlerden seçilen şiirlerin de bir makam üzere okunduğu olurdu.”¹⁷⁷

“Niyazî’nin:

Ey bülbül-i şeyda yine efgana mi geldin

Azm-i gül edip zâr ile giryâna mi geldin

Bu da Anber Mustafa Ağa’nın evfer usulüyle bir ilâhisidir:

Yandım kül oldum aşk meydanında

Ben bir gül oldum aşk meydanında

Evrâk-i dili âteş-i sûzâna düşürdüm

Bir katre iken kendimi ummâna düşürdüm

Muhyî’den:

Niyaz-i arzı hâcet dolu dergahımız vardır

Dil ü candan münâcata bizim Allah’ımız vardır

Tarık-i Hakka her kâmil birer yoldan sülûk eyler

Bizim semt i mahabbetten bir özge râhımız vardır

Mısrî den:

Ey derde derman isteyen

Yetmez mi derd derman sana

Ey rahat-ı can isteyen

¹⁷⁷ Kara- Birinci, age., s. 30

Kurban olandır can sana

Hakkı¹⁷⁸, dan:

Âşık olan ciğerin ateşe dağlar ağlar

Akıtıp gözyaşı su gibi çağlar ağlar

Mübtelâdır bu cihan halkı belâ-yı aşka

Hastalar inler o mihnet ile sağlar ağlar

Bu da Hakkı'nın ilâhisinden üç dört mısra:

Ey gönül canı fena fillâha ten tabut olun

Hay iken âlemde na't-i mevtille mesut olun

Bir nefes eylemez ise işbu âlem-i nâsutta

Her dilin bir cilvekâr-ı âlem-i lâhut olun”¹⁷⁹

Bunların belli başlılarına bir kısım kitap ve makalelerde işaret edilmiş bazıları ise neşredilmiştir.¹⁸⁰

“Aynı şekilde bir kısım cönk¹⁸¹lerde de mekteb ilâhilerine (ilâhî-i mekteb) rastlamak mümkündür ki bunlar üzerinde şimdiye kadar maalesef hiç durulmamıştır. Bunların şiir olarak değil fakat dini heyecanı ve okuma arzusunu dile getiren metinler olarak dikkate alınmaları gerektiğini söylemenin yerinde olacağı kanâatindeyiz şu bakımdan dinî edebiyatımızın şimdiye kadar ihmâl edilmiş örnekleri olarak kalmışlardır. 1248 (1832) tarihli mekteb ilâhilerini, daha eski tarihli bir cönkten bu gibi mekteb ilâhilerine örnek olarak aktarıyoruz.”

İlâhî-i Mekteb

¹⁷⁸ İsmail Hakkı Bursevi, (1652–1725), divan şairi.

¹⁷⁹ Sadri Sema , age., s. 79-92, 319-21, 327-32; Kara- Birinci, age., s. 310-311

¹⁸⁰ Musahipzade Celâl, *Eski İstanbul Yaşayışı*, İstanbul 1946, s. 29–31

¹⁸¹ Cönk: Genellikle âşık edebiyatı, halk edebiyatı ve folklor ürünlerinin toplandığı anonim mahiyetteki mecmua türüne denir. Geniş bilgi için bk. Orhan Şaik Gökyay, “Cönk”, *DİA*, VIII, s. 73–75

Yâ ilâhi başlayalım ism-i bismillah ile
Bu duaya el açalu(m) ism-i bismillah ile
Sen kabul eyle duamız besmele hürmetine
İlmini eyle müyesser yâ ilâhe'l-'âlemin
Ol Muhammed hürmetine meded eyle yâ Mu'în
İlmini eyle müyesser yâ ilâhe'l-'âlemin
Kapuna geldik niyaza yâ ilâhe'l-'âlemin
Eyleyüb mansur muzaffer kullarına yâ Mu'în

II

Yâ İlâhî sana geldik bizi mahzun eyleme
Fahr-i âlem hürmetine ey Kadir-i lâ-yezâl

Ol kıyamet günlerinde bizi mahrum eyleme
Arş-i a'lâ hürmetine ey Sabûr-ı lâ-yezâl

III

Aşk ile yandır
Sultanım Allah
Sevk ile döndür
Sultanım Allah

Eyler Zekâî
Hamd ü senayı
Dâim duayı
Sultanım Allah

IV

Yüce sultânım
Derde dermanım
Bedende canım
Hû demek ister

Yûnus postunda
Gönül dostunda

Sırat üstünde efendim
Hû demek ister

V

Bir ismi Mustafa bir ismi Ahmed
Allahümme salli ala Muhammed
Rûz-i mahşerde bize eyle meded
Allahümme salli ala Muhammed

VI

Yâ ilahi zat-i pakın hürmetine el-aman
Kulların kapına geldi çağrışırılâr Rabbenâ
Ol Muhammed Mustafa'nın hürmetine el-aman
Hazret-i Sultan Hamîd'i eyle mesrûr Rabbena

VII

Aşk ile canım bendedir bende
Dil-i sultanım sendedir sende
Aman Allah bendedir bende

Nuri ol âşk ile yanık
Dâima âşık derdin bendedir bende
Aman Allah bendedir bende

Âmin Alayı'nın nasıl gerçekleştirildiğine ilişkin malûmat sadece mensur olarak yazılmakla kalmamış, aynı zamanda Mehmet Akif Ersoy tarafından manzum olarak da resmedilmiştir. Bu şiirden birkaç mısraı aşağıda naklediyoruz:

Amin Alayı

“En önde, rahlesi âğuş-ı ihtiramında,
Ağır ağır yürüyen bir dokuz yaşında melek,
Beş on adım geriden, pîş-i ihtişâmında,
Şafak ziyaları hatta ufûl edip gidecek
Kadar lâtif, iki ma'sûmu bir açık payton

Vakar u nâz ile çekmekte; arkasında bunun,
Küçük adımlı yaman bir tabur ki hayli uzun!
O rûhtan daha sâfi olan yüreklerden,
Zaman zaman bir İlâhi terane yükseliyor;
Bu cûş u saffetin aksiyle tâ meleklerden
Zemine doğru bir “âmin!” sadâsıdır geliyor.
Muhiti her birinin bir sabâh-i nûrânûr,
Bütün bu kafil efradı, pür-sürûr u sürûr
Yarıp önünde duran halkı muttasıl gidiyor!

Bu bir ketîbe-i ma'sûmedir ki, ey millet:
Selâma durmalısın şanlı rehğüzârında;
Bu bir cenah ki: Âtide bir ufak hareket
Yapıp cihanları oynatmak iktidarında!
Gelir de sâye-i imdâd-i Hak'ta bir gün, bu,
Girer diyâr-i meâlîye doğrudan doğru.
Bu ancak işte, eğer varsa, şanlı bir ordu!”¹⁸²

“Kaynakların alelusul bir şekilde gözden geçirilmesi dahi dün denecek kadar yakın bir zamanda yaşayan bu merasimlerin gerek cemiyet ve gerekse fert bakımından dini ve ictimai yaşayışımızda ihmâl edilemeyecek mühim bir yer tuttuğunu ortaya koymaktadır. Bunların, ehemmiyetleri bakımından düğünlerle mukayese edilebileceklerini söylemek aşırı bir iddia olmaz kanâatindeyiz.

Cemiyetin yapısının ayırt edici unsurları ve harcı olan ictimai âdetlerin bu yapı için onu koruyan bir zarf teşkil ettiği de umumi kabul gören basit gerçeklerdendir. Bu cümleden olarak sözünü ettiğimiz merasimler cemiyet fertleri arasında birlik duygularının gelişmesine ve yardımlaşmanın gerçekleşmesine vesile oluyor, bu merasimler esnasında mahallenin bir kaç fakir çocuğu da mektebe verilerek masrafları karşılanıyordu. Diğer taraftan bu güzel ve gösterişli merasimlerin çocuklarda okuma, anne ve babalarda da okutma arzusunu körüklediğini söylemek gerekir.

Bu merasimleri takiben çocuk, aile içinde olduğu gibi cemiyette de yeni bir statü kazanıyor ve bir bebek muamelesi görmekten kurtuluyordu. Bu bakımdan merasim

¹⁸² Mehmet Akif Ersoy, *Safâhat*, Feza Gazetecilik, İstanbul 1994, I, s. 280–283

hayatın yeni bir safhasına geçişinin de tescili mahiyetinde idi. Velâyet ve terbiye hakkının devredildiği bu merasimlere verilen büyük ehemmiyet Türk-İslam terbiye anlayışında mektebe ve mürebbilere daha doğrusu her kademedeki öğretim müesseselerine ve öğretmenlere verilen değer ve onlardan beklenen şeylerin seviyesini göstermektedir. Diğer taraftan okunan ilâhilerin seçimi Niyâzi Mısri ve bilhassa Yunus Emre'nin dini ictimâî hayatımızdaki yerini bir kere daha göstermiş olmaktadır.

Dikkati çeken bir diğer konu da Kur'an cüzlerini bir kitap halinde toplayan Halife Hazret-i Osman'ın mektebe yani okuma yazma öğrenmeye başlayanların "Piri" olarak kabul edilmesidir.

Kaynakların hali hazırdaki yetersizliği sebebiyle ifadeye çalıştığımız âdetlerin coğrafi yayılışı hakkında kati hükümler verilemez ise de Osmanlı İmparatorluğu'nun Türklerle meskûn bölgelerinde değişik şekil ve derecede bu âdetlerin yaşadığını kabul etmemek için bir sebep de yoktur. Kaynaklarda bulunan bilgilerin umumiyetle İstanbul'a dâir olduğunu ve bu âdetin en gelişmiş şekliyle İstanbul'da yaşamış bulunduğunu gözden uzak tutmamak lâzımdır. Bununla beraber bu âdetin Anadolu'nun değişik yerlerinde, meselâ Ebubekir Hazım Tepeyran'dan öğrendiğimize göre Niğde'de; Tahsin Nahit Uygur'un (Çankırı, 1899) ve refikası Fatma Uygur'un (İnebolu, 1910) ifadelerine göre Çankırı ve İnebolu'da da benzer, fakat daha sade bir şekilde yaşadığı hakkında kat'i bilgilere sahip bulunuyoruz."¹⁸³

3. HATIRALAR ve YORUMLARLA ÂMİN ALAYI

¹⁸³ İsmail Kara, Ali Birinci, *Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle/Sıbyan Mektepleri Hatıralar/Yorumlar/Tetkikler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005, s. 39-40

Hatıra yazıları, yaşandıktan az veya çok bir süre sonra yazılan, hatta bazen yaşlılıkta kaleme alınmış, çocukluk hatıraları gibi yaşanması ile yazılması arasına uzun zaman girmiş olan, yılların biriktirdiği yeni izlenimleri yeni değer yargılarını, yeni hayat tecrübelerini de içerdiğinden farklı bir özellik taşır. Bazı hatıralarda günlük parçaları mektuplar ve belgeler de yer almıştır. Böylece hatıra yazılarındaki bilgilerin güvenilirlik derecesi artar ve tarih araştırmaları için belge olabilecek değer kazanır. Bir kısım hatıralar ise dönemin sosyal hayatını ve folklorik yapısını aksettirmede başarılı olduğu için bu konularda kaynak değerine sahiptir.

Âmin Alayları konusunda kaynak olarak kullandığımız ve konuyla ilgili hatıraların da içinde bulunduğu İsmail Kara ve Ali Birinci'nin *Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle/Sıbyan Mektepleri Hatıralar/Yorumlar/Tetkikler*¹⁸⁴ isimli eser, bu bölümün oluşturulmasında en önemli başvuru kaynağımız olmuştur. Bu bölümde, Âmin Alaylarının çocukları okula gitmeye motive etmede ve onların eğitim hayatında oluşturduğu derin izleri nakletmek üzere, bazı yazarların kaleme aldığı çocukluk hatıralarından bir kısmı kısaltılarak verilecektir. Bu hatıraların sıralanması yazarların ölüm tarihlerine göre yapılacaktır.

3.1. Ahmet Rasim¹⁸⁵

Âmin Alayı

¹⁸⁴ İsmail Kara, Ali Birinci, age., s. 47-392

¹⁸⁵ *Ahmet Rasim (1865- 1932)*: Yazar. Benimsediği gerçekçi-gözlemci çizgide yazılarını sürdürdü.

Bazı Eserleri: İlk Sevgili (1891), Afife (1894), Güzel Eleni (1893), Meyl-i Dil (1897), Bir Sefilenin Evrak-ı Metrukesi (1893), Sevda-yı Sermedi (1897), Gam-ı Hicran (1898), Ülfet (1900), Hamamcı Ülfet (1922), İki Günahkâr (1922), Falaka (1927)

Mektebe başlayacağıma söz verdim a, evde bir derece yükselir gibi oldum. Annem, Sütнімem, evin kiler, mutfak, ortalık işlerine bakan Dilfeza Kalfa'da davranışlar değışti. Şu bir iki güne kadar birinden biri eliyle bana yemek yedirirken elimle yemeye başladım. Yemekten sonra her zaman olduğu gibi elimi silecekler, artık:

-Gel buraya!

emri kalktı. Kim silecekse elinde sabunlu elbezi, bir tarafıyla, sini kenarında,boynumda sımsıkı boğazıma sarılı havlu, sanki biri:

-Teslim ol!

demiş de, olmuş olduğumu göstermek için yukarıya kaldırmışım gibi havalandırdığım ellerimi birer birer bileklerinden tutup siler, öteki tarafıyla da ağzımı, burnumu, çenelerimi, bir iyice temizlerdi. Şimdi gençler bu iyi davranışların anlamını kavrayamazlar.

Bundan başka, aradan birkaç gün geçer geçmez, sandıkta bulunan iki üç kat yabanlık, bayramlık giysilerimden ortaya yenisi çıktı. Annem giydirdi. Değerli bir Lahor şalını, omzumdan çapraz olarak geçirip belimin üstünden usulüne uygun olarak bağladı. Alındı almalı bir bayram giydiğim fesimi; armudiye altınlı bir nazarlık takılmış, kenarı sol tarafa biraz eğilmiş olmak üzere başıma koydu. O günün modası galoş kunduramı da bembeyaz çoraplarla ayağıma geçirdi. Bütün ev halkı, siyahî Sütnine'ye varıncaya kadar hepsi yaşmaklandı. Sokağa çıktık. Ben önde tin tin... Gidiyoruz, nereye? Annemin büyüklerinin konaklarına... Cici babama, cici anneme el-etek öpmeye...

Konağa vardık. Annem önde, ben yanında, Sütнімem arkada cici annemin, yani büyük hanımefendinin odasına girdik. Beni evlâdı gibi sever, horozum diye okşar, öper, konakta kaldıkça koynunda yatırır, giyecek, kuşanacak her şeyimi yapar, çil paralar verir, bana pek büyük iyiliklerde bulunurdu. Görür görmez:

—Gel bakayım horozum!

dedi, kollarını açtı. Koştum, eteğini öpmeyi unutmamakla birlikte kendimi, o kolların arasına bıraktım. Ay!... Büyük hanım ağlıyor...

—Çok şükür yetiştirene!

diyor, gözyaşlarının içinde beni sımsıkı göğsüne bastırıyordu. Bir aralık karşısında ayakta duran anneme sordu:

—Ne zaman?

—Emir buyrulursa bu Perşembe günü. Receb-i şerifin de ilk kandili hürmetine!

—Pekâlâ, pekâlâ...

dedi, kalktı. Beni elimden tutarak büyük beyefendinin yani cicibabamın odasına götürdü. Bir iltifat, bir maşallah bolluğu da orada. Cicibabam cicianneme sordu:

—Her şeyi tamam mı?

—Tamamladı efendim!

O gece konakta kaldık. Haremde kalfalar, selâmlıkta ağalar, seven sevene... Hatta başağa¹⁸⁶ -ki siyahı, gayet nazik, terbiyeli bir haremağasıydı- bana:

—Ben gelip seni midilliye bindireceğim,

dedi. Gerçeği söylüyorum, bu müjde değil.

Ertesi gün konağın tek atlı arabasına hanımefendi, ben, annem bindik. Çarşıya gidildi. Bir şeyler alındı, bir şeyler ısmarlandı. Kafam gecedan beri midilli ile uğraştığı için pek farkında olamıyordum. Araba hanımefendiyi konağa bıraktı. Sütinemi, Dilfeza'yı aldı. Bohçamı, daha birkaç paket de yanımızda olduğu halde bizi evimize götürdü. Annem, galiba rengi rengine uyduğu için Sütineme diyordu ki:

—Yarın Başağa gelecek, sen birlikte gider, Hoca Efendi'yi gösterirsin...

Basağa gelecek ama, acaba midilli de birlikte mi? Midilli'nin bana musallat oluşu, pek binmek hevesinden ileri gelmemişti: Her bayram Felek derler, bir kambur sürücü vardı, öğleye doğru midillisiyle birlikte gelir, beni gezdirirdi. O günlerden pek çok önce validemle bir âmin alayı görmüştük. Mektebe başlayan bir çocuğu midilliye bindirmişlerdi. Ben de pek beğenmiştim. Çocukluğa

¹⁸⁶ Basağa adı zamanla Beşe, sonra da Paşa olarak söylenmiştir.

özgü saf bir rekabet duygusu beni durmadan bu hayvanla uğraştırıyor, biricik bir arzu gibi henüz yürümesini bilmeyen ruhumu dört nalla koşturuyordu.

Gerçekten de ertesi gün Başağa geldi, Sütinemle birlikte mektebe, gitti. Biz de Sofular Hamamı'na gittik. Akşamüstü çıktık. Ben yemeği yer yemez aygın baygın yatağa düştüm... Gözümü açtım ki herkes ayakta.

—Bugün ne?

—Perşembe!

Biraz kahvaltı, silinti... Haydi küçük odaya, tuvalet odasına. Annem bohça, paketleri açtı. Hiç unutmam birinden koyu kahverengi elbiselerimi çıkardı. Yeni bir hilâli gömlek, üstüne ipekli bir mintan, yine beyaz, sakız gibi çoraplar... Yepyeni galoş potin... Ama fes, hiç görmediğim fes... Tablası fırdolayı dolu. Ne?... Büyücek, tam takım bir nazarlık. Sağlı sollu başları taşlı iğneler. Yan çeperlerinin önünde incili bir ay.

Boynuma yine o pek değerli Lahor geçti. Bu gösterişle sofaya çıktım, Herkes bana bakakaldı. Şehzade misin mübarek? Beni doğruca arabaya götürdüler. Araba da doğruca konağa gitti. Biz vardık, varmadık mektep de sükün etti. Meğer bizim mektep Tezgâhçılar Mektebi'nin ilâhici takımını tutmuş. Cici babam öyle istemiş.

Seven, öpen, ağlayan, dua eden, maşallah diyenler arasından beni süzdüler. Konağın selâmlık avlusuna inen iki taraflı merdivenlerden indirdiler ki, iğne atsan yere düşmez. Belki yüz kişi var... Ne dersiniz, ben bu yüz kişiden hiçbirini görmeyeyim de dizgini Büyük ağa'nın elinde duran midilliği göreyim!

Beni birdenbire bindirmediler, ilâhiciler bir fasıl geçtiler, âminciler bir gürültü kopardılar. Binişinin boy yenleri kalkık bir hoca dua okudu. Bir âmin daha koptu.

Hemen sonra kendimi midillinin üzerinde, kırmızı bir kolan geçmiş yeşil ince altlıklı eğeri üzerinde buldum. Gerçekten Başağa ağa midilliği yedeğine almış, iki ağalardan ikisi de birer tarafıma geçmişti. Arş efendim, arş!

Alayın ta önünde uzunca birinin başı üzerinde irice bir şey gidiyordu... Mavi atlaslı pufla minder takımı ile rahle. Meğer sırmalı cüz kesemle elifbam daha öndeymiş.

Ne de çabuk geldik! Herhalde âmin dalgınlığı, Aynştayn'ın yeni teorisindeki mesafe meselesini daha o zamanda çözümlemişmiş. Bir baktım, bir daha baktım bizim

evin önündeyiz. İlahiciler:

—Kad fetehallah...

Okudular, her durakta âminler fırladı. Zavallı anneciğim, pencere önünü kaplarcasına başörtüsü ile oturmuş olan şişman karaannemin - o zamanlardaki çocuklarda anne mi istersiniz! – kocaman omuzları arkasından bakıyordu.

Bu sırada Başağa'nın, Hoca'nın yanına başına kırmızı bir çıkın bıraktığını gördüm. Diğer iki ağa da derin bir sessizliğe dalmış olan mektebin rahleleri arasında geziniyorlar, kâğıtlara sarılı bir şeyler dağıtıyorlardı. Bunlardan biri Başağa'ya fısıldayarak sordu:

—O da pek yavaş bir sesle:

—İlâhicibaşı'ya üç, ötekilere iki... Kalfa'nın çıkını bende... Buraya verin.¹⁸⁷

3.2. Hacı Şeyhoğlu Hasan¹⁸⁸

Çankırı'da Çocuğun Mektebe Verilişi

¹⁸⁷ Ahmet Rasim, age., s. 11-16

¹⁸⁸ Şeyhoğlu Hasan Üçok (1882 – 1938): Çankırı'da Vilayet Matbaasının kuruluşundan itibaren müdürlüğünü yapmış. *Çankırı Vilayet Gazetesi*'nin başyazarlığını yapmış, *Halk Yolu Gazetesi*'ne yazılar yazmış, meşhur kitabını Duygu'da tefrika etmiştir.

Bazı Eserleri: *Çankırı Tarih ve Halkiyatı* (1937)

¹⁸⁸ Nazarlık: Mavi boncuktan yapılmış üç salkımlı bir çiçek taklididir.

“Eskiden mahalle mektepleri denilen sıbyan mektepleri var idi. Buraya dört yaşından yedi yaşına kadar çocuklar giderdi. Yedi yaşından yukarısı iptidai (ilk) mektebine giderdi. Sıbyan mektepleri, ashab-ı hayrın yaptırdığı camilerin yanına yapılmış büyücek bir odadan ibaretti. Mekteplerin alt katları da tabutluktu. Her mahalle camisinin yanında altı tabutluk olmak üzere bir odalı bir mektep bulunurdu. Eğer mahalle büyükse aynı tarzda bir kaç mektep olurdu.

Her ana babanın yegâne emeli oğlan çocuğunu okutmak hafız, hattat, hoca çıkartmaktı. Bu mekteplere kız ve oğlan çocukları beraber giderlerdi. Oğlan çocukların mektebe verilışı ufak bir düğün halini andırırdı.

Günlerce evvel çocuğun babası veya velisi hocayı ziyaret ve çocuğu mektebe vereceğini beyan eder, en münasib gün kararlaştırılırdı. Bugünler pazartesi, perşembeden biri olmak âdetti.

Çocuğa güzel bir elbise giydirilir, omzundan geçirilmiş sırma işlemeli bir çanta takarlardı.

Çocuğun elbisesinin omuzu üstüne mavi ve tazi boncuklu bir altın maşallah ile bir de nazarlık¹⁸⁹ takarlardı. Başındaki fesini de altın, elmas, inci ile süslerler, alnına da bir çivit basarlardı. Davetliler o gün çocuğun evine toplanırlardı. Tabii hocanın haberi olduğu için o gün mektepten hiçbir çocuk ayrılmazdı.

En önde üzerinde kurdelelerle süslü Kur'an-ı Kerim bulunan çok sanatkârane yapılmış bir rahle götürülürdü. Arkada hocalar erkek hisim ve akraba ve en nihayetle kadınlar giderdi. Çocuk ortada bulunurdu. Bunların en arkasında kalburlara konmuş ekmekler taşınırdı. Kadınların ilme muhabbeti olduğu için çocuğu en yaşlı kadın sevap olsun diyerek hiç olmazsa yarı yola kadar sırtında taşırdı. Bunun için kadınlar ekseriya “sevabı sen alacaksın ben alacağım” diye niza bile ederlerdi. Eğer çocuğun babası hatırı sayılır ve zengin ise alaya başka mektep çocukları da iştirak eder, mennecim¹⁹⁰ okuyan hafızların ardından âmin diye bağırırlardı.

Mektebe varınca herkes yerli yerince oturur. Çocuğa hocasının eli öptürülürdü. Bütün züvvar mektebin içerisinde.

Çocuk erkek çocuğu ise kadınlar, kız çocuğu ise erkekler bulunmazdı. Hoca

¹⁹⁰ Mennecim: Resmi ve dini günlere iştirak ederken çocukların okuduğu ilahilere denir

çocuğa çantasındaki *cüz'ü* çıkarttırır, ağızdan “*Rabbi yessir...*” okuturdu. Bunu müteakip mektep talebelerinden hafızlığa çalışanlardan birisi bir âşr-ı şerif okur, hoca bir dua eder, bütün mektep talebelerine ekmek (vakti yerinde ise helvalı ekmek) dağıtılırdı. Hocaya bir tepsi baklava, ucunda para bağlı bir sırmalı çevre giderken beraber götürülürdü.

Çocuk mektepte bir kaç saat kaldıktan sonra hoca yanına birisini katarak evine gönderirdi. Çocuğun mektepten avdetini bekleyen kadınlar kapıdan çocuk girerken:

Oğlum gelir hocadan
Nur koyulur bacadan
Oğlandır oktur
Her evde yoktur
Gökte melektir
Yerde direktir
Kız çocuğu ise:

Kızdır nazdır
Bin altın azdır
Bin daha getir.
Al kızımı götür.
gibi nüvazişlerde bulunur çocuğu kucaklayıp öperlerdi.

Bu mekteplerin tedris gayeleri çocuklara harfleri, bir parça heceyi öğretmek, namaz surelerini ezberletmek, hafız çıkartmaktan ibaretti. Kuran’dan başka ders vermezlerdi. Sırf erkeklere mahsus olmayıp kadın hocalı kız mektepleri de vardı. Bu mekteplerin dinî günlerindeki merasimi ayrıca arz edeceğim.”¹⁹¹

(...)

3.3. Tahirü'l-Mevlevî¹⁹²

¹⁹¹ Hacı Şeyhoğlu Hasan, *Çankırı'da Ahilikten Kalma Esnaf ve Sohbet Teşkilatı*, Çankırı Vilayet Matbaası, 1932, s. 166-72; Kara- Birinci, age., s. 318-320

¹⁹² Tahirü'l-Mevlevî (Olgun)(1878- 1951): İstanbul'da doğmuştur. 18 yaşında Mevleviliğe intisab etmiştir. Kitapçı Karabet'in *Resimli Gazete*'sinin ilk nüshasını çıkarmıştır. Ticaret ve Ziraat Bakanlığı İktisat heyeti baş katipliği yaptı. Darüşşafaka, Maltepe Askeri Lisesi ve Kuleli Askeri Liselerinde edebiyat öğretmenliği yaptı. M.E.B. Kütüphaneleri Müdürlüğü Kitap Tasnif Komisyonu'nda azalık yaptı. Arapça, Farsça ve Fransızca'yı biliyordu. Süleymaniye ve Laleli Camii'nde *Mesnevi* dersleri vermiştir.

Mektebe Başlama Merasimi

(...)

“Ez-cümle bir çocuğun mektebe devama başlaması için yapılacak cemiyet, her ailece iştiyak ve iftihar ile icra edilen merasimden idi, Mekâtib-i resmiyenin çoğalması, bir de vakıf mekteplerinin başka bir şekil alması üzerine metruk kalan "mektebe başlama" resmi, son zamanlarda şu suretle icra olunurdu:

Evvelen: Fakir bir ailenin çocuğu babası, yahut anası, yahut velisi tarafından civardaki mahalle mektebine götürülür, hocanın eli öptürölüp talim ve tedrisine hasbeten lillâh ihtimam olunması muallim efendiden rica edilirdi.

Sâniyen: Orta halli bir ailenin çocuğu giydirilip kuşatılır, erkek ise fesine, kızsâ saçlarına elmas, inci gibi müzayenat, boynuna da şal ve kılabledanlı bir cüz kesesi takılır, akraba ve ehlibâ ile birlikte mektebi gidilir, çocuk derse başlattırılıp hocaya dua ettirildikten sonra mektepteki etfale ikişer, üçer kuruş, hoca ile -mubassır, yahut muallim muavini demek olan -olan- kalfaya ucuna birkaç mecidiye bağlanılmış birer mendil verilirdi.

Sâlisen: Zengin ve kibar bir ailenin çocuğu mektebe başlayacağı zaman gideceği mektebin hocasına haber gönderilir, muallim tarafından da talebe ve talebâta:

- Yarın "Âmin" var, güzelce giyinin de öyle gelin, emri verilirdi.

Okunan ilâhî ve edilen dua esnasında "âmin" diye bağıştıkları için bu gibi merasime mektep çocukları "Âmin" tabir ederlerdi. Âmine gidecek talebe ve talebâtın miktarı az yahut çocuk babasının edeceği masraf çoksa başka mekteplerden de hocaları ve kalfalarıyla birlikte sıbyan çağrılırdı.

Ale'l-ekser Perşembe, ahyânen Pazartesi günleri yapılan mektep cemiyetlerinde sabahleyin çocuklar -bayramlık, seyranlık libâslarını giymiş, bazıları da henüz mektebe gitmeyen küçük kardeşlerini yanlarına almış oldukları halde- mektepte toplanırlar, önde ilâhiciler (ilâhî okuyanlar) arkada âminciler (ilâhî arasında âmin diye bağıranlar) olmak

Bazı Eserleri: *Mahtel dergisi* (Aylık, 1-68), *Mirât-ı Hz Mevlana*, *Divançe-i Tahir*, *Nazım ve Eşkâli Nazım*, *Edebiyat Lügati*. En önemli eseri ise *Mesnevi Dersleri* adı altında *Mesnevi*'ye yazdığı şerhtir.

üzere ikişer ikişer dizilirler, reng-âميز elbiseleriyle alâimü's-semâyı tanzir edercesine bir sıra ve masumane bir şevk u şetaretle mektebe başlayacak çocuğun evine giderlerdi.

Çocuk, yeni elbise giyinmiş, üstü-başı mücevherat ile süslenmiş, boynuna kıymettar şal ve sırmalı bir cüz kesesi takılmış olduğu halde orada bekler, alay görüldüğü gibi dışarıya çıkar, kapının önünde duran ve fenerlerinden birine birkaç arşın basmadan "askı" bağlanılmış ulun faytona oturur, arasına başını çevirip arabasını takip edecek çocuklara karşı tıflâne bir gurur ile kurulur, dururdu.

Mektebe başlayacak çocuk bir tane ise yanı başına akrabadan yahut konu-komşudan birinin aynı sinde bulunan çocuğu, karşısına da mensubinden biri oturduktan sonra araba hareket eder ve gayet ağır bir yürüyüşle sevk olunurdu. Çocuğun mektepte oturacağı minder de arabanın önünde taşınırdı.

Bu minder, kadife yahut kıymetlice bir kumaştan murabba', yahut müdevver bir şekilde yaptırılır ve mektebin açılır-kapanır rahlelerinden birine bağlanıp boynuna asma takı asılmış bir âdemin başı üstünde götürülürdü.

Arabanın hareketiyle "ilâhîci başı" da alayın önüne geçer ve çocukluğa mahsus demek bir sesle ilâhîye ibtidâ ederdi. İlâhîci başı, çocukların en ziyade makam-aşinâsı ve perde-şinâsı olduğu için teganniyâtın âgâze ve idaresi ona aitti. Binaenaleyh kâh birinci sıranın sağ tarafında bulunur, kâh en öne geçip arka arka yürürdü.

İlahiyatın her iki mısraında bir, ilâhîciler durur ve âminciler "âmin" diye bağırırdı.

Çocukların safvet-i kalb ile olan müsted'iyâtı indellillah müstecâb olacağından selâmet-i mülk ü vatan duasını hâvi bazı manzumeler bestelenir ve çocuklara ilâhî makamında okutturulurdu ki Sivastopol Muharebesi esnasında bestelenmiş böyle bir manzume uzun müddet ilahiyat arasında teganni edilmişti.

Bu rengârenk ve pür-âhenk alayın mürur ettiği cadde ve sokaklardan geçenler durur, kahvehanelerde oturanlar kalkar, dükkânında çalışanlar işini bırakır, evinde bulunanlar iştigâlâtını terk ile pencerenin önüne ve kafesin arkasına koşar, gözleri eşk-i şâdî, dudakları manevî bir tebessümle mâli olduğu halde alayın güzârişini seyrederdi. Temâşa-gerândan hiçbirisi bulunmazdı ki henüz mektebe gitmeyen evladının böyle bir alayla ib-tidâ-yı tederrüsünü temenni etmiş olmasın, keza hiçbir yavrucuk görülmezdi ki

kendinin de öyle bir araba ile dolaşarak mektebe gitmek istediği enzâr-ı masumânesinden anlaşılmasın

Âmin Alayı, verilmiş karar mûcebince bazı mahallâtı dolaşıp gezindiği yerlerde şevk-ı irfanı tecdîd ve tezyîd eyledikten sonra döner, cemiyet evinin kapısı önünde durur, orada da ilâhîler okunup "gülbank" denilen dua eda edildikten sonra merasim hitâm bulur, alay efradı, heyet-i talimiye ve teallümiyesiyle birlikte eve dâhil olurdu. Evin sofası veyahut en büyük odası minderler, seccadelerle tefriş edilmiş, öd ağacı ve buhurlar yakılıp havası tervîh kılınmış olduğundan cemaat-i varide, bu odaya toplanır, mektebin hocası meclisin sadrı demek olan ortadaki mindere, mektebe başlayacak çocuk da karşısındaki seccade, yahut minder üstüne otururdu.

Mecliste ulemâdan yahut meşâyihten biri bulunursa hocanın yeri o zâta teklif edilir onun tarafından çocuğa besmele dedirtilirdi. Çocuk boynundaki cüz kesesinden Elifba cüzünü çıkarıp hoca efendi ile kendi arasındaki rahlenin üstünde açar ve hilâlini ele alıp mualliminin talimine müterakkib bulunurdu.

Çocukların şevk-i teallümünü artırmak için o vakitki Elifba cüzleri şimdikilerden daha ziynetli olarak basılır, baş tarafları boyalı ve yaldızlı olurdu.

Hilâller de prinç, bafon, gümüş, hatta altından imâl edilip derece-i servete göre olan nevi alınır ve harfleri işaret etmek üzere çocuklar tarafından kullanılırdı.

Hoca efendi "e'ûzu besmele" ve "Ya Rabbi kolaylaştır, güçleştirme, ya Rabbi tederrüsümü hayr ile itmam eyle" mealindeki "Rabbi yessir vele tu'assir Rabbi temmim bi'l-hayr" duasıyla talime başlar, hurûf-ı hecayı ve noktalarla harekâtı sırasıyla okuyup okuttuktan sonra "Ya Rabbi ilmimi artır" manasındaki "Rabbi zidnî ilmem" duasıyla ilk dersi bitirirdi.

Yeni şakird, hocanın ve hüzzâr-ı meclisin ellerini öptüğü sırada talebe arasındaki ezberciler tarafından birer miktar Kur'an-ı Kerim tilavet ve hoca efendi, yahut biri tarafından da dua edilerek râsime-i bed'e nihayet verilirdi.

Ba'dehu sofralar kurulup gerek mektep çocuklarına gerek sâir med'uvvîne yemek, yahut yalnız "lokma" yedirilirdi.

Lokma, mayalı ve suluca hamurdan kaşıkla fındık yahut ceviz büyüklüğünde alınıp kızgın susam yahut zeytinyağında kızartıldıktan sonra ya tatlıya atılmak, yahut sonra tatlıya batırılmak üzere yenilir bir tatlıdır ki böyle cemiyetlerde ve birinin irtihalinden kırk gün sonra yaptırılıp dağıtılır.

Lokma yenildikten sonra çocuklara üçer, beşer kuruş tevzî edilir ve esnâ-yı tevzîde ilâhîcilerle âminciler arasındaki fark gözetilirdi. Hoca ile kalfaya verilen nakdî hediyece ceblik çuha yahut mintanlık kumaş ilâve edildiği de olurdu.

Bunun bir şekl-i diğeri de vardı ki o da evin darlığına, yahut başka bir mahzura binaen bed-merasiminin mektepte ifâ edilmesi idi. Onda da araba mahallâtı dönüp dolaştıktan sonra mektebin önüne gelir. Çocuk hoca efendinin önünde besmele der, evde bulunan med'uvvîn mektepte isbat-ı vücud eder, çocuklar ise sabahleyin gönderilen lokmayı mektepte yerd.

Bir de mektebe başlayacak çocuk meşâyihtan birinin evlâdı ise Amin Alayı'na şeyhin tarîkine mahsus sancaklar, tekyenin dervişânı iştirak ederek ilahiyat esnasında kudümler, halileler, mazharlar çalınır ve zik-rullah ile âyin-i tarikat icra olunurdu.

Hulasaten yazdığım şu merasimin icrası, çocuk baba ve analarını tehyîc ve mektebe gitmeyen etfâli tahsil-i ilme teşvik eylediği gibi esnaftan bazılarının intifa'ma ve mahallî sanayiden bir kısmının terakkisine badi olurdu. Meselâ cüz keseleri dolayısıyla sırmacılık ve işlemecilik, hilâller yüzünden kuyumculuk, cüzlerin, rahlelerin imâlinden marangozluk ve cilacılık, minderlerin yapılmasından istifade ve bittabi terakki ederdi.”¹⁹³

¹⁹³ Tahirü'l-Mevlevî (Olgun), age., s. 113-116; Kara-Birinci, age., s. 352-356

3.4. A.Muhtar Nasuhoğlu¹⁹⁴

(...)

Mektep cemiyeti

“Cemiyet günü evimizde orta hizmetini komşu hanımlar temin ettiler. Tursucunun güzel kızı, Server Paşa’nın kâhya hanımı Feride Hanım, kızları birer göğüslük taktılar. Sofraların tanzimi, davetlileri karşılamak, i’zâz ü ikram işleri bu hanımlar tarafından pek güzel yapılıyordu. Vâlide, dadımızla cariyemizin başına kırmızı gaz boyamasından saray hotozu yaptı. Beyaz zemin üzerine dağ palamudu şeklinde nakışlı, etekleri uzunca birer entari giydirdi. Entarinin etekleri sağ taraftan toplanmış, bel kemerine iliştirilmişti. Elbise giyindikten sonra etek öptüler. Gelenleri karşılamak hizmetine gittiler.

Ben sarık, cübbe ile bir hoca efendi oldum. Kıymettar vâlide şallarından zemini beyaz, üzeri çiçekli bir şalı, hamâil tarzında sağ omzumdan sol kolumun altına doğru bağladılar. Üzeri sarı sırma işlemeli cüz kesesini de soldan sağa doğru, keza hamâil şeklinde taktılar. Sarığının üstü, şalımın üzeri elmas, mücevher takımlarıyla donatıldı. Pırıl pırıl parlıyordum. Bu takımlar saraydan gönderilmişti. Hemşirem de aynı şekilde donatıldı. Artan mücevherâtı vâlide ve komşular takındılar.

Alaturka saat dört raddelerinde sarayın iki atlı ve gaşiyeleri müzehhep landon arabası geldi. Hacı Recep Mektebi talebesi de geldiler. Mektepte üzerine oturup besmele diyeceğimiz ipekli tomardan yapılmış minder, açılır kapanır sedefli rahlelerin arasına kondu. İki parça ipekli kumaşla ayrı ayrı bağlandı. Rahleler, mektep kalfalarının başları üzerine konmuştu. Ben ve hemşirem landona bindik! Önümüzde Ahmet Ağa oturdu. Çocuklar da arabanın arkasında tabur oldular. Bir kere:

—Âmin!

diye çağrıştılar. Araba Fındıklı caddesine, saraya doğru âheste âheste yürüdü. Arabanın arkasındaki talebeler ilâhi okuyorlardı... O hazin ilâhileri bir zamanlar ben de okumuştum. Lisan-i masumâne ile şöyle terennüm ediyorlardı:

¹⁹⁴ *Ahmet Muhtar Nasuhoğlu (1886–1954):* Hukukçu. Edebi ve zevkli üslupla kaleme aldığı hatıraları birçok bakımdan önemli
Bazı Eserleri: *Yâd-ı Mazi ve Hayatımın Tarihi*

Lutf eyle bize merhamet eyle aman Allah! Yâ Allah!

İlahi söyleyemeyen daha ufak çocuklar da her mısraın nihayetinde, çığlık koparırcasına;

—Âmin!

diyorlardı. Arabamız saraya yaklaşmıştı. İlâhiciler hazin ve müessir nağme ile diğer ilâhiye başladılar. Can kulağıyla dinliyordum. Hatta ezberliyordum, şunları söylüyorlardı:

Gözüm ki kana boyandı,
Şarâbı neyleyeyim!
Ciğer ki odlara yandı.
Kebâbı neyleyeyim!
Çekildi kfile gitti.
Kitabî neyleyeyim!
Açıldı mü'mine cennet.
Azâbı neyleyeyim!
Saçıldı âleme rahmet.
İkâbî neyleyeyim!

İlâhiciler her mısrayı ikişer defa tekrarlıyorlardı. Arabamız Cemile Sultan sarayını geçti. Adile Sultan sarayı hizasına geldi. Sultanın sarayı sahilhânedir. Cadde kısmı sarayın bahçesidir. Mektebe başladığımız tarihte bahçe üstünde ancak bir oda vardı. Sahilhaneye, köprü şeklinde kapalı bir koridorla raptedilmişti. Bilahare ilaveler yapılarak şimdi görülen konak halini aldı.

Sultan merhum, mektep cemiyetini görmek için bu odaya teşrif buyurmuşlar imiş. Caddede yürüyen arabamız bu odaya yaklaşınca lalamız Ahmet Ağanın ihtarıyla araba içinde hemen ayağa kalktık, ellerimizi kavuşturduk, izhâr-i tazimatla geçtik...

Sarayın caddeye çıkılacak bahçe kapısı önünde başağa ve erkân ağaları İstanbulun giyinmişler bizi bekliyorlardı. Peder de onların yanında idi. Karşı taraftaki matbah kapısı önünde de beyaz ağalar, bendegân duruyorlardı. Arabamız Eski Salıpazarı Cami-i şerifinin biraz ilerisinden çevrildi. Başağanın önünde durdu. Ağa efendi, koşarak yanımıza geldi. Kemâl-i sürfir ve şetaretle;

— Mâşâllah! Mâşâallah! ...

dedikten sonra;

— Efendimiz selâm söylediler. Okuyup büyük adam olmanıza dua buyurdular. Size ihsanlar verdiler!

diyerek bana, hemşireme, Ahmet Ağa'ya ayrı ayrı para çıkınları verdi. Öpüp başımıza koyduktan sonra koynumuza soktuk! Ahmet Ağa, cümlemiz tarafından Sultan Efendinin ömrü afiyetlerine dua etti.

Arabanın etrafını diğer ağalar da sarmışlardı. Peder merhum, tezâyud-i ömr ü afiyete, o zamanın usul ve ıstılahınca dua etti. Araba arkasındaki talebeler;

- Amin...!

diye var kuvvetleriyle üç defa çağrıştılar. Cadde çın çın çınladı. Başağa, talebenin miktarını sordu, saray ağalarından birisini de bize terfik etti. Aynı üslupla, ilâhi okuyarak;

—Âmin!

diyerek evimizin önünden geçtik. Hacı Recep Mektebi'ne girdik!

Mektep muallimi Hüseyin Efendi, çok söyler, hoşgörölü bir zat idi. Zen-perestiji de varmış. Bu hallerine göre mahalleli kendisine bir ad bulmuşlar

-Şallağa imam!

demişler. Mektep minderimiz, hocanın rahlesi önüne konuldu. Cüz keselerimizden yaldızlı elifbâmızı, yaldızlı hilâlimizi çıkardık. Hoca;

- Elif!

dedi. Biz de bunu söyledik. Bu tarzda ye'ye kadar okuduk!

Rabbi yessir velâ tü'assir

Rabbi temmim bi'l-hayr!

duasını da beraberce söyledik. Bizimle beraber gelmiş olan ağa efendi, ilâhicilere çil çeyrek, âmincilere çil iki kuruşluk dağıttı. Burada da dualar olundu. Tepsi tepsi getirilen saray lokmaları mektepte yenildi. Birer tepsi de hocaya, kalfaya verildi.

O akşam bizim ev düğün evi idi. Mebzûl yemekler, tabak tabak lokmalar komşulara dağıtılıyordu. Akşam yemeğinden sonra erkek misafirler dağıldılar. Kadınlar da çalgı, çağana ile söylediler, oynadılar. Bu neşe günlerce sürdü!”¹⁹⁵

(...)

¹⁹⁵ A.Muhtar Nasuhoğlu, *Yâd-ı Mazi ve Hayatımın Tarihi*, Kara- Birinci, age., s. 187-190

3.5. Yahya Kemal Beyatlı¹⁹⁶

Hayatımızın Bazı Seneleri

“1884 Kânun-i evvelinin 2 sinde, Üsküp’de, İshâkiyye Mahallesi’nde, büyük validem Adile Hanım’ın konağında, bu evin cepheye doğru, sağ tarafındaki arka odada, sabaha karşı doğmuşum. Salı günü imiş. Üsküp’e o gün nadir görülür bir kar yağmış. 1886’da, kardeşim Reşat’ın aynı evde doğmuş olduğunu pek hayal meyal olarak hatırlıyorum. Annemin lohusa yatağı, evin cepheye doğru, sonundaki ön odada idi.

1889’da, yeni yaptırmış olduğumuz evde, mektebe başladım. Mektep, Sultan Murad Câmîi’nin mihrabı arkasında Yeni Mektep denilir, beş yüz senelik bir vakıftı.

Mektebe başlayışım kadîm ananeye tamamıyla uygun oldu. Erkenden muallim-i evvel Sabri ve muallim-i sâni Ganî efendiler bizim selâmlığa geldiler; çarşıdan bana savatlı bir divit, boyundan geçirilir, sırmalı bir cüzdanlık alınmıştı. Ganî Efendi kalem açtı, divitin mürekkebine batırdı. Bir “Rabbi yessir” yazdı. Sonra üstüne şeker döktüler, bana o yazının mürekkebinin şekerli şekerli yalattılar.

Dışarıda, bahçede, meydanda bekleyen mektep çocuklarına birer külah şeker dağıtıldı. Nihayet bu çocuk kfilesi

Şol cennetin ırmakları,
Akar Allah deyu deyu...
Çıkmış Tanrı melekleri
Bakar Allah deyu deyu...

İlâhisini cumhurca “ırlayarak” yola düzüldüler.

Davetliler vardı, onlar şerbet içtiler, kuşaklarını ve ceplerini şeker külahlarıyla

¹⁹⁶ *Yahya Kemal Beyatlı (1884- 1958):* Şair. Darüşşafaka’da edebiyat ve tarih öğretmenliği yaptı. Arkadaşlarıyla "Dergâh" dergisini kurdu. Yazılarıyla Milli Mücadele’yi destekledi. Mütarekeden sonra *Âti, İleri, Tevhid-i Efkâr, Hakimiyet-i Milliye* dergilerinde yazılar yazdı. 1922’de barış anlaşması için Lozan’a giden kurulda danışman olarak yer aldı. Bazı Eserleri: *Kendi Gök Kubbemiz* (1961), *Eski Şiirin Rüzgârıyla* (1962), *Rubailer ve Hayyam Rubailerini Türkçe Söyleyiş* (1963), *Bitmemiş Şiirler* (1976) *Aziz İstanbul* (1964), *Eğil Dağlar* (1966), *Siyasi Hikayeler* (1968), *Siyasi ve Edebi Portreler* (1968), *Edebiyata Dair* (1971), *Çocukluğum Gençliğim Siyasi ve Edebi Hatıralarım* (1973) *Tarih Musahabeleri* (1975), *Mektuplar-Makaleler* (1977)

doldurdular, o aralık, zahir ürkmeiyim diye, beni bir araba ile, ayrı bir yoldan, Saat Bayırı'ndan mektebe iletiler. Annemin hazırlamış olduğu bir şilteyi, muallim Ganî Efendi'nin hoca makamı olan, yarım kavis, mihrabımsı yerin arkasına koydular. Maarif âlemine girişimin ilk günü budur.

(...)

Yeni Mektebe başladığım gün güzel bir sonbahar günüydü. Dediğim gibi, beş yaşındaydım. Evde, bu işin olacağını bana duyurmamışlardı. Mamafih birkaç günden beri mektebe başlayan çocukların göğüslerine çapraz geçirdikleri sırmalı, kâr-i kadîm, bir kitap kılıfı göstermiştiler. Bir sabah İshâkiyye Mahallesi'nde, karaağaçların altındaki konağımızın önünde el ele vermiş kız ve erkek mektep çocukları, sarıklı hocaları önde, ilâhiler söyleyerek göründüler. Hem ilâhinin sonunda cumhurlu bir âmin gulgulesi işitiliyor ve ilahiler tekrar başlıyordu. Selâmlıkta, minderlere, sıra ile komşulardan, eşraftan, hacı ve hocalardan birçok misafir dizilmişti. Şerbetler ve kahveler dağılıyordu. Bu kalabalık bana hem ürküntü hem de üzüntü veriyordu. Kolumdan tuttular; köşede oturan Hoca Ganî Efendi, benimçün alınan yaldızlı, eski usûl Elifba kitabını açtı. Şahadet parmağımla Elifbâ'dan ilk harfleri tekrar ettirdi. Sonra şekere bulanmış bir parça mürekkep yalattı. Dua edildi. Babam, “Eti senin, kemiği benim! “ mukaddimesiyle beni hocaya emanet ettiğini söyledi. Evin bahçesinde ye sokaklarda ilâhiler tekrar başladı. Galiba bizim Yeni Mektep çocuklarından başka, diğer mahalle mekteplerinin çocukları da gelmiştiler. Çünkü alay büyüktü. Bütün bu çocuklara külâhlarla şeker ve birer gün harçlığı verilmişti. Benim bu alay önünde gitmem görenek muktezâsıydı. Lâkin son derece üzüntülü idim. Annem de bunu istemedi. Alay bir taraftan gitti. Beni de uşakla bir arabaya bindirdiler. Ayrı bir yoldan Saat Bayırı'ndan Yeni Mekteb'e çarçabuk sevkettiler.”¹⁹⁷

(...)

¹⁹⁷ Yahya Kemal, *Çocukluğum, Gençliğim, Siyasi ve Edebi Hatıralarım*, İstanbul Fetih Cemiyeti, 3. bs. 1986, s. 1-2, 21-29; Kara- Birinci, age., s. 114-117

3.6. Müsahipzade Celal¹⁹⁸

Mektebe Başlama

“Çocuk beş yaşına gelince mektebe verilirdi. Bu mektepler medreseler gibi taştan yapılmış mahalle mektepleri idi. Halk arasında bunlara “Taşmektep” denilirdi. Çoğunlukla babalar çocuğunu elinden tutar, mektebe götürür, hoca efendinin elini öptürür, mektebe kabul edildikten sonra, hoca efendiye:

— “Eti senin, kemiği benim” diyerek çocuğu bırakıp giderlerdi. Bazıları tantanalı bir tören yapmak ister, soyu sopy ve ahbapları davet etmek için çocuk giydirilir kuşatılır, fesine elmaslar, nazar takımları takılır, boynuna sağ omuzdan sol tarafa kıymetli bir şal bağlanır, sol omuzdan sağ tarafa hamayili olarak kadife üzerine sırma işlenmiş “cüz kesesi” takılır ve sonra davetlilerle dolaştırılarak evliyalara ziyaret edilir, daha çok Eyüp Sultan’a götürülürdü.

Cemiyet günü, çocuk midilli denilen küçük bir ata bindirilir, basında elmasları, boynunda şalı, cüz kesesi ile sağından, solundan birer kişi tutar, önde bir rahle üzerine çocuğun mektep minderi, konur. Mektebin bevvabı (hademesi) rahleyi başına alır, omzuna birkaç arşın mintanlık kumaş asılırdı. Arkada başkalfa, ilahici çocukların okudukları ilahileri idare ederdi. İlâhicilerin arkasında da âminciler alayı tamamlardı. İlâhiler okundukça arada bir âminciler hep bir ağızdan “âmin” diye bağrıışarak mektebin yolunu tutarlardı.

Okunan ilahiler

Ötme bülbül, ötme bülbül

Derdi derde katma bülbül

Benim derdim bana yeter

Bir dert de sen katma bülbül

(...)¹⁹⁹

¹⁹⁸ Musahipzade Celal (1868–1959): Türk toplumunun değişen kurumlarını ve insan ilişkilerini geleneksel Türk tiyatrosu kalıplarıyla hicveden oyun yazarı.

Bazı Eserleri: *Aynaroz Kadısı* (1928-1929), *Kafes Arkasında* (1929-1930) *Türk Kızı'nı* (1910), *Bir Kavuk Devrildi* (1930-1931)

3.7. Tevfik Sağlam²⁰⁰

Mahalle Mektebinde

“1888 yılı Martının 14. günü, henüz beş yaşımı bitirmeden, mektebe başladım. Bu babamın defterinde “Oğlum Ali Tevfik’in bed-i Besmelesi” diye kayıtlıdır.

O tarihlerde bir çocuğun mektebe başlaması aile, mektep ye hatta mahalle için bir hadise idi. çocuk okuma çağına gelince ailece hangi mektebe verileceği kararlaştırılır, mektep hocasıyla görüşülür. Evde ve mektepte hazırlıklar başlar. Çocuğa yeni elbise diktirilir. Minderi, cüz kesesi hazırlanır, elifba cüzü alınır. Günü gelince çocuk Âmin Alayı ile mektebe götürülür. O gün mektep için bir tören günüdür. Çocuklar mektepte toplanıp, kapı önünde, ikişer ikişer dizilir. Önde ilâhiciler, arkada âminciler olmak üzere “Âmin Alayı” kurulur. Alayın önünde mektep hocası, yanında kalfa olduğu halde çocuğun evine gidilir.

Kapı önünde dua edilir ve hazır bekleyen çocuk bir ata veya bir faytona bindirilir. Çocuğun minderi bir rahle üstünde bevvabın başına oturtulur. Böylece teşekkül eden alay mektebe doğru yola çıkar. Çocukların güzel seslilerinden ve ilâhi okumaya alıştırmış olanlardan seçilmiş ilâhiciler ilâhiler okumaya başlarlar. İki ilâhi arasında bir duraklama olur. Kalfa arkadan gelen çocuklara “âmin” diye kumanda verir, çocuklar hep bir ağızdan “âmin” diye bağırlırlardı. İlâhiler arasında en meşhurlarından biri “Şol cennetin ırmakları akar Allah deyu deyu” idi ki, pek ahenkli bir ilâhi idi.

Böylece mektebe varılır. Hoca ve çocuklar yerlerini alır. Mektebe başlayan çocuk hocanın önüne gider, elini öptükten sonra minder üzerine diz çöker. Hoca elifba cüzünü açar, ilk önce baş tarafındaki “*Rabbi yessir ve latüassir Rabbi temmim bi'l-hayr*” “Allah’ım kolaylaştır, güçleştirme, Allah’ım hayırlısıyla bitirt” duasını heceleterek çocuğa okutur. Başlayış dersi sona ermiştir. Çocuk tekrar hocanın elini öper, tören de sona erer. Hocaya, kalfaya, bevvaba ailenin kudretine göre yerilen bir para hediyesinden başka bermutad ilâhicilere ikişer, âmincilere, yani bütün okul çocuklarına

¹⁹⁹Musahipzade Celal, *Eski İstanbul Yaşayışı*, İletişim Yayınları, İstanbul 1992, s. 43-50; Kara-Birinci, age., s. 262

²⁰⁰ Tevfik Sağlam (1882 – 1963): 1929 da yeni kurulan İstanbul tabip odasının ilk başkanlığını yapmış, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanlığı ve İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü (1943–46) görevlerinde bulunmuş, İstanbul Verem Savaş Derneği kurucusu, adı İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi’nin anfilerinden birine verilmiş olan dâhiliye profesörü. Bazı Eserleri: *Nasıl okudum, Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*

birer il kuruş dağıtılırdı.

Babam Âmin alayını sevmediği için bana yaptırmadı. Benim mektebe başlamam basit oldu. Babam elimden tuttu, mektebe götürdü. Hocanın elini öptüm ve diz çöküp Besmeleyi çektim.”²⁰¹

(...)

.

²⁰¹ Tefik Sağlam, *Nasıl Okudum*, Nehir Yay., İstanbul 1991, s. 29-35; Kara- Birinci, age., s. 300-301

3.8. Halide Edip Adıvar²⁰²

Benim Mekteplerim

(...)

“Bugünlerde Haminnenin yatağı başında, bana okuma öğretmeleri için uzun uzun vızladım. Haminne ise: “Baban kızımı yedi yaşından evvel okutmam diyor. Ben üç yaşında başladım; bizim günlerimizde yedi yaşandaki çocuklar hafız bile olurlardı” diyordu. Fakat bu vızıltıyı ben hemen her gece devam ettirdim. O da babamı sıkıştırmış olacak ki babam da beş yaşımı bitirince okumama muvafakat etmiş. Bu muvafakat derhal evde bir mektebe başlama hazırlanması doğurdu. O günlerde mektebe başlama merasimi çok cazipti. Kızlara ipekli, süslü esvaplar giydirirlerdi, göğüslerine sırma işlemeli içlerinde elifba cüz’ü bulunan keseler asarlar, arabaya bindirirler, ayaklarının altına ipekli bir yastık koyarlardı. Başlanacak mektebin çocukları arabanın arkasından gelirler ve öndeki büyük çocuklar ekseriyetle:

Sol cennetin ırmakları,
Akar Allah deyu deyu.
Cennette huri kızları,
Gezer Allah deyu deyu!

diye çocukluğumuzun en meşhur ilahisini söylerler, her mısram arkasından küçükler de “âmin, âmin” diye alaya katılır ve gırtlaklarını patlatıncaya kadar bağırlırlardı. Sokaklarda alay geçerken başka çocuklar da sürüye katılır, mektebe kadar giderler. Mektebe başlayacak çocuk, hocanın elini öperek elifbayı tekrar ederdi. Ondan sonra bütün çocuklara lokma ve çil para dağıtıldı. Artık ertesi sabahdan itibaren mektebin kalfası gelir, mahallenin mektebe giden diğer çocukları ile birlikte onu da alır mektebe götürürdü.

Bu alay, düğün merasimi kadar mühim sayılır aileler çok para sarf eder ve

²⁰² Halide Edip Adıvar (1884–1964): Türk romancı. İstanbul’da doğdu. Üsküdar Amerikan Lisesi’nde okudu. Farklı gazetelerde kadın haklarıyla ilgili yazılar kaleme almıştır. Öğretmenlik ve müfettişlik görevlerinde bulunmuştur. Balkan Savaşları’na ve Kurtuluş Savaşı’na da katılmış eğitim ve sağlık alanında çalışmalar yürütmüştür. Siyasal alanda da etkinlik göstermiş ve farklı partilerde milletvekilliği yapmıştır.

Bazı Eserleri: *Ateşten Gömlek* (1923), *Vurun Kahpeye* (1923), *Kalp Ağrısı* (1924), *Sinekli Bakka* (1936), *Yolpalas Cinayeti* (1937), *Tatarcık* (1939), *Mor Salkımlı Ev* (1963)

Osmanlı devrinin sisteme bağı içtimai yardım hissine uyarak, o mahallenin birkaç fakir çocuğı da mektebe verilir, masrafları görölürdü. Bu alaylar bende büyük bir heyecan uyandırır, fakat arabanın içine oturup, üzerime dikkati çekmek beni korkuturdu. Çok şükür babam da beni evde okutmaya karar verdi.

(...)

Evde bir hoca tuttular, başlamak merasimi de evde yapıldı. Babamın Saray arkadaşları ile birlikte bütün erkek komşulara bir ziyafet çekildi. Haminne, kıyafetim için bu defa kendi sözünü yenine getirdi. Kısa etekli esvaplarla bu iş olamaz; lacivert entari ile evde dahi olsa böyle bir mübarek merasimin yapılamayacağına inanmıştı. Bana, gayet güzel, çiçekli, şampanya renkli, topuklara kadar uzun entari ile bir de aynı renkli tülde başıma bir örtü hazırlandı.

Başımdaki örtü, o gün Saraylı Teyzenin göğsüme taktığı bir elmas iğne ile kendimi aynada çok acayip buldum. Fikriyar: “İnşallah gelin olduğunu da görürüm, eteğini ben tutarım” diye ağlayarak dua ediyordu.

Bu resmi günün havası Mahmure Ablay’ı da ağırlaştırmıştı. El ele salona girdik, bir genç hafız Kur’an okudu, Hoca Efendi’nin önündeki rahleye diz çöktük. Odadaki kalabalık içinde elifbayı yüksek sesle tekrar etmek beni şaşırttı, ayağa kalktığım vakit Hoca’nın elini öpmeyi unutmuşum.

Evlenme, bayram, hatta mektebe başlama. Hulâsa başka memleketlerde coşkun bir sevinç gösterisine vesile olabilecek merasimler bizde daima hüznün yaratıyor. Kadınlar mutlak ağlıyor, erkekler huşu ifade eden bir tavır takınıyorlar. Evet, başkalarına sevinç veren şey bize hüznün veriyor.

(...)

Yine o günlerde, bir gün Hoca Efendi, Uzuncaova Mektebi’ne bir çocuk alacağını söyledikten sonra Haminne bizi de götürmek için izin aldı. Ablam ilahiciler, ben de âminciler arasına girdik. Fakirce bir aile olduğu için araba yoktu. Çocuk sadece alayın önünde yürüyordu. Yanımda sarışın bir kız vardı. Ben “âmin” diye bağırımdan sıkılıyordum. Fakat bu yanımdaki kızcağız bana vazifemi ihtar ediyordu. Uzuncaova yolunun o günlerdeki bostanları, evleri hep gözümün önündedir.

Nihayet Mektebe vardık; önümüze bir tencere sulu aşure koydular, elimize birer tahta kaşık sıkıştırdılar. Çocuklar yemeye başlayınca, ablam arkamsan beni çekti: “Sakın yeme” dedi. Hocanın yüzündeki kırgınlık, oradaki fukara çocukları ile aramızdaki ayrılık bana çok fena tesir etti. O günlerde içimin hep huzursuzlukla dolu olduğunu hatırlıyorum. Galiba artık muhtelif sahnelerin hakiki manası garip fikirler bana daha az duman içinde görünüyor. Hepsine karşı içimde bir sual işareti var.”²⁰³

(...)

²⁰³ Halide Edip Adıvar, *Mor Salkımlı Ev* (haz. Mehmet Kalpaklı), İstanbul, Özgü Yay., 1996, s. 24-25, 68-77, 85-89; Kara- Birinci, age., s. 74-86

3.9. Hulusi Kodaman²⁰⁴

Âmin Alayları

“Babası oğlunun artık mektebe vermek zamanının geldiğine karar verince büyükanne:

—Tu, tu kırk bir kere maşallah... kem göze şiş!... Tosunuma bakın hele, koskoca herif oldu. Mektebe başlayacak, şükür yetiştirene! diyerek torunu nu yaşlı gözlerle öpüp sıkı sıkı göğsüne bastırırdı. Sonra kızma sorardı!

— Ne vakit?

—Bu Perşembe Receb-i şerifin ilk kandili. O günün hürmetine.

Ertesi günü evde temizlik başlar, her taraf silinir, süpürülürdü. İşler bitince, bütün ev halkı hamama gider, mektebe başlama merasimi evvela hamamda, kadınlar arasında kutlanırdı. Natırlar, ustalar, kınacılar, çocuğun etrafında göbek atarlar, şarkı söylerlerdi. Ve eğlence akşama kadar sürerdi.

Bir de çarşı faslı vardı. Büyükanne, ana, dadı kalfa, sütüne, cumbul cemaat Kapalıçarşı'ya gidilerek çocuğa öteberi alınırdı. Evdeki ecdat yadigârı rahle cılaya verilir, yoksa komşulardan, istenirdi.

Perşembe sabahı daha şafak sökmeden evde herkes kalkardı. Kahvaltıdan sonra çocuğa hilâlî bir gömlek, üstüne ipekli mintan, ayaklarına sakız gibi bembeyaz çorap giydirilirdi.

Yeni elbise ve kaloş potinden sonra sıra fesle nazarlığa gelirdi. Püskülün mavi olması şarttı. Fesin ortasına, alnının hizasına gelen yere bir nazarlık takılır, sağına,

²⁰⁴ Münir Süleyman Çapaoğlu (Hulusi Kodaman)(1894 – 1973): *Tercüman-ı Ahvâlî* çıkaran Âgâh Efendi'nin torunu. Saint-Joseph ve Üsküdar Lisesi mezunu. İstanbul Üniversitesi eğitim fakültesindeyken askere alınıp döndükten sonra gazetecilik yapmış. *Tatlı Serti* ve *Hür Türkiye*'yi (1953) çıkarmış.

Sabah, *İkdam*, *Tercüman-ı Hakikat*, *Zaman*, *Son Telgraf*, *Yedigün*, *Büyük Doğu*, *Yeni Sabah*, *Resimli Tarih* ve *Cumhuriyette* Ali Fuat Aksaçlı, Cem Oyaoğlu, Hulusi Kodaman, Pervin Safa, Sabit Çelebi ve Süha Bülent müstear isimleriyle yazıları yayımlanmış ancak pek az sayıda kitabı yayımlanmıştır.

Bazı Eserleri: *Siyahlar İçinde* (1916), *Karacakoncolos* (1916), *Düğün Gecesi* (1918), *Günahtan Sonra* (1918), *Basın Tarihimizde İlave* (1960), *Basın Tarihine Dair Bilgiler ve Hatıralar* (1962), *Basın Tarihimizde Parazitler* (1962), *İdeal Gazeteci Efendi Babamız Ahmet Mithat* (1964),

soluna başları elmaslı yahut firuze taşlı iğneler iliştilirdi. Çocuğun boynuna lâhûr şal bağlamak, fiyango yerine pırlanta bir ay takmak âdetti.

Hazırlık tamamlanınca, aile halkı arabalara atlayıp çocuğu Eyüp Sultan'a götürürlerdi. Kafil, Peygamber Muhammed'le Fatih Mehmed asırlarını düşündüren avludan geçerek türbe penceresinin önünde dururdu. Kalemin ve rengin anlatamıyacağı uçucu bir cilve ve cünbüş ile ışıldayan enfes çini âlemi içinde mahsur kalan pencere parmaklığına çocuğun alnını dayarlar, onun için sahabeden şefaât dilerlerdi.

Eve dönüşten yarım saat sonra mektep çocukları ile ilâhîciler sôkûn ederdi. Her mektebin kendi ilâhîcileri olmakla beraber, mekteplere bağılı olmayan ve şöhetleri İstanbul'u bir sevgili gibi kucaklıyan ilâhîciler de vardı. İstiyenler, bunları getirtebilirdi. Bu serbest ilâhîciler içinde, Yunus'un ilâhîlerini en iyi okuyan Âşık Etem'di. Sarığının kenarına gül, karanfil iliştilir, her ilâhînin sonunda, elinden bırakmadığı testi ile, rastgeldiğine bardak bardak su dağıtırdı.

Mektebe başlıyacak çocuğun evinin önü ile, alayın geçeceğı yollar, köşebaşları kalabalıktan geçilmez bir hale gelirdi. Kapının önünde, çocuğun bineceğı, kırmızı kolanlı, yeşil ince atlıklı, siyah eğerli bir Midilli dururdu.

Semtte mektebe başlama, Âmin Alayı bir seyir vesilesiydi. İhtiyar, orta yaşlı kadınlar, hatta genç kızlar için sokağa çıkmıya bir vesile teşkil ederdi.

Bunlar mektep ve Âmin Alayını duyunca;

— Gider köşe başında, yahut mektebin önünde seyrederez, derler, büyükanneler de:

— Dizlerim ağrıyor ama, ben de giderim, sevaptır, hayırlı olacak çocukların âminlerinde melekler bulunmuş! sözlerle seyre gideceklerini ihsas ederlerdi.

Çocuk evin kapısında gözüdür gözükmeyiz, ilâhîciler okumaya başladılar:

Tövbe edelim zenbimize,
Tübtü ilâllâh, ya Allah.
Lûtfunla bize merhamet eyle,
Aman Allah, ya Allah!

İlâhîcilerin arkasından, âmincilerin muntazam, ahenkli sesleri sokağın sessizliğini noktalarđı:

- Âmin, âmin!

Mutrıp yeniden başlardı:

Gel vücudun, ateş-i aşk-ı Habibullah'a yak,
Çeşm-i kalbi ol ziyade fethedip Mevlâ'ya bak
Burada yine:

- Âmin, âmin! nakaratı tekrarlandıktan sonra ilâhî tamamlanırdı:

Sinen içre nur-i zikrile uyandır bir çırağ,
Ol çırağın şu'lesile görüne didar-ı Hak.

Bu sefer âmin sesleri daha tizleşir, sesler uğuldayan bir rüzgâra benzerdi. Ve ilâhîlerle âminlere birdenbire nihayet verilirdi. Bütün alay ve sokaklara dökülen seyirciler en derin bir sükût içinde kalır; fakat bir an sonra, bu sessizliğin içinden yeni bir nida, çok uzaklardan, zamanların ve mesafelerin ötesinden kulağa çarpan başka bir ses doğardı. Binişinin bol yenleri kalkık bir hoca duaya başlardı.

O zaman herkes, bu murakabenin lezzeti içinde birer gölge gibi kenara çömelerek ve el açarak duayı dinlemeye başlardı. Ve mangal kapağı yaşmaklı, çift e tek feraceli, çarşafı, uzun atkılı kadınların yumrulmuş vücutları ile yere eğik başlarından bir huşu halkası teşekkül eder, yüzleri bir çeşit şefkatle ruhanileşirdi.

Hocanın duası bitince ilâhîcilerin sesleri, âmin nidaları sokağın loşluklarına bir ses ışığı gibi vurmaya başlardı:

Allah, Allah uludur,
Emrin tutan kuludur,
Müminlerin yoludur
- Âmin, âmin...

Bu sırada mahalle bekçisi çocuğu kucaklar, Midillinin üstüne oturturdu, Sonra yedeğine alır, mektebin kalfası ile müzakerecisi iki tarafına geçerdi.

Alay, teşrifata tâbiydi. En önde giden biri, atlas bir yastık üstüne konmuş sırmalı cüz kesesi ile elifbeyi götürürdü. Onun arkasında uzun boylu biri başının üstünde çocuğun mektepte oturacağı mavi atlaslı pufla minderle sedef ve bağa kakmalı rahleyi taşırdı.

Bunu Midilli takip ederdi. Çocuğun arkasında mektep hocası ile ilâhîciler ve âminciler yürürdü. Âmincilerin arkasında da mektep çocukları, ikişer ikişer el ele vererek alayı tamamlarlardı. Çocuğun babası, davetliler akraba ve yakın dostlar en arkadan alayı takip ederlerdi.

Yolda vecde gelen ilâhîciler fasılalarla ilâhî ile nurdan mısralarını okumakta devam ederler, bazen da ağızlarından renkli bir tasavvuf rüyasının beyitleri dökülürdü.

Ben bilmez idim, gizli ayan hep sen imişsin,
Tenlerde vü canlarda nihan hep sen imişsin.
— Âmin, âmin...

Bu ilâhî bittikten sonra daha gürültülü, daha âmini bol bir yürüyüşle mektep kapısına varılırdı.

Kapıda alay durur, çocuk hemen içeri girmez, zamanın padişahına da kavuk sallanır, hulûs çakılırdı:

Ey şehriyâr-ı pür kerem,
Ey padişah-ı muhterem!
Tahtında ol daim hurrem,
Ey padişah-ı muhterem.

Âmin, âmin seslerinden sonra ilâhîciler “Kad fetehallahül'l-mevahip”i okuyarak hoca efendi tekrar duaya başlar sesi Kur'an lisanına muhabbetten ve imandan kopan uhrevi bir ahenk verirdi o zaman vücutlarını maneviyatın vecdine saran müminler, mukaddes bir sükun içinde bir an ruhları ile yalnız kalırlardı.

Hep bir ağızdan dökülen âminlerden sonra, çocuğun bir elinden mektep kalfası, bir elinden de bevvap tutarak yukarı çıkarırlar, doğruca hocanın yanına götürürlerdi.

Minder, rahle hocanın önüne daha evvelden, konulduğu için, çocuk hocanın yanına giderek elini “şap! şap!” öper, karşısında diz çöker oturur, baş kalfa da elif cüzünü açardı.

Hoca bir “Besmele-i şerifi müteakip iki parmağıyla tuttuğu kemik hilâli üzerine koyarak okurdu:

- Elif,

çocuklarda tekrarlardı:

—Elif

sonra “dersin bu günlük bu kadar. Sakın unutma.. Sonra kulaklarını çekerim” diyerek elini kulağını çeker gibi yapardı.

İşte eski devirlerde çocuk mektebe böyle başlar, ilk dersi böyle alırdı.”²⁰⁵

²⁰⁵ Hulusi Kodaman, “Âmin Alayları”, *Yedigün*, no. 398, 22 Teşrinievvel 1940, s. 4-5, 15; “Falakalı mektep”, *Yedigün*, no. 399, 29 Teşrinievvel 1940, s. 12-13; Kara- Birinci, age., s. 383-388

3.10. Muammer Tuksavul²⁰⁶

Mekteb

“Havalar enikonu soğumuştı. Evde sobalar, mangallar yanıyordu. Bir gün Muhittin ağabeyim Hamit'le beni araba ile Eminönü'nde May er adında büyük bir mağazaya götürdü. Orada bize yün kumaştan yeni kışlık elbiseler aldı.

Mayer'in ikinci katında elbiseler kısmına çıktık. Satıcılardan biri, Hamitle bana giysiler beğendirmeye çalıştı. Nihayet Muhittin ağabeyimiz seçilen elbiseler ile koyu lâcivert renkte kakuleteli, içi kırmızı astarlı pelerinler satın aldı. Alt katta da ayaklarımıza kalın tabanlı, uzun konçlu fotinlerle lâstik galoşlar alındı.

Hamit'le benim elbiselerimiz, pelerinlerimiz birbirinin aynı idi. İlk defa giyeceğim bu pelerine bayılmışım.

Mayerden kucaklarımızda paketler olduğu halde çıkıp tekrar arabaya bindik. Yolda bir de fesçiye uğrayarak başlarımıza yeni fesler alındı. Ağbeyimin arzusu ile feslere mavi püsküller takıldı.

Evde annem ve ablamın önünde cicilerimizi bize giydirdiler. Seçtiklerimizi beğendiği, annemin gülümseyen yüzünden görülüyordu. “Güle güle, sıhhat ve afiyetle giyersiniz inşallah!” duasını ederken, biz de elini öpüp anneciğimize sarıldık.

Annem “Soyun şimdi” derken bana bakarak: “Cumartesi günü mektebe başlayacaksınız. Oğün bu elbiselerle mektebe gideceksiniz!” dedi.

Bu sözler birden beni çarpmıştı. Meğer bütün bu hazırlık mektebe başlamamızla bağlantılıymış. Şimdi heyecanla ne olacağını düşünüyordum. Aradaki bir iki günü sabırsızlık içinde bekliyordum.

Cumartesi sabahı erkenden bizi uyandırdılar. Yeni elbiselerimizi giydirdiler. Bütün ev halkı ayaktaydı. Orta kat sofasında bekleyen babama annem ellerimizden tutarak bizi götürdü ve elini öptürdü. Oradan kardeşim Hamit'le aşağıya taşlığa indirildik. Halti, Muhittin ve Hulusi ağabeylerim ablamla oradaydılar. Annem bir

²⁰⁶ Muammer Tuksavul (1900–1980): Yüksek Kimya Mühendisi. Turhal Şeker Fabrikası'nın kurucusu ve ilk genel müdürü.
Eseri: *Doğudan Batıya ve Sonrası*

keseden bir şeyler çıkarıp mangalın ateşine serpti. O anda çıkan kokulu dumanın üzerinden Hulusi Ağabeyim evvelâ beni, sonra Hamid'i kucaklayarak birkaç defa gezdirdi. Bu arada annem sessiz dualar ediyordu. Meğer o zamanın âdetine göre “nazar değmesin” diye “tütsülenmiş”dik.

Bu iş annemin arzu ve emriyle büyük ciddiyet içinde yapılmıştı. Arkasından, ablamın elinde hazır tuttuğu mavi bir kordela ile süslenmiş, mavi boncuklu mecidiye büyüklüğünde altınlı bir muskayı birer emniyet iğnesiyle sol omuzlarımıza iliştirdi ve muskalarımızı düşürmememizi annem tekrar tekrar tembih etti.

Faraç ve Mehmet ağalar da, bir kenarda olan biteni gülümseyerek seyrediyorlardı. Herkesin yüzünde açıkça bir memnuniyet ve sevinç ifadesi vardı. Yalnız annem arada ağlayacak gibi oldu.

Nihayet Mehmet ağa anneme:

-“Hanımefendi, geldiler” dedi.

Bunun üzerine biz iki çocuğu kapıya getirdiler. Ağlıyarak annem bizi kucaklıyor, dualar ediyor, okuyup üstümüze üflüyordu. Tekrar tekrar “Maşallah, maşallah!” derken Muhittin ağabeyim bizi sokak kapısından dışarı çıkardı. Sahanlıkta bir de ne göreyim?

Evimizin önüne ikişer ikişer, arka arkaya, tabur biçiminde bir bölük çocuk dizilmişler başlarında paltolu sakallı bir efendi, gerilerde omzunda uzun bir sıruk taşıyan başka biri duruyor. Bu sırığa sefertasları asılmıştı.

Öndeki efendinin işaretiyle çocuklar bir ağızdan, yüksek sesle bir şeyler okumağa başladılar. Ben ne oluyor diye arkaya kapıya doğru dönünce, kapı arkasından bakan annemle göz göze geldik. Onu ağlar görünce ben de dayanamayarak boşandım. Beni gören Hamit de başladı ağlamağa...

Bir ara ben tekrar eve kaçayım mı diye düşünürken, Muhittin ağabeyim:

-“Hadi bakalım, çocuklar sizi bekliyorlar, mektebe gidiyoruz!” diyerek bizi ellerimizden çekti ve merdivenlerden inerek taburun başındaki iki çocuğun yanına getirdi. Orada duran adamla bir şeyler konuştuktan sonra bir işaretle tabur yürümeğe

başladı. Artık çaresiz, ağlaya ağlaya, arada kapımıza doğru imdat istercesine başımı geriye çevire çevire, ben de Hamit'le yürümeğe başladık.

Birden çocuklar bir ağızdan şarkı gibi bir şeyler söylemeğe koyuldular. Sonradan öğreniyorum ki “ilâhi” okuyorlarmış.

İlâhiler Türkçe sözlü, makamlı dualı türkülerdi. Eskiden çoğunlukla bu gibi hallerde, kandil, mevlût gibi dinî vesilelerle ramilerde, medreselerde, hatta evlerde "ilâhiler" okunurdu. Şimdi bizi çocuklar ilâhiler okuyarak mektebe götürüyorlardı.”²⁰⁷

(...)

²⁰⁷ Muammer Tuksavul, *Doğudan Batıya ve Sonrası*, İstanbul 1981, s. 57-68; Kara- Birinci, age., s. 361-373

3.11. Burhan Felek²⁰⁸

Eskiden İlk mektebe Başlayan Çocuklara Merasim Yapılırdı

(...)

“Velhasıl, beni 6 buçuk yaşında Üsküdar'da Kızlarağası semtinde Tabutçular içinde "Ravza-i Terakki" ismindeki bir hususî mektebe verdiler; fakat âdet olduğu gibi mektebe başlatma merasimi ve alayı yapmadılar. Aslına bakarsanız daha evvelleri pek rağbette olan bu gelenek bizim zamanımızda ve semtimizde biraz da tavsamış idi.

Validem merhum mektebin ilâhîcibaşısı imiş. O anlatırdı:

Mektebe başlatılan çocuk giydirilir, kuşatılır, omuzuna şal, basma ailesine göre sırmalı takke... Omuzuna cüz kesesi (kitap çantası) asılır... Çocuk zenginse bir midilliye bindirilir, değilse elinden tutulur, bevvap (mektepe hademesi) çocuğun rahlesini (kitabını üstüne koyacağı açılır, kapanır küçük möble) ve üstüne oturacağı minderini başına koyup önden yürür, arkadan çocuk... Onun arkasından mektebin kalfası (hocadan sonra gelen görevli), ilâhicibaşısı ve ilâhici çocuklarla ilâhi söyleyerek yürürler. Onların arkasından da "âmin"çiler (yani âmin diyecek çocuklar) gelirlerdi... Çocuk böylece evinden alınıp mektebe götürülüyordu.

Validemin bana naklettiği ilâhiler, çoğu Yunus Emre'den alınmış tasavvuf şiirleri idi:

Meselâ:

Şol cennetin ırmakları
Akar Allah deyu deyu!
Çıkmış İslam bülbülleri
Öter Allah deyu deyu!Âmin

²⁰⁸ Burhan Felek (1889- 1982): Gazetelerde fıkra türünün bizde ilk temsilcisi olan Felek, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Ticaret Vekaleti'nde hukuk müşavirliği, liselerde öğretmenlik ve avukatlık, İstanbul Gazeteciler Cemiyeti Başkanlığı yaptı. Bazı Eserleri: *Hint Masalları* (Gezi yazıları,1944), *Felek* (1947), *Vatandaş Efendi* (Mizah Hikâyeleri, 1957), *Eski İstanbul Hikâyeleri* (1971), *Yaşadığımız Günler* (1974), *Nasrettin Hoca* (1982).

Tabii bütü bu merasime iştirak edenlere para dağıtılırdı. Rahmetli validem ilâhicibaşı (çocuk korosu şefi) olduğu için 2 kuruş mu, 3 kuruş mu almış. Ötekiler birer kuruş. Âminçiler de onar, yirmişer para...

Bana böyle bir alay yapmadılar. Yalnız mektebin, yakası iki parmak dik ve kopçeli, önü ilikli tek parlak düğmeli ve dikişleri ince kırmızı zırlı lâcivert kumaştan yapılmış parlak apoletli bir üniforması vardı. Onu yaptırdılar. Yeni-çeşmede (mektebe yakın) bir terzi dikti. Onu giydim... Çantam elimde. Babam beni aldı, mektebe götürdü. Çok yüreğim oynadı, keyfim kaçtı. Çünkü ben o yaşa kadar oldukça serâzad ve âdeta şımartılarak büyümüşüm. Mahallemizde benim yaşında başka çocuk yoktu. Konu komşu için ben bir maskot gibiydim. Mektepte saçlı sakallı, fesli sarıklı bir takım adamların çatık kaşlarının baskısı altına girdim. İlk sene güç oldu. Ama yavaş yavaş alıştım... Ve haşarılaştım. Mektep yedi sene idi. Elifbe sınıfı, İbtidaî bir, İbtidaî iki, İbtidaî üç; Rüşdiye bir, Rüşdiye iki, Rüşdiye üç.”²⁰⁹

(...)

²⁰⁹ Burhan Felek, *Yaşadığımız Günler*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1974, s. 39-44; Kara- Birinci, age., s. 376-377

3.12. Hasene Ilgaz²¹⁰

Mahalle Mektebine Başladığım Gün

“Bir akşamdı. Babam elleri paketlerle dolu arabadan indi. Ben sokak kapısının eşiğine oturmuş, kımıldamadan dakikalardır babamı bekliyordum.

O akşam nedense babam biraz geç kalmış ve ben: "Baba... Baba..." diye evi birbirine katmışım. Nihayet benimle başa çıkamayacaklarını anlayan büyüklerim, bin bir tembih ile, bir küçük halı parçasını eşığe koyarak beni oturtmuşlardı.

Babamı beklemek, babamın arkasından avaz avaz haykırmak âdetimdi. O kadar ki, bana ne nasihat, ne yemiş, ne para ve ne de oyuncak fayda vermiyordu.

Sabahları babam kaleme giderken: "Babacığım... Babacığım... beni de beraber götür" diye tepmiyor veya, "ben babamı istiyorum," diye ağlıyordum.

O akşam babamı görünce top gibi yerimden fırlamış, boynuna asılarak öylece kalmışım.

Babam, kızım dedi. Haydi bırak beni... Sen artık büyüdün, mektebe başlayacaksın. Bak ben sana cici şeyler aldım. Bunları giyeceksin. Sırmalı cüz kesen, atlas minderini, başlığın, en güzel esvabın ve pırıltılı ayakkabın var.. Ne güzel değil mi kızım?..

Bir anda içim hüznle ezildi. Mektebe başlamak: Aylardır hep evde konuşuluyordu.

Babam, anneme: Hanım;kızı mahalle mektebine başlatalım. Artık dört yaşına geldi. Dört ay sonra Hoca İbrahim Efendi'ye haber gönderelim. Hazırlığını yapsın, dört yaş, dört aylık mektebe giden çocuklar iyi okur, demişti.

Demek dört ay dolmuştu. Kutular, paketler açılıyor, birbirinden güzel ve pırıltılı olan bu şeyleri kucaklamam, sevinmem arzu ediliyordu.

²¹⁰ Hasene Ilgaz: Yazar. Bir dönem Çorum milletvekilliği yapmıştır. Eseri: *Unutulmayan Yıllar* (1970)

Fakat ben mağrur, her şeye doymuş, bıkmış gibi bakıyordum. Fakat içim sevinçten kaynıyor, gözlerim pırıl pırıl ışıldıyordu. Elbisem, cüz kesem, başlığım; atlas minderim o kadar güzeldi ki... Memnuniyetim kimsenin gözünden kaçmadı. Ve hepsi "o mektebe gitmek istiyor" diye âdeta rahat bir nefes aldılar. Ben şeytan gibi bu memnuniyetlerini derhal hissettim. Evde bir hafta hummalı bir faaliyet oldu. Uzaktan hısım akraba geldi. Odalara yataklar yapıldı. Bahçeye üç koyun getirilerek ağaçlara bağlandı. Her gün akşamları hoca efendi gelerek babamla konuştu.

Nihayet beklenen gün geldi. Uzun, sarı, kıvrıcık saçlarımın örgülerini çözdüler, beni giydirdiler. Başlığımı başıma koydular. Sırmalı cüz kesemi boynuma astılar. Konu komşu evi doldurmuştu. Her gelen:

— Maşallah, maşallah... ne kadar da yakışmış, diyordu. Ailenin ihtiyar bacısı Seher Hanım da buna başka dualar ekliyordu. Sofralar hazırlanmıştı. Misafirler hemen sofraya oturuyor, yemeklerini çabuk çabuk yiyerek arkadan gelenlerin sofrada yer almalarına çalışıyordu.

Çocukların, hoca efendinin ve kalfanın yemekleri, lokması, mektebe mahallenin bekçisi ile karavanalar içinde gönderilmişti. Yemek işi bitince kapının önüne fayton arabaları geldi. Durdu. Arabacılara arşınlarla basmalar hediye edilerek araba fenerinin yanlarına asıldı.

Beni, babam ve davetliler elimden tutarak süslenmiş olan ilk arabaya bindirdiler. Babamın benimle beraber mektebe başlatmak istediği mahalleden iki kızı da sağıma ve soluma oturtular.

Babam onlara da o gün için elbise, ayakkabı ve cüz almıştı. Âdet böyle imiş... Kalfa atlas minderini başının üstüne yerleştirdiği rahlenin üzeri ne koydu.

Erkek çocuklar başlarında kırmızı fesleri veya takkeleri ile uzun bir tabur olmuşlardı. En büyükleri on yaşında görünüyordu. Kızların büyükleri de başörtülerini örtmüşlerdi.

Misafirler arabalara yerleştirildi. Çocuklar ilâhiler arabanın arkasından bizi takip ettiler.

Bir çeyrek sonra arabalar mahalle mektebinin önünde durdu burada meraklı büyük bir kalabalık bizi bekliyordu. Evvela beni arabadan indirdiler. Kalabalık kenara çekilerek yol verdi. Uzun sakallı, beyaz saçlı İbrahim Hoca Efendi'nin karşısına beni oturtular.

Hoca ile aramızda uzun bir rahle vardı. Cüz kesem açıldı, içinden Elifbe kitabım çıkarıldı. Hoca efendinin rahlesinin üzerine konuldu. Hoca efendi besmele ile vazifesine başladı.

"Bismillahirrahmanirrahim." Ben de aynen tekrarlıyordum. Sonra "Elif, Elif, Be, Be, Pe, Pe, Te, Te..." diye tekrarlayarak elifbenin harflerini bitirdik. Hoca efendi dua etti, herkes âmin, âmin diye duaya katıldı. Annem, babam tebrikleri kabul etti. Merasim böylece sonuçlandı.

Babam her çocuğun eline evvelce hazırlamış olduğu keselerden paralar dağıttı, hoca efendi ve kalfalara hediyeler verildi.

Yine ilâhîler söylendi ve bizler yine ilâhîlerle uğurlanarak arabalarımıza bindik, evimize geldik.”²¹¹

²¹¹ Hasene Ilgaz, *Unutulmayan Yıllar*, Uçtay Matbaası, İstanbul 1970, s. 8-10; Kara- Birinci, age., s. 379-381

4. ÂMİN ALAYI İLE GÜNÜMÜZ EĞİTİMİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

4.1. Âmin Alaylarındaki Motifler

4.1.1. Aile

- a- Takdir ve memnuniyetlerini sözlü olarak açıklama
- b- Fiili olarak eğitime hazırlama;
- c- Okul kıyafetleri hazırlama, bu şekilde çocuğu eğitime özendirme
- d- Ders esnasında oturulacak yumuşak minder hazırlama
- e- Derste okunacak cüz kesesinin özel olarak hazırlanması
- f- Bazıları el yazması ve nesilden nesile gelen, bazıları altın yaldızlı sarı soluk kağıtlara basılmış elif ba cüzleri temin etmek.
- g- Mektebe hazırlanan çocuğa nazarlık takılıp, nazara karşı tütsülenmesi.
- h- Merasim gününün hocayla beraber tespit edilmesi.
- ı- Merasimin kandil günlerine, bilhassa perşembe veya pazartesiye rastlamasına özen gösterilmesi.
- i- Mektebin ilahici takımının ya da başka mekteplerin daha güzel sesli ilahici takımlarının tutulması.
- j- Yeni başlanan bu dönemde çocuğun başarılı olması için, evliya türbelerini ziyaret ettirme.
- k- Çocuğun bu safhalardan sonra ailenin büyüklerine, yakın ve hatırlı dostlarına el öpmeye, dua almaya sevk edilmesi.

4.1.2. Okul

a- Mektebe devam eden çocukların her günküden daha temiz ve özenli giyinerek mektebe gelmeleri.

b- Önllerinde hocaları, kalfa ve bevvapları, ilahici başının idaresindeki ilahici takımını takip ederek ve işaret edilen yerlerde “ Âmin” diye bağırarak, mektebe başlayacak çocuğun evine gelinmesi

4.1.3. Çevre

a- Evden alınan çocuğun ilahilerle yola çıkarılması alaya halkın da dâhil olması.

b- Tören alayının başında hocanın, yanında rahle taşıyan bevvabın, bunların yanı sıra erkek misafirler, bir faytona veya iki yanında birer kişinin yürüdüğü midilliye bindirilmiş olan çocuk, peşi sıra da bir ilahici başının idaresindeki ilahici takımı ve diğer çocukların yürümesi.

c- En arkada kadınların gelmesi.

d- Bütün şehrin ilahiler eşliğinde dolaşılması.

e- Eve dönüşte ilahiler okunup mektep gülbanki çakılıp alaya son verilmesi

f- Alaya katılanların minderler ve seccadelerle döşenmiş, öd ağacı ve buhurlar yakılıp havalandırılmış odada oturup hocanın çocuğa ilk dersi vermesini beklemesi.

g- Çocuğun odun, kemik, pirinç, gümüş veya altından yapılan “hilal” adı verilen çubuğu eline alarak hocanın vereceği işareti ve söyleyeceği sözleri beklemesi.

h- çocuğun euzü besmele ile “ Rabbi Yessir” duasını hocasıyla beraber okuyup, hocasının ardından “elif” harfinin tekrar edilmesi ve ilk dersin bu şekilde sona ermesi

ı- Ders sonunda “ Ya Rabbi! İlmimi, aklımı ve anlayışımı artır” anlamındaki Arapça duanın tekrar edilmesi.

i- Dersi biten çocuğun hocası dahil diğer misafirlerin elini öpmesi ve bu esnada bir hafızın Kur'an-ı Kerim okuması.

j- Daha sonra hocanın dua ederek merasimi bitirmesi.

k- Merasimi takiben hazırlanmış olan yemek ve lokma yenilmesi.

l-Törene katılan bütün çocuklara birer, ilahicilere ikişer, ilahici başına üç kuruş; hoca, kalfa ve bevvaba uygun miktarlarda para ile gömleklik ve cübbelik kumaş verilmesi.

Bu merasimlerin madi durumu ve evi müsait olamayan aileler tarafından yapılaş aşamaları şöyledir:

a- Çocuğun mahalleyi dolaşan “Âmin Alayı” ile mektebe getirilmesi.

b- Mektepte ilahiler ve gülbanklar eşliğinde merasim yapılması.

c- Merasim esnasında hazır bulunan davetliler ve çocuğun yakınlarının lokma yemesi ve mektep çocuklarına hediyeler dağıtılması.

4.2. Âmin Alayındaki Motifler ile Günümüz Eğitiminin Karşılaştırılması

Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Kurumları Yönetmeliği'nin²¹², Amaçlar ve Genel Esaslar ile İlköğretim Kurumlarının Amaçlarının altında yer alan İlköğretimin Amaçları altbaşlığının 5. maddesinin “c” bendinde “ Öğrencinin Milli Kültür değerlerini tanımasını, takdir etmesini, çevrede benimsemesini ve kazanmasını sağlamak” “d” bendinde “ Bulundukları çevrede Milli Kültürün benimsenmesine ve yayılmasına yardımcı olmak” şeklinde ifadeler yer almaktadır. Biz Âmin Alaylarına baktığımızda; başından itibaren gerek törene hazırlık için yapılan bütün aşamalarda, ki; burada cüz kesesinin hazırlanması, nazar için tütsülenmek, merasim günlerinin pazartesi ya da perşembeye rastlamasına dikkat etmek, çocuğun türbedar tarafından nefes edilip tesbihten geçirilmesi, bunların sonrasında aile büyüklerinin ve yakın ve hatırlı dostların ellerinin öpülmesi gibi tamamen o zamanki toplumun kültürünü, manevi dinamiklerini ortaya çıkaran bir tabloyla karşılaşmaktayız. Çocuk bu ortamda milli ve manevi kültür değerlerini daha küçük yaşlarda tanıyacak ve bulunduğu çevre içerisinde de bu değerleri en iyi şekilde kazanıp benimseyecektir. Gerekse tören esnasında, ki; mektebe devam

²¹² Hüseyin Hüsnü Tekişik- Erol Ünal Karabıyık, *Milli Eğitimle İlgili Yönetmelikler*, Ünitay Yayınları, İstanbul, s. 6–7

eden çocukların önlerinde hocaları, kalfa ve bevvapları, ilahici başının idaresinde hareket edip, ilahilere “âmin” diye bağırarak eşlik etmeleri, evden alınan çocuğun ilahilerle yola çıkarılması, bütün semtin ilahiler eşliğinde gezilmesi, törene şahit olan halkın gıpta ve memnuniyetle çocuğa bakmaları, kadınların en arkada törene iştirak etmeleri şeklinde âmin alayları ve ona iştirak eden çocukların bulundukları çevrede, milli kültürün benimsenmesine ve yayılmasına yardımcı olmak gibi bir görev yaptıkları görülmektedir.

7. maddenin “e” bendinde “İlkokullarda, sınıf öğretmeni gerek gördüğü hallerde okulun açıldığı ilk gün bir saat, ikinci gün ikinci saatten sonra öğrencileri serbest bırakabilir ve evlerine gönderebilir.” İfadesi yer almaktadır.

Âmin Alaylarının son aşamasında çocuğun odun, kemik, pirinç, gümüş veya altından yapılan “hilal” adı verilen çubuğu eline alarak hocasının işaretini beklediğini, çocuğun hoca ile beraber euzu besmele ile “Rabbi Yessir” duasını okuduğunu, ardından hocasının “elif” harfini söylemesi ve çocuğun bunu tekrar etmesiyle ilk dersin sona erdiğini, ardından “ Ya Rabbi! İlmimi ve anlayışımı artır” anlamındaki Arapça duanın tekrar edilmesini görmekteyiz. Bunun ardından çocuğun hocası dahil bütün misafirlerin ellerini öpmeleri, bir hafızın Kuran okuması, dualar edilerek merasimin bitmesinin ardından sofralarda törene katılanlara yemek ve tatlı verilmesi ve para dağıtılması adet olmuştur.

Bu uygulama daha ilk günden çocuğa okulu tanıttığı gibi, çocuğun okula ve öğrenmeye olan merak ve ilgisini artıracak ve çocuğun okul korkusunu ortadan kaldıracaktır.

Ayrıca Eğitimin Geleneksel Metotlarının Basitlik, Analiz ve Gelişmecilik Prensibinde “Her türlü öğretimde işe en basit öğelerin öğrenilmesiyle başlamak uygun olur. Çok miktarda ve karmaşık bilginin kazandırılması gayreti zihin için yorucu olacaktır. Öyleyse, bütün pedagojik faaliyetler öğretilen konuların bir analizi ile başlamalıdır. Bu, bireysel ferdi olarak öğrenilmesi kolay belirli sayıdaki öğelerin ayrıştırılmasına yarayacak tarzda bir analizdir. Üstelik basitleştirici analizin sonuçlarından biri öğrenmeyi arttıracaktır. Zihin, hissedilircesine eşit ağırlıkta ve aynı zamanda basit öğelerle sürekli olarak zenginleşerek devamlı bir şekilde çalışacaktır.

²¹³İfadesi yer almaktadır ki âmin alaylarının son aşamasında Kuran eğitime “elif ‘in öğretilmesiyle başlanması bize o dönemdeki geleneksel eğitim metotlarının günümüz eğitim metotları arasında bulunan basitlik prensibiyle örtüştüğünü göstermektedir.

Asrımızın başında Avrupa ve Amerika’da çok sayıda okul reformu hareketleri görüldü. Bu alana ait literatür oldukça geniştir. Teorisyenlerin eserlerinin dışında bu literatür, pratik yöneltmeye ilişkin çok büyük miktarda eseri de ihtiva eder. Büyük teorisyen olmakla birlikte çalışmaları daha ziyade pratik uygulamalara ait ²¹⁴olan E. Clapare²¹⁵ de öğrenimin çocuğun ihtiyaçlarına cevap vermesi gerektiği düşüncesinden hareketle beş kanundan bahseder;

- a- Kalıtımsal geçiş kanunu
- b- Kalıtımsal, fonksiyonel alıştırma kanunu
- c- Fonksiyonel uyum kanunu
- d- Fonksiyonel özerklik kanunu
- e- Ferdilik (bireysel olma) kanunu

Ferdilik kanununda şu ifadeler yer almaktadır. ‘Çocuğa yaptırmak istediğiniz iş ne olursa olsun bu işi ona bir oyun olarak kabul edeceği tarzda anlatma imkânını bulursanız o iş çocuğun enerjisini kendi gelişimi için sarf etmesine müsait hale gelecektir. Fakat diğer taraftan da kesinlikle hatırdan çıkarmamak gerekir ki, bilgi ancak hareketlerimizi düzenlemeye hizmet ettiği ölçüde değer taşır.’²¹⁶

Âmin Alaylarında bütün motiflere baştan sona bakıldığında, çocukluğun o küçük dünyasında oluşturabileceği imajların ne kadar büyük olabileceği ve bütün bu âmin alayı öğelerinin hepsinin baştan sona eğlenceli bir oyunmuş gibi algılanabileceği çok açıktır. Bu eğlenceli oyun sayesinde çocuklara okul sevgisi de pek tabii kolay bir şekilde aşılana bilecektir.

²¹³ Hikmet Y. Celkan, *Pedagojinin Metotları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995, s. 5-6

²¹⁴ Hikmet Y. Celkan, age., s. 11

²¹⁵ E. Clapare: Akıl, zekâ, kalıtım ve zihin üzerine araştırmalar yapmış İsviçreli bilim adamıdır.

²¹⁶ Hikmet Y. Celkan, age., s. 17-18

Bu konunun devamında “şu halde eğitsel süreç aşağıdaki şekilde şematize edilebilir;

a- Öğrenciyi bir ihtiyaç ya da arzuyu meydana getirecek uygun bir ortama koymak suretiyle onda bir ihtiyacın (yahut bir arzunun, bir bilginin) ortaya çıkışı

b- Bu ihtiyaçla beraber onu karşılamaya ilişkin tepkinin başlaması

b- Bu tepkiyi kontrol, idare edecek, onu kararlaştırılmış olan gayeye ulaştıracak gerekli bilgilerin öğrenilmesi

Eğitsel süreç şemasından hareketle, Âmin Alaylarını biz de üç aşamada şematize edebiliriz;

a- Âmin Alayları öncesi ailenin hazırlığı ve çocukta oluşan arzu

b- Âmin Alayı ve sonrasında çocukta oluşan arzunun karşılanmasına ilişkin tepkinin başlaması

c- Âmin Alayı sonrasında mektep günlerinin başlamasıyla bu tepkiyi kontrol edecek, onu kararlaştırılmış olan gayeye ulaştıracak gerekli bilgilerin öğrenilmesi

M.E.B. Anaokulu –anasınıfı ve uygulama sınıfı Yönetmeliği’nin Velilerin Eğitim Faaliyetlerine Katılmaları ile ilgili 57. maddesinde ‘ çocuk velilerinin eğitim faaliyetlerine katılmaları sağlanır. Anne- Baba eğitimi ile ilgili toplantılarda uzman velilerden de yararlanılır.’ İfadesi yer almaktadır.

Âmin Alaylarının başlangıcında ise çocuğun ailesi mektep hocası ile iletişime geçip hangi gün uygunsa çocuğun mektebe başlatılacağını haber vermekte, alınan cevap üzerine, hocanın da uygun gördüğü günde Âmin Alayı düzenlenmektedir. Ayrıca bazı Âmin merasimlerinde çocuk şehri dolaştıktan sonra tekrar evine dönmekte ve evde hocadan ilk dersini alınca, yemek ziyafeti başlamaktadır. Bu uygulamalar esnasında çocuk velileri de dolaylı olarak eğitim faaliyetlerine katılmaktadır.

Özel Günleri ve Bayramları Kutlama Faaliyetleri ile ilgili 59. maddede ‘ Anaokulları, ana sınıfları ve uygulama sınıflarında özel günler ve bayramlarda çocukların yaşlarına, gelişimlerine ve eğitim ilkelerine uygun olarak gösteri niteliği

taşımayan sınıf içi faaliyetler biçiminde çeşitli eğitim programları düzenlenir' ifadesi yer almaktadır.

Âmin alaylarında ortaya konulan bütün folklorik öğeler sınıf içi faaliyetler kapsamındaki eğitim programları gibi algılanabilir.

Kayıt ve Kabul ile ilgili 11. maddenin a bendinde ' Anaokulu ve uygulama sınıfına, kayıtların yapıldığı yılın aralık ayı sonuna kadar 36 ayını dolduran ve o yılın aralık ayı sonuna kadar 72 ayını doldurmayan çocuklar' ifadesiyle 3–6 yaş çocuklarının anaokullarına kayıtlarının yapılabileceği ifade edilmiştir.

Sıbyan Mekteplerine 4 yıl 4 ay 4 günlük çocukların başladığı ve okula başlama esnasında Âmin Alayının yapıldığı bilinmektedir.

Anaokulları, Anasınıfları ve Uygulama Sınıflarının Amaçları ile ilgili 5. maddenin a bendinde 'her fırsattan faydalanarak çocukların milli, manevi, ahlaki, kültürel ve insani değerlere bağlılığın gelişmesine yardımcı olmak' ifadesi yer almaktadır.

Âmin alaylarında söylenen ilahilerin içeriğine bakıldığında aşağıdaki maddeleştirilen husuların ağırlıkta olduğu görülmektedir:

- a- Allahın Varlığının, Birliğinin, Sıfatlarının Vurgulanması; Allah Sevgisinin Verilmesi
- b- Din Sevgisi
- c- Kur'an Sevgisi
- d- Peygamber Sevgisi
- e- Gazi ve Şehitlere Hürmet
- f- Vatan Sevgisi
- g- Ashap ve Diğer İslam Büyükleri Sevgisi
- h- İslam ve İman Esaslarına İlişkin Temel Bilgilerinin Verilmesi
- i- Tabiat Sevgisinin Aşılması

Bu konular, ikinci çocukluk evresinde bulunan ve heyecanlara dayalı aktif bir mantıkla hareket eden çocuklar için paha biçilmez fırsatlardır. Bu şekilde çocukların milli, manevi, ahlaki, kültürel ve insani değerlere bağlılığının gelişmesine yardımcı olunmaktadır.

4.3. Okul Korkusu (Fobisi) ve Oryantasyon Eğitimi

Okul Korkusu (Fobisi) kuvvetli bir endişe nedeniyle çocuğun okula gitmeyi reddetmesi ya da bu konuda isteksiz görünmesidir.²¹⁷

İlk olarak 1913'te Jung²¹⁸ tarafından tanımlanan okul korkusu, Melanie Klein²¹⁹ ve Anna Freud²²⁰ tarafından psikoterapi yöntemi ile tedavi edilmiştir. Broadwin²²¹, hastalığın nedeninin okula gitme ve evden ayrılma korkusu olduğunu 1932'de belirlemiştir. Patridge²²² 1933'te bu çocukların annelerinden ayrılmak istemedikleri için okula gitmek istemediklerini söylemiştir. Okul Fobisi (School Phobia) tanımı Johnson²²³ ve arkadaşlarının çalışmalarıyla 1941 yılında ortaya çıkmıştır. İngiltere'de okul fobisi aynı zamanda “ Okulu Reddetme (School Refusal)” olarak ifadelendirilir.²²⁴

Daha çok Eylül, Ekim aylarında ve okulun ikinci yarı dönemi başlamadan önce kendini gösteren bu isteksizlik bazen öyle aşırı bir boyutta ortaya çıkmaktadır ki, çocuk okuldan korkmakta ve hiperaktivite bozukluğu göstermektedir. Öyle ki, eğer bu durumun küçük yaşta tedavisi yapılmazsa çocukta ileri yaşlarda davranış bozuklukları, hatta ilaç ve madde bağımlılığı gibi sorunlar görülmektedir.

Psikiyatrist Arif Verimli, “Okul Fobisinin çok şiddetli şekilde çocuğun okula gitmek istememesi veya okulla ilgili son derece isteksiz ve ilgisiz görünmesiyle

²¹⁷ Haluk Yavuzer, *Okul Çağı Çocuğu*, Remzi Kitapevi, Aralık 2006, s. 248

²¹⁸ Jung: İsviçreli ünlü psikiyatr, analitik psikolojinin kurucusudur.

²¹⁹ *Melanie Klein*: Nesne ilişkileri kuramı'nın kurucularından, ilk kez çocuklara psikanalitik terapi uygulayan, çocuk psikolojisi ve psikanalizin gelişimi üzerinde büyük etkileri olan psikanalist.

²²⁰ *Anna Freud*: Çocuk psikanalizi ve ego psikolojisinin kurucularındandır.

²²¹ *Broadwin*: Psikiyatr.

²²² *Patridge*: Psikiyatr.

²²³ *Johnson*: Psikiyatr.

²²⁴ www.ttb.org.tr/STED/sted0604/masal.pdf

başlayan bir çocukluk hastalığı” olduğunu belirterek, bu isteksizlik ve korkunun aile ve öğretmen tarafından önemsenmemesi durumunda, okul fobisinin kronikleşeceğini ve okul hayatının yarıda kesilebileceğini söylemiştir.²²⁵

“Okul fobisi daha ziyade çocuğun okula giderken annesinden ayrılmaya karşı verdiği, bir çeşit ayrılma korkusuna bağlı olarak gelişen tepkidir. Başka bir deyişle, okul korkusunu ortaya çıkaran etkenler ne olursa olsun kaynağı genellikle anneden ayrılma korkusudur.”²²⁶

Okul fobisinin ağlama, sinirlilik, saldırganlık, kekemelik, tik oluşumu, altını ıslatma, tırnak yeme gibi psikolojik göstergeleri olması yanında; baş ağrısı, mide bulanması, iştahsızlık gibi fiziksel göstergeleri de vardır. Bu göstergeler genellikle Pazar akşamları görülür ve çocuğun evde kalmayı başardığı durumlarda ortadan kalkar.

Okul fobisini tetikleyen ve çocukta endişeye yol açan bazı aile içi durumlar olabilir. Şöyle ki; ebeveynlerden biri şehir dışında çalışmaktadır, aile birelerinden birisi ciddi biçimde hastadır, anne ve baba çocuğun yanında kavga etmektedirler, ailenin yeni bebeği olmuştur, kısa süre önce yakın bir akraba ölmüştür, aile aşırı koruyucu ya da disiplinlidir, ana- baba yeni boşanmıştır.

Okul fobisi bazen otoriter öğretmenlerin “bu ödevi yapmayanlar yarın gelmesin” tarzında yaptıkları uyarılar sonucunda tetiklenmekte, çocuk kendini sınıf içinde mutsuz hissetmektedir. Öğretmenlerin bu konuda çocuğun sınıf ortamına katılımını desteklemesi, çocuğu rahatlattıktan sonra ona bazı görev ve sorumluluklar vermesi gerekmektedir.²²⁷

Ayrıca yeni okul çevresinin uyulması gereken kuralları, yeni arkadaşlar ve üstleneceğini düşündüğü görevler çocuğun uyum sağlamasını güçleştirebilir. Çocuk okula başlamadan önce; ana- baba ve alıştığı ortamdaki ayrı kalma endişesi, okul içerisinde kaybolma veya okulda unutulma endişesi, kalabalık sınıf ortamında kendisiyle ilgilenilmeyeceği, fark edilmeyeceği düşüncesi, ders süresinin uzun gelmesi, oynamak istemesi, kuralları anlama ve uygulamada zorluk çekeceği düşüncesi,

²²⁵ www.saglikvakfi.org.tr/html/psy.asp?id=605

²²⁶ Haluk Yavuzer, age., s. 248

²²⁷ Haluk Yavuzer, age., s. 249

başarısızlık endişesi, yemek tuvalet gibi kişisel ihtiyaçlarını karşılayamayacağı gibi endişeler duymaktadır.²²⁸

Her beş çocuktan dördünün sınıfta gerginlik hissettiği okulun ilk günü, bu gerginliği azaltmada ana- babaya düşen görevler bulunmaktadır. Bunlar;

a-Çocuk ağlasa bile, ailesinden okul süresi boyunca ayrılması gerektiğini kesinlikle anlamak durumundadır.

b- Veliler çocuklarını üzgün görseler bile sınıf kapısı önünde beklememelidirler.

c- Veliler öğretmenin çocuğu gördüğünden emin olunca, çocukla vedalaşıp, okuldan ayrılmalıdırlar.

d-Çocuğu, okulla ilgili, önceden bilgilendirip, okulu gezdirmelidirler.

e- Çocuğa güven verip, rahatlatmalı, sakın kalmaya çalışmalıdırlar.

f- Okul çıkışı çocuğu nasıl, kaçta alacaklarını, çocuk eve gelince, evde mutlaka onu karşılayacak bir kişi bulunacağını anlatmalıdırlar. Çünkü çocuklar özellikle annelerinin kendilerini beklemelerini istemektedirler.

g- Vedalaşmayı uzatmamalıdırlar.

h-Çocuk eve geldiğinde gün boyu okulda yaşadıkları ile ilgili çocuklarıyla konuşmalıdırlar.

Sonraki günlerde ise çocuğun gerginliğini azaltmak için, çocuğun okul giysileri ve çantası akşamdan hazırlanmalı, erken yatıp erken kalmasını sağlamalıdırlar. Çocuk bu şekilde yavaş yavaş bu düzene uyum sağlayacak ve okula alışacaktır.

4.3.1. Rehberlik Hizmetleri ve Oryantasyon

Okul hem toplumun bir parçası hem de kendi başına bir toplumdur. Tıpkı aile gibi okul da hem toplum adına, hem de kendisi bir toplum olarak kendi adına, öğrencinin sosyalleşmesinde önemli görevler üstlenmiştir. Okula başlama yepyeni bir

²²⁸ okulweb.meb.gov.tr/63/11/966270/dosyalar/Okullar%20Açılıyor.htm - 43k

dünyanın başlangıcı olması nedeniyle, çocuklarda farklı bir takım tavırların oluşmasını sağlamaktadır.²²⁹

Hemen hemen her insan için, bilinmeyen bir serüvene başlamanın heyecanı ile okulun ilk yılları hatta ilk günlerinde yaşananlar bütün okul hayatını derinden etkileyecektir. Okulun ilk günlerinde edinilen olumlu izlenimler, muhtemelen sonraki yıllarda okula dair hissedilenleri olumlu bir şekilde etkileyecektir. Kuşkusuz böyle olumlu bir ortamın oluşturulmasında öğretmen, okul idarecileri, okul personeli ve ailelere büyük görev düşmektedir.

Bir durumdan diğerine geçme, yeni bir ortama uyum sağlama, insanlar için hayatları boyunca karşılaştıkları bir problemdir. Fiziksel, sosyal, mekânsal, akademik yeni kurallar ve ortam gibi konularda kişiye göre değişen zorlanmalar yaşanması söz konusu olmaktadır. Oryantasyon hizmeti, öğrencileri yeni bir duruma ve yeni ortama alıştırmaya amacına yöneliktir. Bu hizmet ile öğrencilerin okul ortamına daha etkin bir şekilde uyum sağlamaları amaçlanmaktadır.²³⁰

“Oryantasyon hizmeti, okula yeni başlayan öğrencilere, eğitim yılı başında, okulu, kurallarını, işleyişini tanıtmak, okul ve çevrede ihtiyaçlarını nasıl karşılayacakları hakkında ilgi vermek ve böylece yeni girdikleri ortama kısa sürede alışmalarına yardımcı olmak üzere yapılan çalışmalardır.”²³¹

Bu hizmet alanı öğrencileri, yeni bir duruma ve yeni ortama alıştırmaya amacı ile okulu ve okulda bulunan olanakları tanıtan etkinlikleri kapsamaktadır. Böyle bir etkinlik, anaokulundan üniversiteye kadar, hangi eğitim düzeyinde olursa olsun, öğrencinin yeni geldiği ortamda karşılaşabileceği güçlükleri en aza indirmek, yeni duruma kolay alışmasını sağlamak, kendisini yalnız ve çaresiz hissetmesini önleme amacına yöneliktir. Bu çalışma ile, öğrencinin uyum yeteneğinin desteklenmesi amaçlanmaktadır. Bu yönüyle yeni duruma- ortama alıştırmaya hizmetinin, “uyum sağlayıcı” işlevinin yanı sıra “koruyucu ve önleyici” bir işlevi de vardır.²³²

²²⁹ Coşkun Arslan, *Eğitime Yeni Bakışlar*, Ankara 2003, Mikro Yayınları, s. 17

²³⁰ Cengiz Karagözoğlu- İsmet Kemertaş, *Eğitime Üçüncü Boyut- Psikolojik Danışma ve Rehberlik*, İstanbul 2004, Birsan Yayınevi, s. 21

²³¹ Binnur Yeşilyaprak, *Eğitimde Rehberlik Hizmetleri*, Ankara 2001, Nobel Yayın Dağıtım, s. 37

²³² Ersin Uzman, *Psikolojik Danışma ve Rehberlik*, İstanbul 2005, Lisans Yayınevi, s. 41

Bu hizmetin amacına ulaşması için, henüz öğrenciler okula gelmeden, öğretim yılının başında, yeterli bir hazırlık ve organize yapılması gerekir. Genel olarak öğretimin başladığı ilk hafta bu hizmete ayrılır.²³³ Bu hizmet grubu birinci sınıf öğretmenleri, öğrenci temsilcileri, sınıf öğretmenleri ve varsa grup rehber öğretmenlerinden oluşur.²³⁴

“Okula başlama; zihinsel, bedensel, duygusal ve sosyal açıdan bir “ hazırlıklı oluşu” gerektirmektedir.”²³⁵

Yakın çevre çocuğun okula hazırlıklı oluşunu etkileyen önemli bir faktördür. Anne ve babanın okul kurumuna verdiği önem, değer ve buna bağlı olarak geliştirdiği tutum kadar, çocuğa sunduğu olanaklar da büyük önem taşımaktadır. Okul öncesi evrede çocuğun okul öncesi eğitim kurumuna gönderilmiş olması, erken gelişim yıllarından itibaren ona kitap okunması, tiyatro, sinema, konser, resim galerisi ve müzeye götürülerek bunlar hakkında tartışılması, okula hazırlık adına çocuğa sunulan önemli olanaklar olmaktadır.²³⁶

İyi bir oryantasyon programında şu ilkeler bulunmalıdır:

1-Oryantasyon programı bütün yeni öğrencilere ulaşabilmelidir. Çünkü okula gelen her yeni öğrenci, ilk kez geldiği okuluna uyum sağlama zorunda ve çabası içindedir.

2-Oryantasyon programı, okulun sürekli bir faaliyeti olmalıdır.

3-Oryantasyon programı, bütün faaliyetleri ayrıntıları ile hazırlanmış bir program olmalıdır.

4-Oryantasyon programı, çeşitli faaliyetleri içermelidir. Bu etkinlikler küçük gruplarla yapılmakla beraber, her öğrencinin uyum problemi farklıdır. Bu nedenle yapılacak etkinlikler her öğrenciye hitap edecek kadar zengin ve çeşitli olmalıdır.

²³³ Binnur Yeşilyaprak, age., s. 9

²³⁴ Hasan Yılmaz- Ömer Üre, *Rehberlik*, Konya 2002, Çizgi Kitabevi, s. 129

²³⁵ Haluk Yavuzer, age., s. 57

²³⁶ Lütfü İlgar, Okul Fobisi, “Aileye ve Okula Düşen Görevler”, *Yaşadıkça Eğitim Dergisi*, 2003, S. 78, s. 13–15

5-Oryantasyon programı çalışmalarında bir üst sınıf öğrencilerinden de yararlanılmalıdır.²³⁷

6-Bu programın uygulanmasında okuldaki tüm görevliler işbirliği içinde olmalıdır.

7-Oryantasyon programı velileri de kapsamalıdır.

8-Oryantasyon hizmeti programı sonucunda bir “değerlendirme” yapılması programın hedeflere ulaşma derecesini, aksayan ve eksik yönlerini ortaya koyma, böylece sonraki yıllarda programı geliştirebilme açısından gereklidir.

9-Oryantasyon hizmeti programı içinde, özürlü ve özel gereksinimi olan öğrenciler saptanarak gerekli düzenlemeler yapılmalı ve programdan onların da en iyi derecede yararlanmaları sağlanmalıdır.²³⁸

Oryantasyon hizmeti kapsamında genel olarak şu etkinlikler yapılabilir:

1-Okula yeni gelen öğrencileri karşılama (sıcak bir “hoş geldin”).

2-Okulu ve birimlerini gezdirip tanıtmak.

3-Disiplin, sınıf geçme ve devam yönetmelikleri hakkında bilgi verme.

4-Kütüphane, yemekhane, ulaşım vb. olanaklardan nasıl yararlanacaklarını gösterme.

5-Okulda ders dışı etkinlikler hakkında bilgi verme.

6-Okulun kuralları hakkında bilgi verme.

7-Okulu ve çevreyi tanıtım gösterileri, tanışma çayları, çevreyi tanıma gezileri vb. düzenleme.²³⁹

Ders yılı başlamadan önce okuldaki tüm öğretmenler toplanarak başlayacak olan öğretim yılında oryantasyon (duruma alıştırmak) programı çalışmaları için neler

²³⁷ Necla Tuzcuoğlu, “Okullarda Duruma Alıştırma (Oryantasyon Çalışmaları)”, *Yaşadıkça Eğitim Dergisi*, 1996, S. 48, s. 6-8

²³⁸ Binnur Yeşilyaprak, age., s.127

²³⁹ Binnur Yeşilyaprak, age., s. 126

yapacaklarını tartışmalıdırlar. Bir önceki yıldan kalan yapılmamış işler, bunların yapılmama nedenleri, başarı ile yürütülen çalışmalar tespit edilmelidir. Bu çalışmalardan sonra, okul bünyesinde bulunan öğretmenler yeni duruma alıştırmaya programı için öneriler sunmalıdırlar. Bu öneriler doğrultusunda yeni çalışmalar planlanmalıdır.²⁴⁰

Ülkemizde 1994 yılında Binnur Yeşilyaprak tarafından “Oryantasyon Hizmetlerine İlişkin Denemelik Bir Model” adlı bir araştırma yapılmıştır. Bu çalışmada Adıyaman Besni Kız Meslek Lisesi’nde 3 yıllık bir uygulama yapılarak orta öğretim kurumlarında sürdürülen oryantasyon çalışmalarının etkinliği üzerinde durulmuştur.

Ayrıca Boğaziçi Üniversitesi Psikolojik Danışma ve Rehberlik Merkezi’nde ve Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Fakültesi Sınıf Öğretmeliği Ana Bilim Dalı’nda üniversite birinci sınıf öğrencilerinin okula uyumu araştırılmıştır.²⁴¹

Ülkemizde son iki yıldır okul öncesi ve ilköğretim birinci sınıf öğrencilerinin eğitim-öğretime hazırlanmasına yönelik Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Genel Müdürlüğü’nce 23 Ağustos 2006 tarih ve 13354 (2006/70) sayılı “Birinci Sınıf Öğrencilerinin Eğitim Öğretime Hazırlanması” konulu bir genelge yayınlanmıştır. Genelge İl Milli Eğitim Müdürlüklerine gönderilerek bu doğrultuda ilköğretim birinci sınıf öğrencilerinin eğitim-öğretime hazırlanması istenmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı 23.08.2006 tarih ve 1354 sayılı genelgesinde aşağıdaki ifadeler yer almaktadır.

“Eğitim ve öğretim çocuklarımızın temel hakkıdır. Çocukların bu temel haklarını güvenli bir ortamda ve sağlıklı bir çevrede kullanmalarını temin etmek kamu yetkisini kullanan hepimizin görevidir.

Bu çerçevede 2006–2007 eğitim-öğretim yılından itibaren ilköğretim 1. sınıfına yeni kayıt yaptıran öğrencilerimizin okulların açılacağı tarihten bir hafta önce okula

²⁴⁰ Necla Tuzcuoğlu, agm., s. 127

²⁴¹ Fatma Bilgili, “İlköğretim Birinci Sınıfa Yeni Başlayan Öğrencilere Uygulanan Eğitim-Öğretime Hazırlık Çalışmalarının Öğrenci, Öğretmen ve Veli Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’ne Sunulmuş Yüksek Lisans Tezi, Adana 2007, s. 30–31

alınıp, ilgili sınıf öğretmenlerinin gözetiminde oyun, drama ve sosyal etkinlikler yoluyla öğrenme ortamını, okulu, sınıfını, arkadaşlarını, öğretmenlerini tanınması, okul kurallarını öğrenmesi, aynı zamanda evine güvenle gidip-gelme eğitimini alması onların okula iyi bir başlangıç yapmalarını sağlayacaktır.

Çocuklarımızın yeni geldikleri okul ortamında korku ve başaramama kaygısından uzak, özgüven geliştiren, “ben yapabilirim” duygusunu yaşatan, insan ilişkileri anlayışının egemen olduğu bir ortam olarak zihinlerde yer almasını başlama noktası olarak önemli görmekteyiz.

Öğretmenler olarak “her çocuğun başarabileceği, her çocuğun kendine özgü ve özel” olduğu gerçeğinden hareketle, öğrenme sürecinin merkezine öğrencilerimizi koymak istiyoruz. Amacımız Atatürk’ün “Okul genç dimağlara, insana saygıyı ulusa ve yurda sevgiyi, onuru, bağımsızlığı öğretir.” Sözleri doğrultusunda geleceğin dünyasına şimdiden hazırlanmak öngörüsü ile davranmaktır.

Bu çerçevede minik yavrularımızın uzun sürecek eğitimlerine güzel bir başlangıç yapmaları, sevgi ortamında eğitim-öğretim görmeleri için öğretmenlerimizi bu tanıtım ve bilgilendirme çalışmalarına etkin bir şekilde katılmalarının sağlanması.

İlköğretime yeni kayıt yaptıran birinci sınıf öğrencilerimizi ve velilerini 11–15 Eylül 2006 tarihleri arasında okula davet edilmesini, yazı gönderilen açıklamalar doğrultusunda, bir haftalık ders programının uygulanmasını, program uygulandıktan sonra programla ilgili okul müdürlerinin görüş ve önerilerinin il raporu haline getirilerek 20.10.2006 tarihine kadar Bakanlığımıza gönderilmesini rica ederim.”

Ayrıca 16 Ağustos 2007 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Genel Müdürlüğü, İl Milli Eğitim Müdürlüklerine “Okul Öncesi ve İlköğretim Birinci Sınıf Öğrencilerinin Eğitim Öğretime Hazırlanması” konusunda bir yazı göndermiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı 16.08.2007 tarih ve 13664 sayılı yazısında;

“İlköğretim birinci sınıfa başlayacak öğrencilerin okul korkularını yenmek, okula uyumlarını sağlamak için ilgili Genelge ile bir hafta önce okula başlamaları 2006–2007 eğitim-öğretim yılında uygun görülmüştür. Bu uygulamanın velilerden ve kamuoyundan olumlu tepkiler alması nedeniyle 2007–2008 eğitim-öğretim yılından

itibaren, bağımsız anaokulları, anasınıfları ve uygulama sınıflarının da dahil edilerek devam etmesinin yararlı olacağı değerlendirilmiştir.

Bu uygulamayla öğrencilerin/çocukların, ilgili sınıf/okul öncesi ve çocuk gelişimi eğitimi öğretmenlerinin gözetiminde oyun, drama, sosyal ve sportif etkinlikler yoluyla öğrenme ortamını, okulunu sınıfını, arkadaşını, öğretmenlerini tanıması, okul kurallarını öğrenmesi, aynı zamanda evine güvenle gidip-gelme eğitimini alması ve okula iyi bir başlangıç yapması amaçlanmıştır.

Söz konusu öğrencilerimizin/çocuklarımızın ve velilerin 10–14 Eylül 2007 tarihleri arasında okul davet edilmesini, yazımız ekinde gönderilen açıklamalar doğrultusunda haftalık ders programının ve günlük planın uygulanmasını ve konu üzerinde gerekli hassasiyetin gösterilmesini rica ederim.” denilmiş ve söz konusu yazı ekinde;

“Anaokulu, anasınıfı, uygulama sınıfları ile İlköğretim okulu birinci sınıfa başlayacak çocukların/öğrencilerin bir hafta önce eğitim öğretime hazırlanması çalışmalarına dair açıklamalar:

2007–2008 eğitim-öğretim yılında, bağımsız anaokulları, anasınıfları ve uygulama sınıfları ile ilköğretim birinci sınıfta başlayan öğrencilerimizin / çocuklarımızın okulu, kurallarını, işleyişini tanımak, okul ve çevrede ihtiyaçlarını nasıl karşılayacakları hakkında bilgilenme, öğrenme ortamını, arkadaşlarını, öğretmenini tanıması, sevmesi, okula güvenle gelip gitmesi amacıyla ilgili sınıf/okul öncesi ve çocuk gelişimi eğitimi, öğretmenleri gözetiminde oyun, drama, sosyal ve sportif etkinlikler vs, yoluyla uyumunu kolaylaştırmak amacıyla okulların açılacağı tarihten bir hafta önce okullara alınması planlanmıştır.

4.3.2. Uygulama Sürecinde Dikkat Edilecek Hususlar:

1-Haftalık ders programında belirtilen saatler ve içerik, okul ve yerel imkanlar ölçüsünde esnek bir şekilde değerlendirilebilecektir.

Bağımsız anaokulu ve anasınıfları ile uygulama sınıfları için ilgili öğretmenler tarafından Okul Öncesi Eğitimin Temel İlkeleri ve Amaçları doğrultusunda oyunun temel etkinlik olarak dikkate alındığı, çocuğun okulu tanıma ve uyumunu sağlamasını kolaylaştıracak bir haftalık esnek bir program hazırlanacaktır.

2-Okullarda yapılan bakım ve onarımların bu süre başlamadan önce bitirilmiş olması için gerekli tedbirler alınacaktır.

3-Velilerin öğrencilerle beraber okula gelip gitmelerini, alışkanlık haline getirmesi için velilerin sınıf ortamına zaman zaman alınması sağlanacaktır. (ilköğretim birinci sınıflar için).

4-Velilerimizin okul ortamında kaldığı sürelerde hoşca vakit geçirecekleri uygun ortamlar ayarlanacak ve okul kantinleri açık bulundurulacaktır.

5-Velilere yönelik rehberlik ve psikolojik danışman servisinde; öğrenciyi tanıma, okul, öğrenci ve veli ilişkisi, öğrencilerde oluşabilecek kaygılar, korkular ve alınacak önlemler gibi konularda bilgilendirme çalışmalarına yer verilecek, böylece öğrencilerin yanı sıra velilerin de bilgilendirilmesi ile çocuklarının eğitimi konusunda daha duyarlı olması sağlanacaktır.

6-Rehber öğretmenlerinin de bu sürece rehber öğretmenlerinin de aktif olarak katılmaları sağlanacaktır.

7-Normal öğretim yapan okullarda birinci sınıflar kendi sınıflarında, ikili öğretim yapan okullarda ise birinci sınıflar başka bir sınıfta uygulama yaparken kendi sınıflarını dönüşümlü olarak kullanacaklardır.

8-Programın uygulama saati her gün saat 09.00–12.00 arası 3 ders saati ve 2 dinlenme saati (ders süresi 40, dinlenme 15–20 dakika) olacaktır.

Okul öncesi eğitim kurumlarında programın uygulama saati 09.00–12.00 saatleri arasında olacaktır.

9-Öğrenciler başlangıç aşamasında okuma-yazmaya yönelik çalışmalar ile karşılaşmadığından ve bu yönde öğrencilerde isteksizlik görüldüğünden, bu programın son aşamasına doğru okuma-yazmaya yönelik faaliyetlere de yer verilebilecektir (ilköğretim birinci sınıflar için).

10-Okul öncesi eğitim olarak gelen öğrenciler programın içeriğinde daha önceden alışık oldukları için bunların yeni gelen öğrencileri ve programı olumsuz yönde etkilememeleri için gerekli tedbirler alınacaktır.

11-Hafta boyunca derslikler süslenebilecektir.

12-Sınıflar ve öğrenciler arasında sportif ve kültürel etkinlikler düzenlenebilecektir.

13-Öğrencilere yaka kartı takılarak onlara isimleriyle hitap edilmeye çalışılacaktır.

14-İmkânlar ölçüsünde öğrenci ve velilerimize ikramda bulunacaktır.

15-Okul fobisi, drama, eğitsel oyun, sosyal, kültürel ve sportif etkinlikler konusunda neler yapılabileceğine dair öğretmenlere seminer verilebilecektir.

16-Taşımali eğitime tabi ve YİBO öğrencileri mevzuata aykırı olmamak şartıyla yerel imkânlar ölçüsünde eğitimden faydalandırılacaktır.

17-Trafik kuralları görsel ve uygulamalı olarak öğretilmeye çalışılacak.

18-Obezite ile mücadele çerçevesinde beslenmede, kantin alışverişlerinde almaları gereken besin maddeleri üzerinde sağlık açısından anlatılacak.

19-Sınıf, okul, lavabo kullanma üzerinde görsel ve uygulamalı çalışma yapılacaktır.

20-Program uygulandıktan sonra programla ilgili okul müdürlerinin görüş ve önerilerini il raporu haline getirerek her Genel Müdürlük için ayrı ayrı düzenlenip 20.10.2007 tarihine kadar gönderilmesi gerekmektedir.” ifadeleri ile uygulama sürecinde dikkat edilecek hususlar belirtilmiştir.

4.3.3. Oryantasyon Eğitimi Çerçevesinde Anaokulu, anasınıfı, uygulama sınıfları ile İlköğretim okulu birinci sınıfa başlayacak öğrencilerin eğitim öğretime hazırlık çalışmaları ile Âmin Alaylarında yapılan bu amaca yönelik kabul edilebilecek çalışmaların karşılaştırılması:

Yirmi maddeden oluşan bu hususlar, tarihi süreçte, âmin alaylarında yapılan uygulamalar ile karşılaştırmada kullanılmak ve bir sonuca ulaşmada kaynaklık yapması bakımından aşağıda sıralanmaktadır:

1-Birinci maddeye göre esneklik, Âmin Alayı sonrasında yapılan eğitim ile sağlanmaktaydı. Şöyle ki âmin alayı Perşembe günleri yapılır, sonraki cuma günü tatil olduğu için çocuk okul korkusu ve gerginlik yaşamadan, bu uyum sürecini kolaylıkla atlattırdı. Ayrıca ilk ders sadece euza besmele ile elif harfinin öğretilmesinden ibaretti. Bu da çocuğa, derslerin anlaşılmasının oldukça kolay olduğu izlenimini vermektedir.

Yapılan programda oyunun temel etkinlik olarak dikkata alınması istenmekte bu ise Âmin Alaylarının başlı başına bir oyun gibi algılanan ritüelleri ile sağlanmaktadır.

2-Velilerin öğrencilerle beraber okula devamlı gelmelerinin önlenmesi için velilerin zaman zaman sınıfa alınması istenmektedir. Âmin Alaylarında çocukların velileri, hem hocanın evlerine geldiği durumlarda, hem de mektepte yapılan alaylarda bizzat hoca ile iletişim kurarak hocayı tanımakta ve onunla çocukları ile ilgili gerekli konuları konuşma imkânı bulmaktadırlar.

3-Velilerin okulda kaldıkları süre boyunca, hoşca vakit geçirmeleri için uygun ortam oluşturulması ve yiyecek ihtiyacının karşılanması için kantinlerin açık olması istenmektedir. Âmin Alayı ile çocuğun mektebe uyum süreci için geçen süre zarfında aile çocuğun mektep içindeki durumundan endişe duymadığı için mektebe gelmemektedir.

4-Rehberlik Servisince öğrenciyi tanıma ve veli ve öğrencilerde okula karşı uyanabilecek kaygıları önlemeye yönelik çalışma yapılacaktır. Âmin Alayı ile mektebe başlayan öğrenci, bireysel olarak yapılan törenle mektebe başladığı için topluluk içinde kaybolma, kendini yalnız ve mutsuz hissetme gibi olumsuz kaygı durumları yaşamayacak, bütün mektep arkadaşlarını yapılan törende ve ilahi gurupları arasında göreceği için mektep içinde de bir yabancılik hissetmeyecektir. Mektep arkadaşları için de aynı durum sözkonusudur. Onlar da yapılan bu alay sayesinde mektebe yeni başlayan arkadaşlarını toplu halde tanıyabileceklerdir.

5-Rehber öğretmenlerinde bu sürece aktif olarak katılmaları sağlanacaktır ifadesi ile çocuğun okula uyumu için gerekli olan okul için personel desteğinden bahsedilmektedir. Âmin Alaylarında mektep içinde görevli bulunan hoca, kalfa, bevrap, alay sırasında en önde bulunmakta, çocuk ise arkadan midilli ile gelmekteydi. Daha sonra çocuk bu görevliler ile mektepte karşılaştığında her hangi bir korku yaşamamakta ve eğitime uyum süreci kolaylaşmaktaydı.

6-Uyum sürecinin çocuğun kendi sınıfı içinde geçirilmesi istenmektedir. Âmin Alayı sonrası çocuk bir yıl boyunca ders göreceği mektebe ilahiler eşliğinde gitmekte ve sonrasında, mekândan kaynaklanabilen, yabancılık duygusu ve kaybolma korkusu ortadan kalkmaktaydı. Mekteplerin fiziksel yapısı kendi evlerinin mimari yapısı ile örtüştüğü için çocuk kendisini evinde gibi rahat ve huzurlu hissetmekteydi.

7-Okuma ve yazmaya yönelik faaliyetlerin programın son aşamasında verilip, öğrencilerin isteksizliklerinin önüne geçilmek istenmektedir. Âmin Alayı sonrası çocuk sadece euzu besmele ile başlayıp, “elif” harfinin tekrarlanması ile sona eren dersini hocaya verdikten sonra ders bitmektedir. Bu uygulama çocukta eğitim ve öğretime karşı doğabilecek isteksizliği önlemeye yöneliktir.

8-Okula daha önce okul öncesi eğitimi alarak gelen çocukların, okula uyum programının uygulanması sırasında, programın içeriğine alışık olmalarından dolayı, programın uygulanmasını olumsuz yönde etkilemelerinin önüne geçilmek istenmektedir. Sıbyan Mekteplerinde eğitime, bütün çocuklar aynı anda ve aynı yaşta başlamadıkları için, mektep programının uygulanmasında bir problemle karşılaşmamakta, Âmin Alayı sonrası eğitime başlayan çocuk, diğer arkadaşlarının da geçtiği programdan geçmekteydi. Zaten dersler ferdi olarak geçilir, bir mektepte, aynı anda, farklı derslerde bulunan öğrenciler, derslerini tekrar ederek öğrenirlerdi.

9-Hafta boyunca dersliklerin süslenmesi önerilmektedir. Bu şekilde çocuğa içinde bulunduğu mekân sevimli ve çok özel gelecek, sınıfın süslenmesiyle oluşan bu cazip ortam, ona sınıfını benimsetecektir. Âmin Alayında ise bizzat çocuğun kendisi, bineceği at, araba, kullanacağı bütün mektep gereçleri süslenmekte, Âmin Alayına katılan bütün çocuklar, bir bayram gibi, en güzel kıyafetlerini giymekte, çocuk bu coşku seli içinde kendisini adeta bir padişah gibi hissetmektedir. Bu merasimin, mektebe girerek son bulması ise, çocuğun mektep ve orada yaşayacaklarına dair merakını arttırmaktadır. Bu merak onda korkuya yer bırakmamaktadır.

10-Sınıflar ve öğrenciler arası sportif ve kültürel etkinlikler düzenlenmesi önerilmektedir. Âmin Alaylarında, çocuğun evden alınmasıyla başlayan süreçte, çocuklar toplu halde yürümekte, bu esnada ilahiler söylenmekte, gülbaklar çekilmektedir. Söylenen ilahiler, o dönemin kültürünü yansıtan Fuzuli, Niyaz-i, Mısri, Yunus’tan seçilmektedir. Bazı Âmin Alaylarında, mektebe başlayan çocuk, bir şeyhin

çocuğu ise, o dergaha mensup kişilerin, sema yaparak bu törene iştirak ettikleri görülmektedir. Sema ise, o dönem kültürünün önemli bir ritüelidir.

11-Öğrencilere yaka kartı takılarak onlara isimleri ile hitap edilmesi istenmektedir. Çocuk böylece kendini önemli hissetmekte ve sınıf içindeki etkinliği artmaktadır. Âmin Alayı sadece bir çocuğun, ya da bazen onunla beraber birkaç çocuğun, mektebe başlaması için yapılan bir merasim olduğundan, hoca ve mektep arkadaşları, bu yeni başlayan çocukları tanımakta ve isimlerini hatırlamakta zorluk çekmemektedir.

12-İmkânlar ölçüsünde öğrenci ve velilere ikramda bulunulması tavsiye edilmiştir. Bu şekilde hazırlanan sıcak ortamla veli, öğretmen ve öğrenci kaynaşmasının en güzel şekilde sağlanması istenmektedir. Âmin Alayı sonrasında, çocuğun ailesi, gerek gidilen mektepte çocuklara ve görevlilere, gerekse çocuğun evinde, gelen misafirlere, lokma, börek, baklava türü geleneksel tatlılar ikram etmekte, hoca, kalfa ve mektep çocuklarına bahşişler vermektedir. Bazen kumaş ve elbise de dağıtıldığı olurdu. Bu şekilde çocuk, çocuğun ailesi, hocası ve çocuğun arkadaşları arasında güzel bir bağ oluşmaktaydı.

13-Oryantasyon hizmeti yeni bir uygulama olduğu için, öğretmenlere, okul fobisi, drama, eğitsel oyun, sosyal, kültürel ve sportif etkinlikler konusunda, bilgilendirme amaçlı seminerler verilmesi istenmektedir. Âmin Alayları uzun yıllar boyu yapılagelen ritüeller bütünü olduğu için, oldukça gelişmiş uygulamalara sahip bir merasimdi.

14-Taşımali eğitime tabi ve YİBO öğrencilerinin de bu uygulamalardan faydalandırılması istenmektedir. Osmanlı'da köylerde bulunan çocukların eğitimi köy camilerinde yapılmaktaydı. Bu uygulama, Osmanlı'nın tüm toplumu ayırım yapmadan kucaklayan yapısından kaynaklanmaktaydı.

15-Trafik kurallarının görsel ve uygulamalı olarak öğretilmesi istenmektedir. Bu şekilde, çocukların okula gidiş ve gelişlerinde, bir problem yaşamalarının önüne geçilmesi sağlanmaktadır. Âmin Alayı sırasında, mektebe yeni başlayan çocuk, tören alayının geçiş güzergâhlarını ve mektebe gidiş yollarını öğrenecektir. Bundan sonra artık tek başına mektebe gidiş gelişler, onun için bir sorun olmaktan çıkacaktır.

16-Sınıf, okul, lavabo kullanma üzerinde, görsel ve uygulamalı çalışma yapılması istenmektedir. Bu, çocuğun okul içinde kişisel ihtiyaçlarını karşılamada, tek başına yeterli olmasını sağlamaya yönelik bir uygulamadır. Âmin Alayları sonrası mektebe gelen çocuk, mektebi, eğitim aşamasından önce görmekte, mektebin mimari yapısının aynen kendi evine benzediğini fark etmektedir. Bu şekilde fiziksel ihtiyaçlarını karşılamada zorluk çekmemektedir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Eğitim ve öğretim bir milletin yükselişinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Eğitim, insan ruhu ve beden sağlığının korunarak geliştirilmesi için bir plan ve hedef doğrultusunda yapılan bütün çalışmalardır. Öğretim, devamlı ve insanlık tarihi boyunca sürdürüle gelen zaruri bir faaliyet şeklidir. Öğretimin eğitimle sıkı bir ilişkisi vardır. Öğretimde belirli bir amaç dâhilinde bir öğrenim söz konusudur. Gelişen nesiller ilk etapta aile ortamında eğitilmiş, zamanla formel bilgiye olan ihtiyacın artmasıyla, yaygın eğitimle beraber, örgün eğitime ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaç ise okulların oluşmasına zemin hazırlamıştır. İslam tarihinde mektepler, medreseler, günümüzdeki okullarla aynı amaca hizmet etmiş ve genç nesilleri günün şartlarına uygun bir şekilde yetiştirme görevini üstlenmiştir.

İslam'ın ilk emrinin “Oku” olması, İslam eğitiminin ana karakterinin okumak ve düşünmek üzerine kurulduğunun bir göstergesidir. Hicretten önce okuma yazma bilenler 17 kişi iken, hicretten sonrası gelen ayetlerle okuma ve yazma teşvik edilmiştir. Hz. Peygamber Bedir Harbi'nde esir olup fidye verme imkânı olmayan ancak okuma-yazma bilenlerin her birini on Müslüman çocuğa okuma yazma öğretme şartı ile serbest bırakmıştır.

Hiz. Peygamber Devri'nde insanları irşat faaliyeti önceleri evlerde yapılmıştır. Erkam'ın evi bu evlerden biridir. Medine'ye hicretin hemen sonrasında yapılan mescidin birkaç odası ilim öğrenen fakir gençlere hasır edilmiştir. Suffe adı verilen bu yerle Hiz. Peygamber örgün eğitimin temellerini atmış, bir toplum okulu oluşturmuş, İslam'ın ilk üniversitesini kurmuştur. Mescid-i Nebevi'nin inşasından sonra, İslam'ın fetihlerle diğer bölgelere yayılmasıyla mescit ve camiler çoğalmıştır. Cami ve mescitlerde Kur'an, Hadis ve Fıkıh gibi ilimlerle birlikte sosyal hayatın tanziminde ihtiyaç duyulan lisan, tarih, edebiyat, şiir gibi ilimler okutulmuştur. Günümüzde bu eğitim faaliyeti, ilköğretim 1. kademeyi tamamlayan çocuklar için, yaz tatilinde, camilerde Kur'an eğitimi verilerek devam ettirilmektedir.

İlk aşamada sadece okuma-yazma öğretilen yerler olan kütüphaneler, sonraları Kur'an ilminin öğretildiği yerler haline gelmiştir. Mektep kelimesiyle eşanlamlı olan kütüphane, Osmanlılarda mektephâne, mekteb-i sıbyan, sonraları ise iptidai mektep ve ilk mektep gibi adlarla anılmıştır.

Medreselerin açılmasından önceki öğretim yerleri, mescid, cami, kütüphane, saraylar, kitapçı dükkânları, ulema evleri, edebiyat salonları ve badiyedir.

Osmanlı Devletinin eğitim- öğretim sisteminin en önemli unsuru, medreseler ve bu kurumların bir alt kademesini teşkil eden mekteplerdir.

Sıbyan mektepleri esasen ilk defa Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkmamıştır. Anadolu'da şehir hayatının gelişmesiyle XIII. asırda kurulmaya başlayan Sıbyan Mektepleri Selçuklular yoluyla Orta Asya'ya uzanmaktadır.

Osmanlı Sıbyan Mektepleri çeşitli kültürlerden etkilenecek şekilde şekillenmiş yapılar olarak ortaya çıkmaktadır. 5-6 yaşlarında sabi denilen çocuklara Kur'an okutmak, namaz kılınması usullerini ve namazda okunacak ayetleri ve duaları öğretmek ve birazda yazı yazdırmak amacıyla kurulmuşlardır. Mektepler başka sosyal kurumlarla beraber, bir cami etrafında külliye oluştururlar. Böylece kent mimarisinin de önemli ve güzel bir parçası olmaktadır.

Mektepler diğer sosyal, kültürel ve dini müesseseler gibi, ekonomik durumu iyi olan kişilerin maddi bir beklentiye girmeden yaptırdıkları hayır kurumlarıdır. Mekteplerin ihtiyaçlarını karşılamak ve onların uzun yıllar eğitime hizmet vermesini sağlamak için bu eserlere gelir getirecek diğer bazı akarları da ilave etmişlerdir. Böylece her mektep kurucusunun adıyla anılmıştır. Bu uygulama, günümüzde de devletin halletmeye çalıştığı eğitim bütçesi sorunu için güzel bir çözüm teşkil etmektedir.

Bu mekteplerin vakfiyelerinde yetim çocukların ve maddi durumu elverişsiz olan ailelerin çocuklarının eğitim ve öğretiminin amaçlandığı bildirilmektedir. Bu şekilde, çocukların zengin fakir ayrımı yapılmaksızın eğitim hakkına sahip olduğu ve bu hakkında, mevcut vakıfların vakfiyelerinde sabit olup korunduğu görülmektedir. Öğretimin bu şekilde parasız olması ve çocukların her türlü ihtiyacının vakıflar tarafından karşılanması, öğretimin aileler için bir yük olmasını engellemiştir. Ayrıca mekteplerin halk çocukları için kurulmuş olması, eğitimdeki sosyalleştirmenin geldiği olgunluk derecesini göstermektedir. Kur'an'a hizmetin Allah'a hizmet olduğu anlayışı, İslam eğitim sisteminin diğer sistemlerden farklı, toplumsal bir nitelik kazandığını göstermektedir.

Sıbyan Mekteplerinde bir hoca (muallim), ona yardımcı bir kalfa görev yapar, ancak hat dersi için başka bir hoca haftanın belli günlerinde birkaç saat ders verir; mektep hocasının salih, ilim sahibi, muttaki, yumuşak huylu, terbiye edici vasıflara sahip, ahlaklı, yaptığı işte Allah rızasını gözetken, içten davranan, insanlara nasihatten geri kalmayan, halkın elinde olana tamah etmeyen, derslerine devam etmeyi esas alan

bir kişiliğe sahip olması beklenmektedir. Kalfanın da mektepte görev yapabilmesi için, muallimde bulunması gereken vasıfların aynını taşıması gerekmektedir. Osmanlılar kalfalık sistemiyle eğitimde süreklilik ilkesini en güzel şekilde uygulamışlardır. Aynı zamanda öğrencilerin disiplinini de sağlamayı hedeflemişlerdir. Diğer mektep görevlileri; vakıf yönetiminden birebir sorumlu müteveli, mütevellilerin vakfin şartlarına göre hareket edip etmediğini veya vakfa zarar verecek davranışlar içine girip girmediklerini kontrol eden nazır, katip, bevvab, ferraş, cabiye, vekilharç, şeyh ve bekçidir.

Zorunlu olmayan bu mekteplere bir mahalledeki 5–6 yaşındaki kız-erkek her çocuk gitmektedir. Çocuklar genellikle 4–5 yaşında iken “ Âmin Alayı” denen törenle okula başlatılmaktadır. Kız ve erkek çocuklar ergenlik çağına ulaşınca kadar bu mekteplere devam etmektedir.

Zamanımız anaokullarına başlama yaşı ile Sıbyan Mekteplerine başlama yaşı birbirleriyle benzerlik göstermektedir. Çocuklar kişilik özelliklerini küçük yaşlarda aldıkları aile terbiyesiyle kazanırlar. Çocuklar daha sonra anaokullarında diğer fertlerle birlikte nasıl davranacaklarını öğrenerek sosyalleşirler. Bu durum anaokullarının ilköğretimin temeli olmasının önemini ortaya çıkarır. Aynı şekilde Sıbyan Mektepleri de, çocuklara erken yaşlarda Dini eğitim verilmesine imkân sağlayarak, bu eğitimi kendi evlerinde verme imkânı bulamayan ebeveyne, bu imkânı vermekte ve çocukların mektep çatısı altında terbiye edilmesini sağlamaktadır.

Tanzimat’tan önce çocukları mektebe göndermek ebeveynin rızasına bağlıyken 1846’da yayımlanan bir talimatla 6 yaşını bitirdiği halde çocuğunu mektebe göndermeyen velinin cezalandırılacağı bildirilmiştir. Aynı talimatta eğitim süresinin 4 yıl olacağı belirtilmiştir.

Mektep öğrencilerinin sayısı 9 ile 60 arasında değişmekle birlikte, II. Bayezid Vakfıyesı’nde Sıbyan Mektebinin öğrenci sayısı 30 olarak belirtilmiştir.

Çocukların disiplini konusunda ahlak ve terbiyeye büyük önem verildiği, hocaların gerektiğinde çocuğun suçuna göre öğrencileri uyardıkları, cezalandırma konusunda ürkütme ve korkutma yerine eğitmeyi hedefledikleri görülmektedir. Dayığa ise, mutedil olmak şartıyla en son çare olarak başvurulduğu anlaşılmaktadır.

Mektepler iki katlı ve tek sınıflı ve özellikle sokakların köşe başlarına yerleştirilmişlerdi. Mekteplerin bu şekilde, evler gibi iki katlı yapılması 5-6 yaşlarındaki çocukların yeni başladıkları mektebe alışıp, motive olmalarını sağlamak ve çocukta

oluşabilecek mekana ait korkuları ortadan kaldırmaya yöneliktir. Çocuklar böylelikle kendilerini evlerinden farklı bu ikinci mekânda rahat hissetmektedirler.

Çocukların okumaya yönelik ilgilerini uyandırmak, onları mektebe ısındırmak, çocukta oluşabilecek mektebe yönelik korkuları ortadan kaldırmak için düzenlenen Âmin Alayı merasimleri, çocuklar üzerinde olumlu etkiler ve derin izler bırakmaktadır. Bu merasimlerin ilk defa ne zaman ve nasıl başladığı kesin olarak bilinmemektedir.

4 yaş 4 ay 4 günlük olan çocukların mektebe başlamaları dolayısıyla düzenlenen törenlere, “ Âmin Alayı”, “ Bed’i Besmele Cemiyeti”, “ Mektep Cemiyeti”, “ Dua Cemiyeti” gibi adlar verilmiş, bu törenler sırasında okunan ilahilere mektep ilahileri denilmiştir. Okunan bu ilahilerin bir dördlüğü şu şekildedir;

Ya İlahi başlayalım ism-i bismillah ile

Bu duaya el açalı (m) ism-i bismillah ile

Sen kabul eyle duamız besmele hürmetine

İsmini eyle müyesser yâ ilahe'l-âlemin

Seçilen ilahilerin Niyaz-i, Mısri, Hakkı ve Yunus Emre gibi şairlerin şiirlerinden olması bu insanların topluma mâl olmuş olmasındandır.

Bu törenler, hali vakti yerinde olan aileler tarafından bir düğün gibi ciddiye alınıp, en ayrıntılı şekilde organize edilmiştir. Törenlerin iki farklı şekilde görülmektedir. Birinci uygulama şeklinde; erkek çocukların fesine, kızların saçlarına elmaslar takılmakta, çocuklar sırmalı elbise, sırmalı cüz keseleri ile tezyin edilmekte, çocuklar at veya arabaya bindirilmektedir. Çocukların minderleri rahle üzerinde birinin başında taşınmaktadır. Okula başlayacak çocuğun arkasında ise okul çocukları yüksek sesle ilahiler okuyup sonrasında “Âmin” diye bağırarak sokakları dolaşmaktadırlar. Bu kafilenin en arkasında ise kadınlar yer almaktadır. Bu alayın daha sonra tören evine geldiği, bütün davetlilerin hazır olduğu bu ev ortamında ise, çocuğun mektep hocasından ilk dersini öğrendiği görülmektedir. Öğretilen ilk ders elifba harflerinin tekrarından ibarettir. Daha sonra Kur'an okunup dualar edilmekte ve tören sona ermektedir. Yapılan bu dualara mektep çocukları toplu halde “ Âmin” demektedirler. Bundan sonra davetli ve çocuklara ziyafet çekilmektedir. Bu ziyafetlerde genellikle lokma, zerde, helva, pilav verilmektedir. En sonunda ise törene katılan bütün çocuklara birer, ilahicilere ikişer, ilahici başına üç kuruş, hoca, kalfa ve bevvaba ise uygun miktarda para ile gömleklik ve cübbelik kumaş hediye edildiği bilinmektedir.

İkinci uygulama şeklinde ise; tören mektepte yapılmaktadır. Bu törende mahalleyi dolaşan âmin alayı mektebe gelir, ilahiler okuyup gülbankler çeker ve içeri

girilerek merasim yapılır. Bu sırada davetliler ve çocuğun yakınları da hazır bulunur. Ve sonunda lokma yenilip, hediyeler dağıtılır.

Toplumsal yapının ayırt edici unsurları ve harcı olan örf ve adetler, aynı zamanda bu yapıyı koruma fonksiyonunu da üstlenmektedir. Âmin Alayları toplumsal alanda birlik duygularının gelişmesine ve yardımlaşmanın gerçekleşmesine vesile olmakta, bu merasimler esnasında mahallenin fakir çocukları da mektebe verilip masrafları karşılanmaktadır. Bu şekilde sadece çocuğun okumaya yönelik ilgisinin uyandırılması değil aynı zamanda ana babaların da okutmaya yönelik arzularının arttırılması söz konusudur.

Âmin Alayları tarihimizde pek çok yazarın hayatında derin izler bırakmıştır. Âmin Alaylarının yazarların okula motive edilmesinde ve eğitim hayatlarında oluşturduğu izlerse, yazarların kaleme aldığı çocukluk hatıralarında çok açık bir şekilde görülmektedir. Çocukluk yaşlarında yaşadıkları bu olumlu tecrübe, onların sonraki yıllarda okula, öğrenmeye ve eğitime duydukları ilginin artmasına ve günümüzde hala ilgi ile okunan pek çok esere imza atacak denli kuvvetli kalemler olmalarının temelini teşkil etmiştir.

Günümüzde çocukların okumaya yönelik ilgilerini arttırmak ve onlarda oluşabilecek okul korkusunu ortadan kaldırmak için oryantasyon hizmetleri verilmektedir. Okul korkusu kuvvetli bir endişe nedeniyle çocuğun okula gitmeyi reddetmesi ya da bu konuda isteksizlik göstermesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Oryantasyon hizmeti ise öğrencileri yeni bir duruma ve yeni bir ortama alıştırmaya amacına yönelik çalışmalar bütünüdür. Türkiye’de oryantasyon hizmetine yönelik çalışmalar önceleri üniversitelere yeni başlayan öğrenciler ya da orta öğretim kurumları çapında sürdürülürken, son iki yılda okul öncesi ve ilköğretim birinci sınıf öğrencilerinin eğitim- öğretime hazırlanmasına yönelik olarak uygulanmaya başlamıştır. Bu hizmet çerçevesinde ilköğretim öğrencileri okula bir hafta önce başlayacak, bu şekilde hem çocuğa okul, hem de öğretmen, okul görevlileri ve diğer öğrencilere yeni başlayan öğrenciler tanıtılacaktır. Oryantasyon hizmeti, çocuklarda, yeni geldikleri okul ortamında oluşabilecek korku ve başaramama kaygısını ortadan kaldıran, çocukların özgüvenlerini geliştirerek onlarda “ben yapabilirim” duygusunu hâkim kılan uygulamaları kapsamaktadır.

Oryantasyon eğitimi alanında hizmet edenlerin, bu alanda uygulanan etkinliklerin çeşitlendirilmesi esnasında tarihimizin son dönemlerini de içine alan bir alanda uygulanan Âmin Alaylarını da incelemesi, bu alanda yapılan bütün etkinlikleri

gözden geçirmesi uygun olacaktır. Yapılan etkinliklerin sadece okul içerisinde kısıtlı kalmasının önüne geçilip, tarihimizde Âmin Alaylarında uygulandığı gibi, çocuğun ailesi, okulun öğrencileri, okulun müzik korosunun da içinde bulunduğu eğlenceli etkinlikler düzenlenebilir. Bu etkinliklere halkın da katılmasını sağlamak için tören kıtası hep birlikte, mevcut trafiği aksatmadan, cadde aralarından geçilip, ailelerin ve küçük çocukların eğitim ve öğretime yönelik ilgisi arttırılabilir. Bu esnada, yeni başlayan ilköğrencilerine, onları mutlu edecek küçük hediyeler gerek aileler ve öğretmenler gerekse karşılaşılan vatandaşlar tarafından verilebilir. Bu uygulamalar başlangıçta hayal edildiği kadar güzel olamayabilir. Ama zamanla insanların da alışmasıyla okula başlama ve bunu takip eden birkaç hafta öğrencilerin hayatlarında belki de hiçbir zaman unutamayacakları derin izler bırakabilir. Öğrenciler bu süreçte okuldan korkmak şöyle dursun, okula başlamaya can atan ve bu esnada yaşayacağı güzel günleri hayal eder bir hale getirilebilir.

Yapılan Âmin Alayı ile bir veya birkaç çocuk okula başlıyor ve bu esnada yapılan bütün etkinliklerin masrafları aileler ve vakıflar tarafından karşılanıyordu. Günümüzde ilköğretime aynı anda memleketin bütün ilköğretim çağındaki çocukları başladığı için hali hazırda çocukları okula alıştırma sürecinde yapılacak etkinlikler için ayrılacak bütçenin sadece devlet imkânlarıyla sınırlı kalması beklenmeyip aynı zamanda sivil toplum kuruluşları da bu alandaki çalışmaları desteklemelidir. Belki bu şekilde, düzenlenen etkinlikler gerçekten amaca hizmet edecek biçimde canlı ve işlevsel olacak, okul korkusu artık bir problem olmaktan çıkacaktır. Günümüzde küçük bir köy olarak adlandırılan dünya ve her an etkileşim halinde bulunan kültürler de belki bu uygulamalardan etkilenecek ve kendi eğitim sistemleri içinde bu uygulamaları şekillendirip kullanabileceklerdir.

KAYNAKÇA

- A.Fuad el-Ehvani, *et-Terbiye fi'l-İslam*, Kahire 1955
- Acılûnî, *Keşfu'l- Hafâ*, Mektebetü'l-Kudsi, Kahire, 1351
- Adıvar, Abdulhak Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul Maarif Matbası, 1943
- Adıvar, Halide Edip, *Mor Salkımlı Ev*, (haz. Mehmet Kalpaklı), İstanbul, Özgü Yay., 1996
- Aksoy, Özgönül, *Osmanlı Devri İstanbul Sıbyan Mektepleri Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul, 1968
- Akyüz, Yahya, "İstanbul Sıbyan Mekteplerinin 1809'daki Durumuna İlişkin Bir Belge", *Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1983, C. 16, S. 2, s. 1- 10
- _____, Osmanlıda " Kadın Öğretmenli Ev Sıbyan Mektepleri", OTAM, 2004, S.15
- _____, *Türk Eğitim Tarihi, M.Ö. 1000- M.S. 2007*, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2007
- Ali b. Hüseyin el- Amâsî, *Tarîku'l-Edeb*, (çev. Mehmet Şeker), Ankara 2002
- Alus, Sermet Muhtar, "İlâhilerle Mektebe Başlanış", *Yeni Mecmua*, S. 11, 14 Temmuz 1939
- Arseven, Celal Esat, *Sanat Ve Siyaset Hatıraları*, (haz. E.İşin), İstanbul İletişim Yay.1993
- Arslan, Coşkun, *Eğitime Yeni Bakışlar*, Ankara 2003, Mikro Yayınları
- Baltacı, Cahit, *XV- XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, C. 1, s.76–77
- _____, "Osmanlılarda Mektep", *DİA*, Ankara 2004, XXIX, 7
- Bayraktar, M. Faruk, *İslam Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münasebetleri*, İstanbul, 1997
- Berki, Ali Himmet, *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye Ve Benzeri Vesikalarda Geçen Istılah Ve Tabirler*, Ankara, 1966
- Beyatlı, Yahya Kemal, *Çocukluğum, Gençliğim, Siyasi ve Edebi Hatıralarım*, İstanbul Fetih Cemiyeti, 3.bs. 1986

Beygu, Abdurrahim Şerif, *Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitabeleri*, İstanbul, Bozkurt Basımevi 1936

Bilgili, Fatma, “İlköğretim Birinci Sınıfa Yeni Başlayan Öğrencilere Uygulanan Eğitim-Öğretime Hazırlık Çalışmalarının Öğrenci, Öğretmen ve Veli Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’ne Sunulmuş Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2007

Bozkurt, Nebi, “Mektep”, *DİA*, XXIX

Buhari, “Meğazi”, 28; “Vesâyâ”,1

Bursa Şer’iye Sicilleri, A 19, 55b, 305b; A 42. 16b, 71a; A 53. 253b-255a; A 36. 6a, 38a; A 35. 232b, 286a; A 40. 76b; A 58. 23b, 27a, 62a; A 40. 10b; A 58. 58b, 45b, 13a; A 23. 61b; A 36. 38a; A 53.192a; A 97. 150a; A 67. 40b; A 67. 40b; A 36. 38a, A 53. 192a, 221b; A 60.151a; A 64. 156b; A 45. 196b-197a; A 36.6b; A 53. 253b-255a; A 36.6a

Cahız, *el-Beyan ve’t-Tebyin*, Kahire, 1332

Canan, İbrahim, *İslam’da Temel Eğitim Esasları*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1980

Celkan, Hikmet Y., *Pedagojinin Metotları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları , Ankara 1995

Çelebi, Ahmet, *İslam’da Eğitim Öğretim Tarihi*, (çev., Ali Yardım), İstanbul ,1998

Dakuki Hüseyin Ali “Hire”, *DİA* XVIII, 122-124

Ebu Davud, İlim, 2.

Ebu Nuaym el- İsfahânî, *Hilyetü’l-Evliyâ*, I- II, Beyrut, 1967

Egemen, Bedii Ziya, *Terbiye İlminin Problemleri ve Terbiye Felsefesi*, İstanbul,1965

Ekrem, Ercüment, “İlk Ders”, *Güneş Mecmuası*, S. 9,1 Mayıs 1927

Ergin, Osman Nuri, *Türkiye Maarif Tarihi*, Eser Matbaası, İstanbul, 1977

Ersoy, Mehmet Akif , *Safahat*, Feza Gazetecilik, İstanbul 1994, I, s. 280–283

Evliya Çelebi, *Seyahatname*, III

Fatih Mehmet II Vakfiyeleri

Felek, Burhan, *Yaşadığımız Günler*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1974

Gökyay, Orhan Şaik, “Cönk”, *DİA*, VIII, 73–75

Hacıseyhoğlu Hasan, *Çankırı'da Ahilikten Kalma Esnaf ve Sohbet Teşkilatı*, Çankırı Vilayet Matbaası, 1932

Hamidullah, Muhammed, *Hadis Tarihi*, (çev. Kemal Kuşçu), Bahar Yayınevi, İstanbul, 1967

_____, *İslam'a Giriş*, (trc. Kemal Kuşçu), İrfan Yayınları, İstanbul, 1973

Hızlı, Mefail, “ Osmanlı Sıbyan Mektepleri”, *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, V, 213

Ibn Haldun, *Mukaddime*, çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1988

Ilgaz, Hasene, *Unutulmayan Yıllar*, Uçtay Matbaası, İstanbul, 1970

İbn Abdi'l-Berr, *Câmiu Beyâni'l- İlim*, Medine, 1968

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, Beyrut, Daru Sadır, 1968/ 1388, I

İlgar, Lütfü, “Okul Fobisi, Aileye ve Okula Düşen Görevler”, *Yaşadıkça Eğitim Dergisi*, S. 78, 2003

Kansu, Nafi Atuf, *Türk Maarif Tarihi*, (Birinci Kitap), İstanbul 1930

Kansu, Nafi Atuf, *Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme*, Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi 1930

Kara, İsmail - Birinci, Ali, *Mahalle Mektebi Hatıraları*, İstanbul, 1997

_____, *Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle/Sıbyan Mektepleri Hatıralar/Yorumlar/Tetkikler*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2005

Karagözoğlu, Cengiz - Kemertaş, İsmet, *Eğitime Üçüncü Boyut- Psikolojik Danışma ve Rehberlik*, Birsan Yayınevi, İstanbul, 2004,

Kayaoğlu, İsmet, *İslam Kurumları Tarihi*, Ankara, 1985

Koçu, Reşat Ekrem, “Sıbyan Mektepleri”, *Tarih Mecmuası* (Hayat), , 1 Mart 1966, C.1, S. 2

Kodaman, Hulusi, “Âmin Alayları”, *Yedigün*, no.398, 22 Teşrinievvel 1940

_____, “Falakalı mektep”, *Yedigün*, no.399, 29 Teşrinievvel 1940

Köprülü, Fuat, “ Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti”, *Vakıflar Dergisi*, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, 1938, I

_____, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Ankara 2007

- Makrizi, *el- Hıtat*, Mektebü'l-Müsenna, Bağdat, 1970
- Maverdi, *Edebü'd -Dünya ve'd-Din*, Beyrut, 1398/1978
- Montaigne, *Denemeler*, Şüle Yayınları, İstanbul, 2000
- Musahipzade, Celal, *Eski İstanbul Yaşayışı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992
- Müslim, “İmâre”, 147
- Nasuhoğlu, A.Muhtar, *Yâd-ı Mazi ve Hayatımın Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2007
- Olgun, Tahirü'l-Mevlevi, "Ananât-ı Kadimemizden: Mektebe Başlama Merasimi", Peyam, no: 273, 2 Eylül 1919
- Öcal, Mustafa, “ Âmin Alayı”, *DİA*, III, 63
- Öztürk, Osman, “Basic Principles of Primary School Education in Ottoman Empire”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İslam Tedkikleri Enstitüsü Dergisi*, 1978, VII. Cüz 1-2,
- Pakalın, Osman Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1971
- Rasim, Ahmet, *Falaka*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2006
- Sağlam, Tevfik, *Nasıl Okudum*, İstanbul Nehir Yayınları, 1991
- Sema, Sadri, *İstibdatta İstanbul*, Vakıf Yayınları, 1955
- Sezgin, Osman, *Üçüncü Neslin Eğitimi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1991
- Steiner, Rudolf, *Die Erziehung des Kinders-Die Methodik des Lehrens Verlag Freies Geistesleben*, Stuttgart 1961
- Süyuti, *Hüsn'ül- Muhâdara*, Matbaatu İdaretü'l Vatan, Kahire, h. 1299
- Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türkî*, İstanbul 1978, I-II, s.817
- Taşköprülü Zade, *Mevzuatı'l-Ulum*, İstanbul, 1313, II
- Tekışık, Hüseyin Hüsnü - Karabıyık, Erol Ünal, *Milli Eğitimle İlgili Yönetmelikler*, Ünişay Yayınları, İstanbul
- Tuksavul, Muammer, *Doğudan Batıya ve Sonrası*, İstanbul, 1981
- Tuzcuoğlu, Necla, “Okullarda Duruma Alıştırma (Oryantasyon Çalışmaları)”, *Yaşadıkça Eğitim Dergisi*, 1996, S. 48

Türk Ansiklopedisi, Ankara 1980, XXVIII, 510

Uzman, Ersin, *Psikolojik Danışma ve Rehberlik*, Lisans Yayınevi, İstanbul 2005

Ülken, Hilmi Ziya, *Eğitim Felsefesi*, İstanbul, 1967

Yakut el- Hamevi, *Mu'cemu'l- Udeba*, Beyrut, 1993, IV

Yavuzer, Haluk, *Okul Çağı Çocuğu*, Remzi Kitapevi, Aralık, 2006

Yediyıldız, Bahaeddin, “Vakıf İstılahları Lügatçesi”, *Vakıflar Dergisi*, S.XVII

Yeşilyaprak, Binnur, *Eğitimde Rehberlik Hizmetleri*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001

Yılmaz, Hasan - Üre, Ömer, *Rehberlik*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2002

Yücel, Hasan Âli, *Geçtiğim Günlerden*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1990

Diğer Yayınlar:

[http:// www.saglikvakfi.org.tr/html/psy.asp?id=605](http://www.saglikvakfi.org.tr/html/psy.asp?id=605)

[http:// www.ttb.org.tr/STED/sted0604/masal.pdf](http://www.ttb.org.tr/STED/sted0604/masal.pdf)

[http:// okulweb.meb.gov.tr/63/11/966270/dosyalar/Okullar%20Açılıyor.htm](http://okulweb.meb.gov.tr/63/11/966270/dosyalar/Okullar%20Açılıyor.htm) - 43k

[http:// www.egitimim.com/Kisisel_gelisim/ZEKA_nedir.htm](http://www.egitimim.com/Kisisel_gelisim/ZEKA_nedir.htm)

[http:// www.biyografi.info/kisi/halide-edip-adivar](http://www.biyografi.info/kisi/halide-edip-adivar)

[http:// www.edebiyatogretmeni.net/ahmet_rasim.htm](http://www.edebiyatogretmeni.net/ahmet_rasim.htm)

<http://www.siraze.net/antoloji/yahyakemal/index.htm>

[http:// www.ata.boun.edu.tr/chronology/kim_kimdir/musahipzade_celal.htm](http://www.ata.boun.edu.tr/chronology/kim_kimdir/musahipzade_celal.htm)

[http:// www.freewebs.com/tevfiksaglam/](http://www.freewebs.com/tevfiksaglam/)

[http:// www.cansaati.org/topluluk/forum_posts.asp?TID=818](http://www.cansaati.org/topluluk/forum_posts.asp?TID=818)

<http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=muammer+tuksavul>

[http:// www.biyografi.info/kisi/burhan-felek](http://www.biyografi.info/kisi/burhan-felek)

[http:// www.bianet.org/bianet/yazdir/51700](http://www.bianet.org/bianet/yazdir/51700)